

| Sadržaj

Islamske teme

369-368 Haris Mukić • Pedagoški takt Muhammeda, a.s., u transformaciji njegovih savremenika

Aktuelne teme

377-390 Dr. Almir Fatić • Islamsko naslijeđe u promoviranju globalnog mira

391-408 Mr. sci Asmir Crnkić • Sokolac kod Bihaća - Baština u službi razvoja

Kulturna baština

409-432 Mirnes Hasanspahić • Nišani i stara mezarja na olovskom području

Pogledi

433-448 Muhamed Jusić • Ulema i vlast između dosluha i neposluha

449-464 Semir Salihović • Biblija o posljednjem Božijem poslaniku Muhammedu, alejhi-s-selam

Studije

465-480 Dr. sc. Amir Topoljak • Borilačke vještine i islam

481-494 Adis Sultanović • Islam u medijskoj globalnoj slici svijeta

Esej

495-516 Rusmir Mahmutćehajić • O samoći u svijetu teologije i znanosti

Portreti

517-532 Enes Karić • Nepoznati Muhammed Abduhū (3) prema memoarima Wilfrida Scawena Blunta i drugim izvorima

Službeni dio

535-546 Aktivnosti Sabora

547-564 Dekreti

البلاغ

مجلة المشيخة الإسلامية
في البوسنة والهرسك

٦-٥

سرايفو

مايو - يونيو عام ٢٠١٦

السنة ٧٨ · الصفحات ٣٦٢ - ٥٦٦

فهرست

موضوعات إسلامية

٣٧٦-٣٦٩ **حارس موكيتش: البراعة التربوية لمحمد صلى الله عليه وسلم في تغيير معاصريه**

موضوعات راهنة

٣٩٠-٣٧٧ **آلمير فاتيتش: التراث الإسلامي فيما يخص ترويج السلام في العالم**

٤٠٨-٣٩١ **أسمير تسرنكيتش: قلعة سوكلاتس القديمة قرب بيهاتش**

تراث ثقافي

٤٣٢-٤٠٩ **مرنس حسانسباهيتش: الشواهد والمقابر القديمة في أنحاء أولوفو**

نظرات

٤٤٨-٤٣٣ **محمد يوسيتش: العلماء والسلطة بين التواطؤ والعصيان**

٤٦٤-٤٤٩ **سمير صالحوفيتش: الإنجيل عن خاتم الأنبياء والمرسلين محمد عليه الصلاة والسلام**

دراسات

٤٨٠-٤٦٥ **أمر توبولياك: الفنون القتالية والإسلام**

٤٩٤-٤٨١ **آدس سلطانوفيتش: الإسلام كما تصوره وسائل الإعلام العالمية**

مقالة

رسمي محمود شهايتش: عن الخلوة في عالم اللاهوت والعلم ٥١٦-٤٩٥

شخصيات

أنس كاريتش: ما لم يشع لحد الآن من أخبار محمد عبده
(حسب ذكريات WILFRID SCAWEN BLUNT وغيرها من المصادر الغربية)

رسميات

نشاطات المجلس الاعلى ٥٤٦-٥٣٥

قرارات التوظيف والعزل عن الوظيفة ٥٦٤-٥٤٧

| Contents

Islamic Themes

369-378 **Haris Mukic** • Muhammad's, Peace be upon Him, Pedagogical Sensitivity in Transforming his • Contemporaries

Current Themes

377-390 **Dr. Almir Fatic Islamic** • Heritage in Promoting Global Peace

391-408 **Mr. Sci Asmir Crnkic** • Sokolac near Bihac

Cultural Heritage

409-432 **Mirnes Hasanspahic** • Tombstones and Old Burial Grounds in the Olovo Area

Views

433-448 **Muhamed Jusic** • Ulama and Authorities - between Collusion and Disobedience

449-464 **Semir Salihovic** • Bible on the Last Prophet Muhammad, 'Alayhi-s-Salam

Studies

- 465-480 **Dr. Sci. Amir Topoljak** • Martial Arts & Islam
481-494 **Adis Sultanovic** • Islam in the Media Global Picture of the World

Essay

- 495-516 **Rusmir Mahmutcehajic** • About Solitude in the World of Theology and Science

Portraits

- 517-532 **Enes Karic** • Unknown Muhammad Abduh (According to the Memoirs of Wilfrid Scawen Blunt and Other Sources)

The Official Part

- 535-546 The Activities of Sabor
547-564 Constitutional Court of Islamic Community of Bosnia and Herzegovina

Pedagoški takt Muhammeda, a.s., u transformaciji njegovih savremenika

Haris Mukić

imam u kaliforniji, SAD
mukicharishotmail.com

Sažetak

Početak ovog skromnog rada, kroz primjere Muhammedovog, a.s., djelovanja, posvećen je prezentaciji Poslanikovog, a.s., utjecaja u rješavanju ekonomskih problema. Istaknuto je da je Posljednji Allahov Poslanik, a.s., zahvaljujući harizmatskom utjecaju na svoje savremenike, imao programiran senzibilitet za rješavanje ekonomskih pitanja svoga vremena. U nastavku je istaknuto da je Resulullah, a.s., artikulirao holistički odgoj, uključujući intelektualnu, moralnu, tjelesnu i estetsku sferu. Nadalje, našu stručnu pažnju smo fokusirali i na nekoliko primjera Muhammedovog, a.s., angažiranja u smislu rješavanja konfliktnih situacija. Najilustrativniji primjer koji dokazuje Muhammedovu, a.s., kreativnost u menadžerskom rješavanju konflikta je situacija oko „Crnog kamena“, o čemu govore gotovo svi autori sira. U konačnici smo se fokusirali na primjere koji svjedoče Muhammedove, a.s., komunikacijske vještine.

Uvod

Čovječanstvo je u prijekoj potrebi proučavanja ličnosti i metoda djelovanja posljednjeg Allahovog Poslanika. Svjedoci smo sjajnih teoretičara iz obrazovnog menadžmenta i pedagoške prakse. S druge strane, fakulteti kontinuirano proizvode kadar pedagoškog usmjerenja. Shodno tome,

opseg pedagoškog znanja se svakodnevno širi. Imajući u vidu navedeno, nameće se opravdano pitanje: Zbog čega je odgoj toliko odsutan kod mladih, srednjih i starijih generacija? Da li nedostaje etičkih standarda u medijima, kod nastavnog osoblja, interporodične dinamike i znanja o odgoju kod roditelja, ili su svi navedeni potencijalni odgojni faktori zakazali? Važno je zaključiti da nema pravog odgoja bez duhovnog odgoja. U tom smislu nužno je iznova proučiti Muhammedove, a.s., odgojne metode koje je koristio u transformaciji svojih savremenika. S obzirom na to da Posljednjeg Allahovog Poslanika, a.s., Allah naziva *hajru muallim*, što znači najbolji učitelj, fokusiraćemo se na nekoliko naslova iz odgojnog arsenala Muhammedovog, a.s., djelovanja. Iako pomalo zvuči pretenciozno, Muhammed, a.s., bio je virtuoz u raznim aspektima liderstva. Našu pažnju ćemo fokusirati na neke od njih kao što su: menadžment konflikta, odgojno djelovanje, Poslanikove, a.s., komunikacijske vještine i transformacijske moći i dr. U nastavku ćemo se, ako Bog da, pozabaviti samo nekim aspektima Muhammedovog, a.s., odgojnog djelovanja. Preporučujemo u tome smislu da se u širokom angažiranju budući naučni radnici posvete ovoj tematici.

Odgojni utjecaj u rješavanju ekonomskih problema

Kriza treba da nas osvješčuje a ne da proizvodi osjećaj deprimiranosti. I u Muhammedovo, a.s., vrijeme se teško živjelo. Iako je bio lider i imao mogućnost da se obogati, Resul, a.s., nije se predao labirintu materijalizma već je živio u gotovo identičnim uvjetima kao i njegovi savremenici skromnijeg ekonomskog stanja. U vremenu teške ekonomske krize kada je Muhammedov, a.s., amidža Ebu Talib imao brojnu porodicu, Vjerovjesnik, a.s., u stilu nadahnutog pedagoga smanjuje teret svome amidži. Ovaj događaj prenosi Hejkel u cijelosti: „Pošto je Ebu Talib imao vrlo brojnu porodicu, Poslanik, a.s., obratio se svome amidži El-'Abbasu, koji je bio najbogatiji član plemena Benu Hašim, rekavši: 'Tvoj brat Ebu Talib ima mnogobrojnu porodicu i on je u oskudici zbog ove krize. Da bismo mu smanjili teret, uzmimo neke od njegove djece našim kućama.' El-'Abbas se složio i u svoju kuću uzeo je Džafera, dok je Poslanik, a.s., uzeo Aliju.“ (Hejkel, 2004:162). U navedenom primjeru, Poslanik, a.s., zahva-

ljujući odgojnom potencijalu i harizmi ličnosti donosi odluku kroz koju pokazuje pronicljivost u umanjivanju ekonomskih problema. Naime, Poslanik, a.s., ciljano se obraća El-Abbasu, koji je bio bogat, te zahvaljujući kvalitetu ličnosti i vlastitom moralnom kredibilitetu vrši uspješan liderski-pedagoški utjecaj.

Odgojni utjecaj na svoje savremenike

Poslanikov ciljno usmjereni pristup u odgajanju je ostavio dubokog traga na njegove savremenike. Odgojni takt kojeg je Muhammed, a.s., posjedovao, svjedoči da je ovog Poslanika odgajao njegov Gospodar, Koji mu je podario savršen odgoj. Apsolutnost vjerovjesničkog odgoja je izražena kod Es-Sallabija, koji kaže sljedeće: „Poslanik, a.s., za odgajanje svojih sljedbenika koristio je metodu časnog Kur’ana, pružajući im sveobuhvatan odgoj: u pitanju akide¹, etike², ibadeta³, mjera bezbjednosti itd.“ (Es-Sallabi, 2012:121).

Muhammed, a.s., imao je razvijenu svijest o holističkom odgoju koji obuhvata emocionalni, kognitivni, duhovni, radni, estetski i svaki drugi odgoj. Odgajao je svoje savremenike shodno potrebama vremena u kojem je živio. Kur’an kao odgojna konstanta bio je nezaobilazan u njegovom pedagoškom angažiranju. Poslanik, a.s., imao je također programiran senzibilitet i za individualne potrebe svojih savremenika te ih je u tom duhu i odgajao. Shvatao je Poslanik, a.s., norme pri odgajanju te je koristio ciljno usmjereni pojedinačni pristup. U vezi s tim se navodi hadis kojeg bilježi Ahmed u svome *Musnedu* a prenosi Abdullah b. Amr b. el-As, koji kaže da je jednom prilikom Poslaniku došao jedan mladić, dok su oni bili kod njega, te upitao: „O Božiji poslaniče, da li mi je dozvoljen poljubac dok postim?“ Poslanik, a.s., odgovorio je: „Ne.“ Onda je došao jedan starac i upitao: „O Božiji Poslaniče: da li mi je dopušten poljubac dok postim?“ Poslanik, a.s., odgovorio je: „Da.“ Ashabi su se zgledali, pa je Poslanik, a.s., rekao: „Znam zašto se zgledate. Starac vlada

1 Akida podrazumijeva ispravno vjersko uvjerenje. Od ovog uvjerenja zavisi ispravnost postupaka muslimana.

2 Etika je nauka o moralu.

3 Ibadet obuhvata kompletan život muslimana.

sobom (može se obuzdati)⁴. Brojni su primjeri Muhammedovog, a.s., odgojnog lideršipa, ali zbog ograničenosti ovog rada mi smo se osvrnuli na samo neke.

Pedagoško upravljanje konfliktnim situacijama

I u ovom segmentu bismo mogli mnogo naučiti od Muhammeda, a.s. Prisjetimo se samo događaja oko rekonstrukcije Kabe. Naime, desio se spor kome će pripasti čast da postavi Crni kamen na njegovo mjesto na istočnom zidu. U vezi s tim Hejkel navodi: „Razdor je bio tako oštar da je skoro došlo do novog građanskog rata. Potomci ‘Abdu ‘d-Dara i ‘Adijja su se ujedinili i zakleli se da im niko neće oduzeti tu čast. Bili su tako ozbiljni u svojoj odluci da su članovi klana ‘Abdi ‘d-Dara donijeli zdjelu punu krvi u koju su uronili svoje ruke u potvrdi njihove svečane zakletve. Zbog ovoga čina oni su kasnije prozvani „trgovcima krvlju.“ (Hejkel, 2004:146).

Ovaj dio citata nam odslikava usijanost atmosfere oko postavljanja svetog kamena. Istoimeni autor u nastavku piše: „Kada je Ebu Umejje, sin Mugire el-Mahzumija, vidio šta se desilo, iskoristio je svoju moć i prestiž i rekao Mekelijama: ‘Dok mi stojimo ovdje, neka onaj koji prvi prođe kroz kapiju Es-Suffe bude naš arbitar u ovome sukobu.’ Prvi koji je prošao kroz kapiju bio je Muhammed, a.s. Kada su ga pogledali rekli su: ‘Evo, ide El-Emin. Mi ćemo se složiti sa njegovom presudom.’“ (Hejkel 2004:146). O završnom dijelu ovog spora istoimeni autor navodi: „Svi su se složili i zajedno odnijeli kamen na mjesto izgradnje. Tu je Muhammed, a.s., podigao kamen i položio ga sam na njegovo mjesto. Krvo-proliće je tako bilo spriječeno a sukob je bio riješen.“ (Hejkel 2004:146).

Kroz navedeni slučaj, evidentan je Poslanikov, a.s., način rješavanja konflikata. Njegova arbitraža je urodila plodom a zahvaljujući moralnim kvalitetima koje je posjedovao. Ako uzmemo u obzir tvrdokorni mentalitet predislamskih Arapa, neobrazovanost i njihov plemenski fanatizam, nameće se zaključak da je Muhammed, a.s, bio virtuoz u rješavanju konfliktnih situacija. U kontekstu ovoga događaja, Ramadan o ovom Poslanikovom, a.s., postupku piše sljedeće: „Ova intuitivna inteligencija je odmah uspjela izmiriti ponos svakog roda sa potrebom za jedinstvom.“

---

4 Hadis br. 7054, tom 12. Šejh Ahmed Šakir kaže da je lanac prenosilaca ovog hadisa vjerodostojan.

(Ramadan, 2010:35). Ovaj događaj nas navodi na zaključak da je Muhammed, a.s, vješto i na suptilan način preventivno djelovao i zaustavio moguće krvoproliće.

Sredstvo vještine govora u Muhammedovoj, a.s., pedagogiji

Prisjetimo se događaja oko čuvenog pjesnika Et-Tufejla b. Amra ed-Devsija. Naime, njegovi sunarodnici su ga upozoravali na Muhammedovu, a.s., retoriku te da izbjegava susret sa njim. Bez obzira na silna upozorenja navedeni pjesnik odlazi u posjetu Muhammedu, a.s. O ovom događaju Hejkel piše sljedeće: „Muhammed, a.s., izrazio mu je dobrodošlicu, objasnio mu novu vjeru i proučio mu nešto iz Kur’ana. Et-Tufejl je odmah privatio islam, izgovorio šehadet i vratio se svom narodu kao misionar islama. Bio je zaslužan za prelazak većine, ali ne i cijelog plemena” (Hejkel, 2004:196). Et-Tufejl je imao razvijen afinitet prema pjesništvu pa je prepoznao kvalitet Muhammedovog, a.s., govora. Iz naprijed navedenog primjera možemo zaključiti da je Poslanik, a.s., transformirao Et-Tufejla u lidera, što je karakteristika transformacionih vođa. Ovaj rječiti pjesnik je znao da razlikuje istinit od ružnog govora te ga je Poslanikova, a.s, rječitost inicirala na razmišljanje i prihvatanje novog učenja. Brojni su primjeri Poslanikovog, a.s., vještog govora o čemu ćemo drugom prilikom, inšallah, više pisati.

Zaključak

Ovaj rad svjedoči brojnim primjerima Muhammedovog, a.s., odgojnog djelovanja u raznim aspektima života. Početak rada je posvećen prezentaciji Muhammedovog, a.s., djelovanja u sferi ekonomije. Istaknuto je da je Posljednji Allahov Poslanik, a.s., proračunatim potezom ekonomski rasteretio vlastitog amidžu Ebu Taliba. U navedenom primjeru, Poslanik, a.s., zahvaljujući odgojnom potencijalu i harizmi ličnosti donosi odluku kroz koju pokazuje pronicljivost u smanjenju ekonomskih problema. Nadalje, poentirana je Muhammedova, a.s., pedagoška crta u pristupu svojim savremenikima uvažavajući pri tome njihove individualne potrebe. U nastavku je potcrtano da je Resulullah, a.s., razumijevao nor-

me kod odgajanja odgajanika, tj. da je svaki odgajnik kao nijedan drugi odgajnik. Nadalje, posebna stručna pažnja je posvećena Muhammedo-
vim, a.s., sposobnostima pri rješavanju konfliktnih situacija.

Danas, kada mnogi ljudi u konfliktnim prilikama slijede liniju manjeg otpora, Muhammed, a.s., bio je virtuoz u menadžmentu konflikta. Naj-lucidniji primjer koji ide u prilog tvrdnji da je Muhammed, a.s., vješto rješavao konflikte, slučaj je oko „Crnog kamena”. Ovaj događaj je pre-sedan u historiji menadžmenta konflikta. Tada Muhammed, a.s., u ve-
oma opasnoj situaciji iznalazi najkorisnije rješenje i prevenira moguće krvoproliće. U nastavku smo se fokusirali i na komunikacijske vještine Muhammeda, a.s. Kroz primjer Tufejla b. Amra, uvidjeli smo da je Mu-
hammed, a.s., imao razvijenu moć transformiranja svojih savremenika. Nadam se da će ovaj rad djelovati poticajno na buduće istraživače kako bi se detaljnije pozabavili ovom tematikom.

Literatura:

- Es-Sallabi, A. (2012). *Život i djelo Posljednjeg Vjerovjesnika*. Holandija: Džemat Hidžra.
- Karadavi, J. (2005). *Poslanik, s.a.v.s., i nauka*. Sanski Most: Medžlis Islamske zajed-nice
- Mužić, V. (1999). Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja. Zagreb: Educa.
- Ramadan, T. (2010). *Stopama Božijeg Poslanika*. Sarajevo: Udruženje ilmije IZ u BiH.
- Hejkel, M. (2004). *Život Muhammeda, a.s.*, Sarajevo, El- Kalem.
-

حارس موكيتش

البراعة التربوية لمحمد صلى الله عليه وسلم في تغيير معاصريه

يتناول المؤلف في هذه المقالة مسألة تأثير محمد صلى الله عليه وسلم على حل المشاكل الاقتصادية، ومما قال أن محمدا صلى الله عليه وسلم كانت له حاسية مبرمجة لحل المسائل الاقتصادية في زمانه وقد أتى بعدد من الأمثلة لذلك. وركز المؤلف بعد ذلك اهتمامه على عدد من أمثلة توظيفه صلى الله عليه وسلم لحل الحالات المتنازعة والتي من أهمها قصة وضع الحجر الأسود في مكانه وهي واردة في جميع كتب السيرة النبوية. وفي النهاية ذكر المؤلف بعض الأمثلة التي تدل على مهارته فيما يخص الاتصالات.

Haris Mukic

**Muhammad's, Peace be upon Him, Pedagogical Sensitivity
in Transforming his Contemporaries**

Summary

The author writes about the Prophet's (p.b.u.h.) influence in solving economic problems. He points out that Muhammad (p.b.u.h.) had a programmed sensibility in tackling economic issues of his time, for what he cite a few examples. Furthermore, attention is focused on a few examples of Muhammad's (p.b.u.h.) involvement in terms of conflict resolution. The most illustrative example that proves Muhammad's (p.b.u.h.) creativity in solving conflicts is the situation concerning "the holy stone», that is mentioned by almost every biographer of the Prophet (p.b.u.h.). Finally, the author mentions the examples that reveal Muhammad's (p.b.u.h.) communication skills.

Islamsko naslijeđe u promoviranju globalnog mira¹

Dr. Almir Fatić

vanredni profesor na oblasti tefsira na Fakultetu islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu

faticalmir@gmail.com

Sažetak

Muslimanski ummet je danas "najnesretniji ummet" (Al-Faruqi) na Planeti zbog mnoštva razloga a pogotovo zbog nestabilne aktuelne situacije u velikom dijelu ovog ummeta. Svi dosadašnji i različiti pokušaji njegova reformiranja neuspješno su završili. Najnoviji nasilni pokušaji reformiranja sami sebe su osudili na propast. Uzdizanje islamskog ummeta moguće je samo putem islama, drugog načina jednostavno – nema. To podrazumijeva vraćanje putu umjerenosti i odlučno odbacivanje svih radikalnih, ekstremnih, fanatičnih i sektaških oblika mišljenja, ponašanja i djelovanja. A uvjet svih uvjeta bilo kakvog ozdravljenja jeste trajni, stabilni i univerzalni mir. I to mir za sve. Mir je danas, smatramo, najvažnije pitanje koje se postavlja ne samo pred muslimanski svijet već i svjetsku zajednicu u cjelini. Mnogi umni ljudi u svijetu nekada i sada bavili su se pitanjem svjetskog mira i poretka te načinima dolaska do "vječnog mira" (Kant). Čovječanstvo je danas u prijekoj potrebi da se uči kulturi mira te da zaboravi, odbaci i prezre kulturu rata i ratovanja. Islam svojim učenjem prvo unosi mir u ljudsku savjest i srce, potom u porodicu i društvo, a onda u čitavu ljudsku, svjetsku zajednicu (Qutb). Islam je vjera mira, ona teži miru a prezire rat i ratovanje. Očigledan je doprinos islama univerzalnom miru, toleranciji i koegzistenciji među ljudima različitih vjera, nacija i ideja. To je trajno naslijeđe islama kao vjere mira, vjere koja sve ljude uči i poziva miru.

¹ Tekst predočena na: "2nd International Symposium On Religious Studies and Global Peace, Hollywood Hotel, 19-21 May 2016, Sarajevo. Autor taksta je član Naučnog odbora simpozija.

Ono pokazuju da je mir, sveobuhvatni mir krajnji cilj islama u svim aspektima ljudskog života: od ličnog do društvenog, državnog i međunarodnog. To naslijeđe je golemi potencijal koji može u mnogome pomoći u oblikovanju budućnosti današnjeg muslimanskog čovječanstva, ali i svih ljudi na Planeti.

Ključne riječi: islamsko naslijeđe, islamski ummet, islam, vjera mira, kultura mira, globalni mir

Uvod

Pod islamskim naslijeđem podrazumijevamo osnovne izvore islama, Kur'an i sunnet, i sveukupnu muslimansku tradiciju njihovog praktičnog i povijesnog življenja i realiziranja te njihovog raskošnog intelektualnog tumačenja i objašnjavanja od praskozorja islama pa sve do ovog našeg nemirnog i za muslimane diljem Planete *nesretnog doba*. Možda je ova generacija muslimanskog ummeta *najnesretnija generacija* u njevoj historijskoj pojavnosti.

Islamski učenjak palestinskog porijekla, šehid Isma'il Radži al-Faruqi (1921.-1986.), rahmetullahi alejh, prije trideset i pet godina napisao je:

“Globalni islamski ummet je, nesumnjivo, najnesretniji ummet/zajednica ili narod u savremenom dobu. Uprkos činjenici da je brojčano najveći, zemljom i resursima najbogatiji, najveći u zakonodavstvu i jedini koji posjeduje najkorisniju ideologiju, naš ummet je veoma slab konstituent u međunarodnom poretku. On je fragmentiran u beskrajno različite države, podijeljen protiv samog sebe u zavadama sa ostalim zajednicama i narodima na svim njegovim granicama, nesposoban da proizvodi za svoje potrebe ili potrošnju, ili da se brani od neprijatelja. Iznad svega, umjesto da je *ummah wasat* (posrednik između svih ostalih naroda čovječanstva) (Kur'an, 2:143), kako bi Uzvišeni Allah želio da bude, on je svačiji plijen. Ukoliko je, na bilo koji način, doprinio historijskoj borbi čovječanstva protiv bolesti, siromaštva, ignorancije, neprijateljstva, nemoralnosti i bezbožnosti, u savremenom dobu ta je borba gotovo neznatna (Al-Faruqi, 1992:13).”

Šehid Al-Faruqi je ove riječi ispisao u predgovoru svoje sjajne knjige *Al-Tawhid: Its Implications for Thought and Life*² kao njezinu prvu pretpostvaku.

2 Ova izvanredna Al-Faruqijeva knjiga prevedena je na bosanski jezik pod naslovom *Tevhid – njegove*

I ostale dvije pretpostavke ove knjige, ispisane rukom ovog učenjaka, oslovljavaju nas i dan-danas i navode na brojna pitanja i razmišljanja u kontekstu sadašnjeg stanja islamskog ummeta. Naime, drugu pretpostavku Al-Faruqi temelji na kur'anskome ajetu: *إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ* *Zaista Allah ne mijenja jedan narod dok on ne izmijeni sâm sebe*,³ koji, prema njegovome mišljenju, objašnjava neuspjehe dojakošnjih pokušaja reformisanja islamskog ummeta od strane:

- a. *selefija*, koji su "napali *ghuluww* (ekstremna gledišta) heterodoksnog, nepravovjernog tesawwufa (misticizma), što je bilo ispravno, i okrenuli se konfrontiranju ostatku ummeta i izvan svijeta bez adekvatne pripreme, što je bila njihova kobna greška";
- b. "*nacionalnih*" *vlada muslimanskog svijeta* (bilo da je riječ o ustavnim monarhijama, republikama ili diktaturama): "Kada su imale iskrene namjere, ove reforme su naglašavale materijalne potrebe ummeta, ali su zanemarivale ozbiljne duhovne potrebe". One su rezultirale a) nacionalizmom kao "podlim zapadnjačkim virusom stare bolesti kome se ummet već ranije suprotstavljao u svojoj dugoj historiji odbacujući *al-shu'ubiyah*, tribalizam", a muslimani, "iako nikad nisu razumjeli nacionalizam, postali su njegove sluge", i b) modernizacijom koja je propala jer je "bila, ustvari, vesternizacija budući da je otuđivala muslimane od njihove prošlosti i pravila od njih karikaturu zapadnjačkog čovjeka";
- c. *pokreta Ihvanu l-muslimin*, koji je "imao izvanredan početak, ali nije mogao održati trku... Njegova najozbiljnija tragična krivica je bila nesposobnost da kristalizira viziju islama kao relevantnu za svaki momentum ljudskog života, za svaki aspekt moderne ljudske aktivnosti... Nažalost, veliki muslimanski umovi zanimali su se nečim drugim, nebitnim. Oni nisu uspjeli da ispune zadatak koji je ostavio El-Benna: elaboriranje principa islama kao modernih i pouzdanih iskustava".

---

implikacije na mišljenje i život, Sarajevo, 2008.

3 Qur'an: Ar-Ra'd, 11.

Treća pretpostvka knjige jeste da globalni islamski ummet neće ustati ponovo ili biti *ummah wasat* osim putem – islama (Al-Faruqi, 1992:13-15).

Ona nas podsjeća na čuvene riječi imam-i Malika (711–795), rahmetullahi alejhi:

“Preporod (*islāh*) posljednjeg dijela ummeta neće biti moguć bez usvajanja metoda kojim je izvršen *islāh* ovog ummeta na početku (u vrijeme Muhammeda, a.s.) (Kandehlevi, 2014:886).”

Najnesretniji ummet

Ove Al-Faruqijeve pretpostavke zbilja imaju vizionarske obrise, duboko su istinite i dalekovidne. Najbolji dokaz za to su proteklih trideset i pet godina bez Al-Faruqija, godina u kojima je islamski ummet doživio, i još uvijek doživljava: radikalne promjene, svakovrsne transformacije, bolna iskustva, agresije izvana i bratoubilačke ratove iznutra, svrgavanje vladajućih tiranskih režima i instaliranje novih marionetskih vladara i vlada, tzv. “demokratije” i “arapska proljeća”, aktuelni monstrum zvani “Islamska država” (ISIL) i bespoštedna borba protiv njega u kojoj se sudaraju interesi i ubitačno oružje velikih svjetskih sila, iseljenički valovi i poniženja muslimanskih izbjeglica u predvorjima Evrope...

Zašto se ovdje pozivamo na Al-Faruqijeve dubokoumne pretpostavke i kakve one imaju veze sa naslovom ovoga rada? Zbog nekoliko razloga:

prvo, što je njegova prva pretpostavka ne samo dokazana već i drastično produbljena. Ako je, dakle, islamski ummet bio najnesretniji ummet čovječanstva prije trideset i pet godina, danas je on, zacijelo i evidentno, još više nesretniji zbog maloprije navedenih iskustava i aktuelnih dešavanja;

drugo, nacionalizam kod muslimanskih naroda, zajedno sa modernizacijom/vesternizacijom u određenim aspektima, doživjeli su i, nažalost, još doživljavaju svoj uspon uzrokujući brojne probleme ummetu, iako je učenje islama kristalno jasno u pogledu i jednoga i drugoga;

treće, Al-Faruqijeva konstatacija da su se veliki muslimanski umovi zanimali nečim nebitnim lekcija je svima onima koji danas studiraju i promišljaju islam i posvećeni su njegovim vrijednostima: da se konač-

no počnu baviti bitnim, gorućim pitanjima i problemima. Ummetu su danas više nego ikada ranije potrebni umovi koji će se zanimati bitnima stvarima;

četvrto, treću gore navedenu pretpostavku uvijek je potrebno isticati i aktuelizirati: muslimanski ummet je ummet sredine ili umjerenosti u svakom pogledu i svim mogućim aspektima. Svako gubljenje sredine ustvari je gubljenje ravnoteže i zapadanje u radikalne, ekstremne, fanatične i sektaške oblike ponašanja, djelovanja i mišljenja. Borba protiv ovih oblika ponašanja izraženih i vidljivih u naše vrijeme predstavlja bavljenje onime što je bitno; i

peto, kao najvažnija poenta: da bi se realizirale ovdje koncizno elaborirane pretpostavke, njihov *conditio sine qua non* jeste mir (*selam*).

Najvažnije svjetsko pitanje

Prema tome, najvažnije pitanje koje se danas postavlja ne samo pred muslimanski svijet i islamske učenjake već i svjetsku zajednicu u cjelini jeste mir, univerzalni, globalni, trajni i stabilni mir za sve utemeljen na Bogobožnosti (*taqwā*), pravdi (*‘adl*) i dobročinstvu (*birr*).

Wa ammā minna l-jawm mushkilatu s-salāmi l-‘alamiyyi allatī tuwādžihuha l-bašariyyatu džamī‘an wa nuwājihuha nahnu dimnan. Fa hal li l-islāmi fiha ra‘yun? wa lahā ‘indahū hallun?

“Pred nama je danas problem svjetskog mira s kojim se suočava cjelokupno čovječanstvo, a i mi se implicitno suočavamo s time. Pa ima li islam mišljenje o tom pitanju? Ima li islam rješenje?” (Qutb, 2006:14)

Ovako je pisao jedan drugi šehid muslimanskog ummeta iz prošlog, dvadesetog stoljeća, Sayyid Qutb (1906.-1966.), u knjizi koju je posvetio svjetskom miru i islamu, odnosno ponudio opširan i detaljan odgovor na maloprije postavljena pitanja. Qutbova knjiga objavljena je davne 1951. godine.

Iako su ove riječi ispisane prije šest desetljeća, one, isto tako, zvuče aktuelno, kao da su komentar na sadašnje stanje islamskog ummeta. S tim da *poredak suočavanja* danas doživljava značenjsku i stvarnosnu inverziju i intenzifikaciju: svjetski mir je eksplicitno pitanje muslimanskog

ummeta a implicitno ostatka svijeta. No, suštinski, eksplicitno je pitanje i jednih i drugih, tj. svih ljudi na Planeti.

“Čovječanstvo će se suočiti ili s mirom ‘golemoga grobišta čovječanstva’ ili s mirom koji će proizići iz promišljenog plana”, veli Henry Kissinger u svojoj knjizi *World Order*, parafrazirajući i elaborirajući Kantovu (1724.-1804.) koncepciju “za stvaranje trajnog miroljubivog svjetskog poretka” (Kissinger, 2015:42).

“Vječni mir”⁴

I drugi zapadnjački filozofi i mislioci bavili su se pitanjem svjetskog mira i poretka. Naprimjer, engleski filozof Thomas Hobbes (1588-1679) smatrao je da je čovjek sam po sebi nesposoban očuvati mir i poredak. On smatra da mir može biti postignut jedino ako bude stvoren jaki monopol sile u rukama jednog suverena. U biti je njegova ideja bila jednostavna: “Ako je čovjek agresivan po prirodi, mir nije moguć bez ultimativnog autoriteta — Leviathana (Levijatan) — sposobnog provoditi poredak.” Iz Hobbesovog učenja proizlazi da međunarodni mir nije moguć ako ne postoji međunarodni autoritet.

Prema već spomenutom Kantu, pak, za uspostavljanje i održavanje međunarodnog mira nije potreban Leviathan, već treba osnovati široku federaciju država koje mogu i žele promovirati i izgrađivati mir. Pošao je od teze da mir među ljudima nije prirodno stanje, već da je to rat.

“Prirodno stanje (*status naturalis*) među ljudima koji žive jedni uz druge nije stanje mira, nego, naprotiv, ratno stanje, tj. ono u kome, istina, neprijateljstvo ne izbija u svakom trenutku, ali to izbijanje ipak stalno prijete. Mirovno stanje treba, dakle, uspostaviti. Pritom, kaniti se neprijateljstva još ne znači dati garanciju za mir; i sve dok jedan susjed ne da drugome tu garanciju — što je moguće samo u zakonskom stanju — onaj koji je tražio može s ovim postupati kao s neprijateljem.”

Činjenica da stvarni međunarodni mir ne postoji, prema Kantu, ne znači da on nije moguć. Za njega je mir racionalni i moralni imperativ ljudske prirode i očekuje da će čovječanstvo pronaći dovoljno razloga

⁴ Sintagma “vječni mir” je, zapravo, naslov poznate Kantove filozofske skice o miru pod naslovom *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*, 1795.

za uspostavu uvjeta koji će stvoriti republikansku konstituciju država i mirovnu ligu suverenih i slobodnih država. Taj proces će biti dug, smatra Kant, ali će s vremenom stvarati vrlo povoljne uvjete za konačno ostvarenje vječnog mira.

Mir se, prema ovom njemačkom filozofu, neće ostvariti kao "...dar prirode, nego kao djelo čovjeka", jer je to povijesni zadatak ljudima "...koji treba tek stvoriti" (Cvrtila, 1996:55-69).⁵

Kultura mira

Čovječanstvo je danas u prijekoju potrebi da se uči kulturi mira te da u duboki zaborav potisne kulturu rata i ratovanja koja je, nažalost, sve učestalija i prisutnija. Ustvari, kulturu rata i ratovanja savremeno čovječanstvo bi trebalo u potpunosti odbaciti i prezrijeti.

"Kako je moderno ratovanje užasno razarajuće, rat bi sam po sebi trebao da potpuno prestane postojati kao opcija u rješavanju sukoba. Rat kao opcija treba biti konačno smatran zastarjelim, baš kao i ropstvo! Loš je predznak to što je novi svjetski poredak objavljen prilikom jednog širokog vojnog napada. Posljedične odluke prizivaju sumnju da ono što je novo u novom svjetskom poretku nije ništa više od starog poretka kojim predsjedava jedan protivnik, umjesto dva" (Hathout, 2013:118-119).

Ali kako izgraditi tu kulturu mira? Odakle početi? Gdje je ključ njezine izgradnje?

Odgovore koje je ponudio Sayyid Qutb u gore navedenoj knjizi, *As-Salāmu l-‘ālamīyy* (Svjetski/univerzalni mir), validni su i inspirativni i za ovo naše doba koje traga za univerzalnim mirom, koga je sve manje.

Naime, doprinos islama miru, univerzalnom miru Qutb razmatra i široko analizira u kontekstu četiri polja: savjest, porodica, društvo, svjetska zajednica. Posljedično tome, on govori o:

- 1) miru savjesti (*salāmu d-damīr*),
- 2) miru u kući (*salāmu l-bayt*),
- 3) miru u društvu (*salāmu l-mudžtami*) i

5 U tekstu "Vječni mir i novi svjetski poredak", *Polit. misao*, autor Cvrtila (1996) razmatra aktuelnost Kantovih ideja u posthladnoratovskom periodu kao i elemente njegova učenja koji su primijenjeni u sistemu kolektivne sigurnosti. Također v. Brčić (2006), "Izvori liberalnog mišljenja u filozofiji Immanuela Kanta", *Filozofska istraživanja*, 783-797.

4) svjetskom miru (*salamu l-'ālam*).

Qutbovu glavnu tezu možemo sumirati na sljedeći način: Islam svojim učenjem i idejama unosi je i unosi mir u ljudsku savjest, iz koje onda proistječe mir u porodici, društvu i čitavoj ljudskoj zajednici. Drugim riječima, ako pojedinac u svojoj savjesti i u svome srcu ne izgradi mir i sklonost i težnju ka miru, ni društvu u cjelini neće pronaći željeni mir. Ostvarenje svjetskog mira započinje prvo u ljudskim srcima, odakle se dalje širi.

“Kada islam pokušava ustanoviti sveobuhvatni mir shodno principu *vrhunjenja* u realizaciji Allahove Riječi, on ne započinje od međunarodnog mira jer je to krajnja a ne početna njegova faza; međunarodni mir je posljednja etapa kojoj prethode druge. Islam, dakle, započinje mir prvo u svijesti pojedinca, zatim u okrilju porodice, potom u zajednici i, na koncu, na međunarodnom planu između nacija i naroda” (Qutb, 2006: 35-36).

Evo još nekih Qutbovih teza:

- iz harmonije u kosmosu, u zakonu života, u osnovi čovjeka... izvire narav mira u islamu (23);
- mir je trajno pravilo a rat izuzetak koga iziskuje narušavanje harmonije... (23);
- islam suzbija većinu faktora koji izazivaju i potiču ratove na Zemlji: nacionalni element (*al-qawmiyyatu l-'unsūriyya*), ambicije i koristi (*al-matāmi' wa l-manāfi'*), ljubav prema lažnoj slavi i ugledu (*hubbu l-amdžādi z-zā'ifa*) (23-24);
- jedini zakonski rat u islamu objašnjen je hadisom: “Ko se bori da Allahova Riječ bude gornja, on je na Allahovome Putu”; Allahova Riječ je izraz za Njegovu Volju (24);
- islam je došao da bezrezervno uspostavi pravednost na Zemlji i pravdu između svih ljudi na svim nivoima: društva, zakona, države; onaj ko odbija pravdu, čini nasilje i nepravdu, on se suprotstavlja Allahovoj Riječi (26);
- mir je pravilo a rat nužnost (*as-silmu qā'ida wa l-harbu darūra*) (29);

- riječ "mir" u islamu ima dublje i obuhvatnije značenje od značenja u kojem se ova riječ koristi u međudržavnim odnosima (35);
- ono što odlikuje islamski duh jeste nadmoć moralnog faktora u međunarodnim odnosima bilo u ratu ili miru (167).

Qutbovu glavnu tezu nije teško dokazati: na teoretskom i praktičnom/povijesnom nivou.

Vjera mira

Na teoretskom nivou, lahko je dokaziva, odnosno samodokaziva teza da islam teži miru a prezire rat i ratovanje. Od mnoštva indikacija izdvojit ćemo sljedeće:

- jedno od *Najljepšijih Božijih imena* jeste „Mir” (*Es-Selam*): هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ *On je Allah - nema drugog Boga osim Njega! - Vladar, Najčistiji, Selam;*⁶
- riječi "selam" i "silm" (mir) - riječ "silm" izvorno označava potpunu predanost ili pokornost (*istislām*) i poslušnost (*inqiyād*) jednom jedinom Bogu te napuštanje sporenja (*tarku l-munāzaʿāt*). Prema tome, riječ „selam" ima dva osnovna značenja: življenje u miru, (po)mirenje, odustajanje od ratovanja i pokornost i poslušnost Uzvišenom Bogu i propisima Njegove vjere (islama) - sa izvedenim oblicima, spomenute su na više desetina mjesta u Kur'anu Časnom;
- selam (mir) je pozdrav muslimana na ovome svijetu; u brojnim hadisima se kaže: *Afšu s-salām!* "Širite selam, mir!"
- Džennet je i „Kuća mira" (Dāru s-salām), u kome se vjernici pozdravljaju selamom, mirom; npr.: يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ *Njihov pozdrav na Dan kada Ga sretnu bit će: "Selam";*⁷
- musliman ne priželjkuje rat i od Allaha traži da ga od njega poštedi; u jednom hadisu stoji: "Ne želite susret s neprijateljem. Tražite od Allaha da vas toga poštedi..."⁸;

6 Qur'an:Al-Hašr, 23.

7 Qur'an: Al-Ahzāb, 44.

8 Muttafaq alayh.

- musliman je sklon miru kad njegov neprijatelj pokaže sklonost ka miru; Uzvišeni kaže: *وَإِنْ جَاحُوا لِلْسَّلَامِ فَأَجْجَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۗ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* Ako oni budu skloni miru, pa i ti mu sklon budi i osloni se na Allaha. Zaista On sve čuje i zna,⁹
- kad završava propisano klanjanje namaza, musliman/ka, okrećući glavu na desnu i lijevu stranu, šalju pozdrav mira svemu oko sebe i prihvataju da budu u miru s njim; tako su oni u miru u svom robovanju i u svom poslovanju (Al-Qaradawi, 2009: 413-421).¹⁰

Pa može li se, onda, ova vjera - čije se ime identificira sa mirom i čiji je princip, konzekventno tome, mir i širenje mirenja među ljudima - optužiti za bilo kakvo nasilje i s njim povezati?! Evidentno je, dakle, da se islam, sam po sebi, nikada ne može za takvo šta optužiti!

Mir u praksi

Što se tiče povijesne realizacije mira inspiriranog vjerskim učenjima islama, mogli bismo redati bezbroj takvih primjera koji otkrivaju kako su se navedene teoretske postavke u različitim vremenima, mjestima i vladajućim sistemima praktično aktuelizirale i primijenile: od Medinske povelje iz VII. stoljeća pa sve do modernih vremena.

U tom smislu, a u odnosu na aktuelne pojave u muslimanskom svijetu, bogata islamska povijest zbilja nam je učiteljica života. Ne treba smetnuti s uma da islam ima 1400 godina iskustva interreligijske povezanosti među najširim varijacijama etničkih i religijskih entiteta.

Zato ćemo ovdje izdvojiti nekoliko načela koja je potrebno isticati i ne zaboravljati.

I. Nikada u islamskoj historiji nemuslimani nisu bili izdvojeni za istragu ili progon. Ustavi koji ih je štitio muslimani su sačinili inspirisani Božijom objavom, sa vjerovanjem da ih Bog štiti. Nijedna druga religija niti društveni sistem nikada na vjerske manjine nisu gledali u boljem svjetlu; nikada ih niko nije tako integrisao u većinski sistem sa neznatnom obespravljenošću jedne ili druge strane, nikada ih niko nije tako tretirao

⁹ Qur'an: Al-Anfal, 61.

¹⁰ Opsežna studija savremenog islamskog učenjaka šejha Yusufa al-Qaradawija pod naslovom *Fiqhu l-džihād*, objavljena 2009. god., u nešto sažetijom obliku prevedena je na bosanski jezik pod naslovom *Džihad – vrste i implikacije*, Sarajevo, 2013.

bez nanošenja nepravde kao što je to učinio islam. Zaista, niko to nije ni mogao učiniti kao islam. Islam je bio uspješan u oblasti u kojoj su sve druge religije pale na ispitu zato što islam ima jedinstvenu teologiju koja priznaje istinitu, jednu i jedinu vjeru od Boga koju svako ljudsko biće nosi urođenu u sebi, taj primordijalni temelj svih religija, i, konačno, identičnu u sabijskoj religiji, judaizmu i kršćanstvu.

Evidentno, daleko od koncepta nacionalne države, Islamska država je svjetski poredak u kome brojne vjerske zajednice, nacionalne ili transnacionalne, koegzistiraju u miru. To je univerzalna *Pax Islamica* koja priznaje legitimnost svake vjerske zajednice i daje joj pravo da svoj život uredi u skladu sa svojim vlastitim religijskim genijem. To je poredak koji je superiorniji od Lige naroda i Ujedinjenih nacija zato što, umjesto nacionalnog suvereniteta kao principa učlanjenja, uzima princip vjerskoga identiteta. Ustav toga poretka je Božije zakonodavstvo, validno za sve, u kome nijedan muslimanski sud ne može diskriminirati nikoga, bio on obični muslimanski ili nemuslimanski pojedinac ili poglavar najveće vjerske zajednice.

II. Sa judaizmom i kršćanstvom, dvjema drugim semitskim religijama koje su preživjele, Islam je izgradio odnos zajedničkog porijekla, jednog i istog Boga, jedne i iste tradicije vjerovjesnika i Objave, što je ravno samoidentifikaciji sa njima.

III. Ovaj identitarni odnos sa judaizmom i kršćanstvom koga je islam uspostavio na temelju autoriteta Objave, muslimani su proširili na sve ostale religije na temelju njihovog zajedničkog porijekla u vjerovanju u Boga te u neminovnoj *religio naturalis* urođenoj u svakom ljudskom biću.

IV. Spojivši teoriju sa praksom, islam je osmislio *millet* sistem kao islamom rukovođenu federaciju vjerskih zajednica u kome je zagaran-tirana njihova sloboda, zajedno sa pravima i obavezama koje su jasno naznačene u islamskom zakonodavstvu i u kome su svaki pojedinac, bio on musliman ili nemusliman, i svaka zajednica, muslimanska i nemuslimanska, izjednačeni pred sudom.

V. Više nego skepticizam, sumnja, sekularizam ili materijalizam, koji tek mogu da tolerišu svjetske religije ne prezirući ih, ali i ne mareći za

njih, islam je utemeljio sebe i svoju interakciju sa drugim religijama na respektu prema njima i pažnji prema njihovim sljedbenicima.

VI. Ne zapadajući u dogmatizam, islam je svoj stav postavio racionalno i kritički uvjeravajući i druge da se može postići sloboda i odgovornost. On nije razvodnio svoj stav, niti se odrekao ekskluzivizma vjerske istine; on je zauvijek zadržao svoje poštovanje prema stavovima drugih religija.

VII. I konačno, islam je kreirao atmosferu međusobne zavisnosti i ljubavi među pripadnicima različitih religija i osigurao njihovu kooperaciju u građenju univerzalne islamske civilizacije, u kojoj su dominantni humanizam, svjetska afirmacija i pobožnost (Al-Faruqi, 1998: 91-92).¹¹

Umjesto zaključka

Navedena načela sama za sebe govore o doprinosu islama univerzalnom miru, toleranciji i koegzistenciji među ljudima različitih vjera, nacija i ideja i njihovom svestranom i snažnom promoviranju. Ova načela su trajno naslijeđe islama kao vjere mira, vjere koja sve ljude uči i poziva miru. Ona pokazuju da je mir, sveobuhvatni mir krajnji cilj islama u svim aspektima ljudskoga života: od ličnog do društvenog, državnog i međunarodnog. Ona su golemi potencijal koji u mnogome može pomoći u oblikovanju budućnosti današnjeg muslimanskog čovječanstva, ali i svih drugih ljudi na Planeti.

Ali koliko smo mi danas u stanju prenijeti ovo naslijeđe svojim savremenima, a posebno mlađim naraštajima? Koliko ono dopire do onih koji odlučuju o pitanjima mira i rata u muslimanskim zemljama i do onih koji krše prava i muslimana i nemuslimana? Je li današnja generacija muslimana iznevjerila ova načela i kako ih iznova vratiti u aktuelni islamski diskurs i našu realnost?

¹¹ Također v. Safi (1988), *War and Peace in islam* (AJISS); Ihsanoğlu (2004), *A Culture of Peaceful Coexistence*, (IRCICA). Obje ove studije prevedene su na bosanski jezik.

Izvori i literatura

- Brčić, Marita (2006). "Izvori liberalnog mišljenja u filozofiji Immanuela Kanta", *Filozofska istraživanja*, god. 26, sv. 4, 783–797.
- Cvrtila, Vlatko (1996), "Vječni mir" i novi svjetski poredak, *Polit. misao*, Vol. XXXIII, br. 1, 55-69.
- Al-Faruqi, Isma'il R. (1992). *Al-Tawhid: Its Implications for Thought and Life*. Herndon, Virginia, U.S.A.: The International Institute of Islamic Thought.
- Al-Faruqi, Isma'il R. (1998), *Islam and Other Faiths*, ed. Atallah Siddiqui. Herndon: Islamic Foundation and International Institute of Islamic Thought.
- Al-Faruqi, Isma'il R. (2008), *Tevhid – njegove implikacije na mišljenje i život*, preveo Džemaludin Latić. Sarajevo: El-Kalem&CNS.
- Hathout, Hassan (2013), *Čitanje muslimanskog uma*, prevela Naida Hota – Muminović. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Ihsanoğlu, Ekmeleddin (2004), *A Culture of Peaceful Coexistence*. Istanbul: Research Centre For Islamic History, Art and Culture (IRCICA).
- Ihsanoğlu, Ekmeleddin (2006). *Kultura suživota*, preveli Džermana Šeta i Enes Karić. Sarajevo: Connectum.
- Kandehlevi, M.M. Zekerija (2014), *Feda'ilu l-e'amal/Korist od dobrih djela*, preveo Džemaludin Latić. Sarajevo: El-Kalem.
- El-Karadavi, Jusuf (2013), *Džihad – vrste i implikacije*, grupa prevodilaca, Sarajevo: Centar za dijalog – Vesatija & El-Kalem.
- Kissinger, Henry (2015), *Svjetski poredak*. Zagreb: Školska knjiga.
- Al-Qaradawi, Yusuf (2009), *Fiqhu l-džihād*. Al-Qāhira: Maktabatu Wahba.
- Qutb, Sayyid (2006), *As-Salāmu l-ālamīyy wa l-islām*. Al-Qāhira: Dāru sh-shurūq.
- Safi, Louay M. (1988), *War and Peace in islam*, *American Journal of Islamic Social Sciences (AJISS)*.
- Safi, Loay M. (2004), *Mir i granice rata (Prevazilaženje klasične koncepcije džihada)*, preveo Enes Karić. Sarajevo: Bemust.

آلمير فاتيتش

التراث الإسلامي فيما يخص ترويج السلام في العالم

إن الأمة الإسلامية اليوم «أشقى أمة» في العالم (حسب قول الفاروقي) لأسباب كثيرة ولا سيما لعدم الاستقرار في الأوضاع الراهنة في أغلب بلاد الأمة. إن كل ما سبق من المحاولات المختلفة لإجراء الإصلاحات فيها قد باء بفشل. والمحاولات العنيفة المؤخرة لإجراء الإصلاحات قد حكمت بنفسها على نفسها بالهلاك. إن نهوض الأمة الإسلامية لا يمكن إلا عن طريق الإسلام ولا طريق إليه إلا به. ومعنى ذلك هو العودة إلى طريق الاعتدال والإعراض عن كل ما هو متطرف ومتعصب

وطائفي من الأفكار والتصرفات والأفعال، وأما الشرط الأساسي لأدنى الدرجة من التعافي فهو السلام الدائم والمستقر والشامل. إن إسهام الإسلام للسلام العالمي والتسامح والتعايش بين مختلف الأديان والأقوام والأفكار واضح كل وضوح وهذا التراث يمثل قوة كبيرة بإمكانها أن يساعد كثيرا على صياغة مستقبل البشرية المسلمة وغيرها من البشر في الكوكب الأرضي.

Dr. Almir Fatic

Islamic Heritage in Promoting Global Peace

Summary

The Muslim Ummah of today is <the unluckiest ummah > (Al-Faruqi) on the planet. That is so for many reasons but especially because of the fragility of the current situation in large part of the Ummah. All previous and various attempts of its reformation ended in failure. The latest violent attempts to reform it condemned themselves to fail. Rising of the Islamic Ummah is possible only through Islam - there is simply no other way. This means returning to the path of moderation and decisively rejecting all radical, extreme, fanatical and sectarian forms of thinking, behavior and action. A condition of all conditions of any recovery is durable, stable and universal peace. The contribution of Islam to universal peace, tolerance and coexistence among people of different religions, nations and ideas is obvious. That legacy is enormous potential that can greatly help in shaping the future of today's Muslim mankind as well as the future of all people on the planet.

Sokolac kod Bihaća Baština u službi razvoja

„Ili ćemo se kretati pa napredovati,
ili ćemo mirovati pa nestajati“

Reisu-l-ulema Husein-ef. Kavazović

Mr. sci Asmir Crnkić

konsultant za kulturni turizam
acrnkic@gmail.com

Sažetak

Pored kratkog historijskog osvrtu, u ovom radu se ukazuje na pozitivan primjer metodologije pronalaska sredstava za obnovu i revitalizaciju starog grada Sokoca kod Bihaća i predlažu konkretne smjernice u osmišljavanju njegove buduće namjene. Akcenat je na održivom razvoju koji polazi od ideje da je kulturno-historijsko naslijeđe i sačuvan tradicijski način života u ovom području moguće iskoristiti kao razvojni resurs. Temeljna strategija je iskorištavanje onoga što ovo područje već ima, materijalna i nematerijalna baština, odnosno kulturno-historijsko naslijeđe i tradicijska kultura.

Ključne riječi: Sokolac, Krajina, kulturno-historijsko naslijeđe, revitalizacija baštine, kulturni turizam, održivi razvoj.

Uvod

Ono što je u Hrvatskoj Zagorje, u Češkoj Bohemijski raj, Dolina Rajne u Njemačkoj, u Bosni je to Krajina! Romantično područje sa impresivnim prirodnim i kulturno-historijskim naslijeđem. Od ukupno 240 starih

gradova, utvrda, kamenih kula i dvoraca koje se nalaze u Bosni i Hercegovini, jedna petina je smještena u Unsko-sanskom kantonu.

Ta činjenica je bila inspirativna i bosanskohercegovačkom piscu Branku Ćopiću pa je to lijepo opisao u stihu pjesme Bosna:

*Bosna je zemlja prepuna čari,
trepetu šuma i bljeska vode,
brda joj kite gradovi stari,
nad njima sinji oblaci brode.
čini se, to je začaran kraj
kroz koji vilu progoni zmaj.*

Među brojnim atrakcijama u ovoj bh regiji, trenutno najveću pažnju plijeni nedavno obnovljeni *grad Sokolac kod Bihaća*.

Nakon dugo godina inertnosti i indiferentnosti nadležnih institucija sistema, ovo je napokon pozitivan primjer kako proaktivan i kompetentan kadar pronalazi rješenja za finansiranje, obnovu i revitalizaciju našeg ruševnog i zapuštenog kulturno-historijskog blaga.

Prahistorijska gradina, srednjovjekovni i osmanski grad Sokolac

Zbog posebno povoljnog geografskog položaja, blizine rijeke, dobrih uslova za bavljenje poljoprivredom, bihaćka dolina je naseljena još u antičko doba.

Materijalni dokazi o prisutnosti čovjeka na ovom području su još iz starijeg kamenog doba. Počevši od VIII vijeka pr.n.e. pleme Japoda, pored dijela Slovenije, Gorskog Kotara i Like, naseljava i bihaćku dolinu. Japodska kultura obilježila je ovo područje izuzetnim vrijednostima naslijeđa tog vremena, od prahistorijskih sojениčkih naselja, preko japodskog nakita od bronzе, željeza i srebra. Hiljadu godina kasnije, Japode pokoravaju rimske legije a kasnije, početkom VII vijeka dolaze i Slaveni, kada počinje trajni proces slavizacije. Tokom ranog srednjeg vijeka pa sve do početka XII vijeka ovim područjem gospodarili su Franci, Bizan-

¹ Evidencija iz: *Arheološki leksikon BiH*, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 1988.

tija, Venecija i Ugarska. Na području općine Bihać nalazi se više srednjovjekovnih gradova od kojih su najpoznatiji: Sokolac, Orašac, Izačić te Havalica i Ostrovica u Kulen-Vakufu.

Poput većine naših srednjovjekovnih gradova i Sokolac se razvio iz prehistorijske utvrde. Sve utvrde iz tog perioda su iz geostrateških razloga uglavnom građene na uzvišenjima, odnosno na brižljivo odabranim mjestima pogodnim za odbranu. Tako je i Sokolac pozicioniran na strmoj litici sa istočne strane brda Debeljača na lijevoj obali Une. Podno grada je Golubičko polje i rijeka Una. Ako putujemo magistralnom cestom M5 iz Bihaća prema Bosanskom Petrovcu, Sokolac nam je na 3 km uzvodno od grada Bihaća sa desne strane.

U srednjovjekovnim historijskim dokumentima prvi put se spominje 1380. god.² pod imenom *Sokol*. Kao kraljevski grad spominje se 1395. god. u jednoj povelji kojom se kaštelani sokolački Ivan Uza i Grgur Eten pred bihaćkim sucem mire s plemenom Klokočkim.³ Na karti Johanna Sambucusa iz 1572. god. označen je kao Sokol, na karti M. Quada izdanoj u Amsterdamu 1593. god. nalazimo ga pod imenom *Zokol*, kao i u ostalim srednjovjekovnim dokumentima, tj. sve do pada Sokola zajedno sa Bihaćem pod osmansku vlast. Na karti iz 1699. god. već se pojavljuje pod imenom *Sokolatz*. Na temelju relevantnih istraživanja koje je proveo, Hamdija Kreševljaković je bio mišljenja da su Sokolac (Bihać), Jezerski

2 Husref Redžić: *Srednjovjekovni gradovi u BiH*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009., str.178.

3 Fikret Midžić: *Tvrđava Sokolac*, Društvo arhivskih radnika USK, Bihać, 2011., str. 33.

(Bosanska Krupa) i Podzvizd (Velika Kladaša) naši najstariji srednjovjekovni gradovi.⁴

Zanimljivo je spomenuti da su u srednjovjekovnoj Bosni bila čak četiri utvrđena grada sa imenom Sokol: Sokol na Plivi (Šipovo), Sokol u Usori (Gračanica), Sokol u Konavlima (danas R Hrvatska) i Sokol u Međurječju (danas Crna Gora). Jasno je da su toponimi nastali kao asocijacija na pticu sokola koja sa sigurne visine kontroliše širi prostor.⁵

Sudeći prema relevantnoj historiografiji, Sokolac kod Bihaća promijenio je mnogo vlasnika, te se vremenom sukcesivno nadograđivao. Među najupečatljivijim vlasnicima i zapovjednicima bili su: kaštelan Ivan, ugarski kralj Sigismund, knezovi Bartol i Ivan Frankopan te Ivan Korvin. Gospodari su mu svojevremeno bili i plemići Orlovići od Ripča te plemići Kerečeni dok mu se kao kapetan kasnije spominje i Petar Kečević.

Tokom dinastičkih sukoba oko ugarsko-hrvatskog prijestolja krajem XIV i početkom XV vijeka, zbog određenih refleksija, Bosna nije mogla ostati po strani. U to vrijeme, Bihać zajedno sa Sokocem ulazi u sastav Bosanske države i nalazi se u rukama moćnog bosanskog velikaša hercega bosanskog i splitskog Hrvoja Vukčića Hrvatinića, gospodara Donjih Kraja.⁶ Bihać je došao pod bosansku vlast 1398. god., i ostao pod tom vlašću do 1404. god.⁷

Prostor današnje hrvatske Like Osmanlije su osvojile u vremenu od 1514.-1528. god. dok je istovremeno područje Bihaća i njegove okolice još uvijek bilo u sastavu Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Iako okruženo osmanskim tvrđavama, ono će još jedno vrijeme ostati pod patronatom ugarsko-hrvatske vlastele.

Od 1538. pa do 1592. god. osmanska vojska osvaja sljedeće utvrde: Dubica, Kostajnica, Novi, Stijena, Brekovića, Bušević, Bužim, Cazin, Izačić, Jezerski, Kladaša, Krupa, Mutnik, Ostrožac, Otoka, Pećigrad, Podzvizd, Vranogroč, Ripač, Sokolac, Todorovo (Novi Grad), Tržac i najzad Bihać.

4 Hamdija Kreševljaković: *Stari bosanski gradovi*, NAŠE STARINE I, Sarajevo, 1953., str. 34.

5 Esad Kurtović i Emir Filipović: Četiri bosanska sokola, *Gračanički glasnik* 32/16, Monos d.o.o., 2011., str.201.

6 Fikret Midžić: op.cit. str.171.

7 Mirzet Mujadžić i Nijazija Maslak: *Stari gradovi Unsko-sanskog kantona*, JU Zavod za zaštitu kult.-hist. naslijeđa, Bihać, 2009., str.70.

Dana 19. juna 1592. god. (1000. h.g.), nakon devet dana borbi, osmanska vojska sa Gazi Hasan-pašom Predojevićem na čelu zauzima Bihać zajedno sa Sokocem.⁸

U to vrijeme, osmanskom državom je vladao sultan Murat III (vladao 1574-1595. god). Na čelu vojne posade u Sokocu postavljen je Čehaja⁹ a utvrda je pripala bihaćkoj kapetaniji.

Opis junaštva i karaktera ličnosti Gazi Hasan-paše Predojevića nalazimo u Pečevijinoj historiji Bosne kao i u djelu „Tarihi Bosna“ od bošnjačkog historičara Muvekkita.

Bosanski beglerbeg Hasan-paša Predojević opisan je kao „poduzetan/pokretan čovjek“ (muteharrik adam), koji svojim provalama i osvajanjima gradova nije davao mira habsburškom neprijatelju od dolaska na dužnost u Bosnu 1591. god. Prosvjedi habsburške strane Istanbulu (Asitane-i saadete), popraćeni prijetnjama otvorenim ratom ako se Hasan-paša ne ukloni, nisu davali rezultate jer je ovaj bio blizak tadašnjem velikom veziru i sultanovom družbeniku (musahib) Sijavuš-paši. Visoka porta je, prema Pečeviji, odgovornost za opći rat prebacila na habsburšku stranu riječima: „Ako napadnete naše zaštićene pokrajine, on će vas odbiti.“¹⁰

Godinu dana kasnije (1593. god.) porazom u Bici kod Siska, zbog izostanka pomoći od strane novoimenovanog velikog vezira Sinan-paše, zaustavljeno je daljnje napredovanje osmanske vojske u Hrvatskoj.¹¹ Od ove bitke osmanska vojska je bila u defanzivi. U narednom periodu, Sokolac će dijeliti sudbinu Bihaća kao i ostalih krajiških pograničnih utvrda.

8 Ibrahim Džafčić: *Fragmenti iz političke istorije B-H Muslimana*, Sarajevo, 1925., str.26.

9 Čehaja označava osobu angažiranu za obavljanje raznih poslova važnih ličnosti u državnoj upravi ili u nekim drugim važnim poslovima izvan državne uprave, kao što je čehaja kod esnafa. Čehaje su općenito obavljali značajne poslove kao zamjenici nosilaca odgovarajućih funkcija tako da se može govoriti o čehaji valije, čehaji sandžakbega, čehajama mustahfiza, čehaji deftera, čehajama čauša, kapetana i drugih. Izvor: Azra Gadžo-Kasumović: *Funkcija osmanskog valije u bosanskom ejaletu i dokumenti koje je izdavao, ANALI Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXXIII, str.20, na temelju: GHB, sidžil iz 1176–1177/1762–1763, str. 16.

10 Dino Mujadžević: *Naučni rad o Ibrahimu Pečeviji*, Scrinia slavonsica 9, 2009., str.390.

11 Poznat je u Turskoj i kao Kodža Sinan-paša (tur. Koca Sinan Paşa). Rodio se u Topojanu u Albaniji oko 1520. god. Iako je bio u obavezi da pošalje vojnu podršku Hasan-paši Predojeviću, nije to učinio jer je potajno mrzio Hasan-pašu Predojevića. Historičari Pečevija i Hammer navode da je razlog mržnje bio raniji problem oko kupoprodaje neke kuće u Istanbulu, ali i zbog želje da se rasplamsa rat sa Austrijom kako bi se imao priliku proslaviti.

Iako im je bio „s krvlju ručak i s krvlju večera“¹², svjesni strateške važnosti Bihaća i Krajine po Bosnu i Osmansko carstvo, Krajišnici su junački izdržali sve silne nasrtaje Austrijanaca i trajno sačuvali ovo područje u okviru Bosne.

Koliko je Bihać sa okolicom bio važan pokazuje i činjenica da je Bulbuli Mostarac na hronogramu o obnovi Počiteljske tvrđave 1700. god. (1112. h.g.) između ostalog napisao i sljedeće:

„Ključ Bosne je Bihać, a cijele Rumelije Beograd.“¹³

Da je Bihać bio glavna bosanska tvrđava i da se bihaćki kapetan smatrao prvakom među ostalim kapetanima bosanskog ejaleta, potvrđuje i Hamdija Kreševljaković u svojim istraživanjima.

„On (bihaćki kapetan) je sjedio u ajanskom vijeću na prvom mjestu na strani kapetana.“¹⁴

Stari grad Sokolac je u obliku trougla. Trospratna Kapi-kula s mašikulama na vrhu je pozicionirana na samom ulazu. Unutrašnjost je dosta prostrana, s najvećom dužinom od 175 i širinom od 120 metara. Na najvišoj tački u oboru smještena je glavna kula, koju s četiriju strana opasava mali unutrašnji obor, nepravilna četvrtasta oblika.

Pripajanjem Bosne Austro-Ugarskoj monarhiji, ona za mnoge Evropljane postaje pravo otkrivenje i po mnogo čemu jedinstven prostor. Njemački novinar Henrik Renner među prvima dolazi u Bosnu te sa velikim

12 Iz narodne pjesme: Oj Krajino, krvava haljino

13 Mehmed Mujezinović: *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, IRO Veselin Masleša, Sarajevo, 1982., str. 410.

14 Hamdija Kreševljaković: *Izabrana dijela I*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991., str. 101.

zanimanjem i ljubavlju piše o gradovima naše države. Znao je reći da je Bosnu zavolio kao drugu otadžbinu. Za Bihać i Krajinu kaže da je „kraj ovaj od najljepših u svoj Bosni“.¹⁵ Očigledno je da je monumentalnost grada Sokoca zagolicala maštu i tadašnjeg bihaćkog okružnika Lothara von Berkosa¹⁶ pa se 1898. god. odlučio za njegovu djelimičnu restauraciju.

U periodu SFRJ, ruševine starog grada u Sokocu su evidentirane kao spomenik kulture. U Prostornom planu Bosne i Hercegovine do 2000. god., *Faza B, Prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, sačinjenom 1980. godine, Stari grad u Sokocu uvršten je u II kategoriju. Kao kulturno dobro od nacionalnog značaja, nacionalnim spomenikom BiH proglašen je 17. septembra 2007. god.¹⁷

Džamija i džemat Sokolac

Sa dolaskom Osmanlija na ovo područje počinje i institucionalno širenje islama kroz migracionu politiku doseljavanja muslimana iz unutrašnjosti Bosne i izgradnju islamskih objekata.

S obzirom na to da je osmanska vojska skoro sve osvojene utvrde i dalje koristila za vojne svrhe, odnosno kao kasarne, praktikovali su odmah unutar njih graditi i džamije. Na početku je to bilo za potrebe same vojske a kasnije i za civile. S obzirom na to da se kod Sokoca brzo razvilo podgrađe, u njemu je izgrađena džamija.

U knjizi „Durch Bosnien und Herzegovina Kreuz und Quer“ od Heinricha Rennera imamo crtež Sokoca sa podgrađem gdje je vidljiva bosanska arhitektura na objektu džamije, ali i samih kuća. Nažalost, danas je u naselju Sokolac sve manje četverovodnih kuća svojevremeno tipičnih za Bošnjake.

Međutim ljubav prema korijenima, baštini i tradiciji kod ovdašnjih ljudi je više puta dokazana. Ne treba zaboraviti da se za vrijeme austrougarske okupacije 1878. god., u grad zatvorila mala četa Sokočana, pružila

¹⁵ Henrik Renner: *Herceg-Bosnom, uzduž i poprijeko*, Naklada hrv. dioničke tiskare, 1900. str. 515

¹⁶ Načelnik bihaćkog okruga u razdoblju od 1896.-1905. god., restaurirao stari grad Ostrožac kod Cazina i u njemu izgradio raskošan dvorac.

¹⁷ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH: Odluka Komisije broj: 05.2-2-62/07-4 od 12. septembra 2007. godine, http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2976

otpor i odbila dva jaka napada okupacionih trupa. U odbrani je život izgubilo 12 Sokočana.¹⁸

Kako bi se pružio otpor velikosrpskom agresoru i spriječio njegov ulazak u naselje Sokolac i grad Bihać, 19. aprila 1992. god., formirana je četa TO Sokolac, koja je bila u sastavu Odreda TO Centar pri Općinskom štabu TO Bihać. Prvi komandir sastava ove jedinice bio je kapetan Suljo Žerić. Nažalost, kao i u ostalim dijelovima BiH i ovdje je velikosrpska politika zla ostavila velikog traga. U cilju realizacije velikosrpskih hegemoničkih težnji, agresor je samo u jednom danu, tj. 12.09.1992. god. na područje naselja Sokolac ispalio 926 granata!

Međutim, i pored nasrtaja daleko vojno i tehnološki nadmoćnijeg neprijatelja, branitelji, borci 5. Korpusa Armije R BiH su uspješno odolijevali napadima agresora sve do 24.12.1994. god.

Tog dana je agresor okupirao područje naselja Sokolac i držao ga pod svojom kontrolom do 13.02.1995.god. kada ga borci 5. Korpusa Armije R BiH oslobađaju. Kratki period okupacije agresor je iskoristio da opljačkao, popali i poruši sve što su Sokočani decenijama gradili. Kao i u ostalim bosanskim gradovima i selima koje je velikosrpski agresor okupirao, i u Sokocu je džamija srušena. Sokočani su dali ogroman doprinos u odbrambeno-oslobodilačkom ratu boreći se u sastavu 501. Slavne i 502. Vi-teške brigade u narodu opjevane kao „besmrtna i legendarna“.

Tokom velikosrpske agresije na našu zemlju život u odbrani općine Bihać i države Bosne i Hercegovine dalo je 32 Sokočana.

¹⁸ Hamdija Kreševljaković: op.cit., Naše starine I, 1953., str.31.

Od 2015. godine postaje praksa da tokom obilježavanja dana državnosti BiH, Bišćani i ostali Krajišnici obilaze stari grad Sokolac. Također, oživljena je tradicija da tokom mjeseca ramazana, pucanj iz topa sa sokolačke kule označava kraj posta. Džamija je obnovljena a trenutno imamsku dužnost u džematu obavlja imam Safet-ef. Begić. MZ Sokolac obuhvata naseljena mjesta Sokolac i Dobrenicu sa oko 300 domaćinstava, odnosno nešto više od 2000 stanovnika.

Domaća pamet a evropski fond

Iako je još pismom velikog vezira od 21. džumade-l-uhraa 1291. (23. jula 1874.)¹⁹ u kome se naređuje državnim službenicima da se „zauzmu“ za čuvanje historijskih spomenika, započela prva systemska zaštita kulturno-historijskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini, u proteklom periodu nije napravljen nešto značajniji iskorak u njegovoj revitalizaciji i obnovi. Nekad su prepreke bile ideološke naravi pa se tome prilazilo selektivno, nekad ratne okolnosti gdje se systemski rušilo a nekad jednostavno ekonomska nemoć. U skladu sa principima „Agende 21“, nastale na konferenciji UN u Rio de Janeiru 1992., a koja potcrtava održivi razvoj i održivo korištenje planetarnih i ljudskih resursa, Članak 22. „Agende 21“ izričito ističe: „Domaće stanovništvo (ponajviše se misli na autohtone ljude i njihove zajednice), kao i sve ostale lokalne zajednice diljem svijeta, imaju vitalnu ulogu u upravljanju okolicom i njegovim razvojem zahvaljujući znanju i tradicionalnim načinima života.

Države članice trebaju prepoznati i bespogovorno podržati njihov identitet, kulturu i interese i omogućiti im njihovo efektivno sudjelovanje u postizanju održivog razvoja.²⁰ Prenosom ovih principa na kulturni turizam, cilj je pored očuvanja kulturne baštine istu staviti u funkciju održivog turizma. Na tragu toga, a kroz prekogranični projekat Evropske Unije „Održivo upravljanje turizmom jadranske baštine – HERA“²¹ zajedno sa Vladom USK i gradom Bihaćem finansirana je prva faza rekonstrukcije Starog grada Sokolac. Implementacija projekta je započela

19 Pismo je objavljeno je u 432. broju novina »Bosna« od 24. šabana 1291. (23. septembra 1874).

20 <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

21 Projekat sa 18 partnera iz 8 zemalja jadranske regije

u januaru 2014. godine, a trajaje do 30.09. 2016. godine. Projekat će indirektno podržati i sektor malog i srednjeg poduzetništva u vidu stvaranja prilika za unapređenje poslovanja i stvaranje novih radnih mjesta u sektoru turizma.

Stručnost, kompetentnost, know-how i agilnost mladog tima Razvojne agencije USK bili su ključni za osiguravanje sredstava.²² Sredstva za implementaciju ovog projekta osigurala je Razvojna agencija USK najvećim dijelom iz EU fonda IPA Adriatic. Pored obnove starog grada, formirana je lokalna turistička ruta koja uključuje kulturno-historijske spomenike iz svih 8 općina Unsko-sanskog kantona, izvršena edukacija ključnih interesnih strana, kreirani ključni dokumenti koji doprinose ispunjenju postavljenih ciljeva i uvezivanju lokalnih ruta u međunarodnu rutu HERA projekta.

Restaurirani srednjovjekovni grad Sokolac značajno će proširiti kulturno-turističku ponudu grada Bihaća i USK i u budućnosti biti pozicioniran kao resurs održivoga razvoja i relevantan razvojni potencijal na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Spomenik je potrebno primjereno prezentirati te uključiti u savremene tokove života. Svakako, da buduća namjena spomenika mora biti originalna i kreativna, ali nikako ne bi smijela da odudara od vrijednosti i tradicije koje baštine ovdašnji ljudi.

²² Razvojna agencija USK je 07. i 08.05.2014. godine, u saradnji sa italijanskim konzorcijem „Punto Europa Teramo-COPE“, u Bihaću održala konferenciju pod nazivom „Kulturni turizam kao faktor rasta i razvoja područja“. Kao vanjski saradnik bio sam angažiran na konferenciji od strane RAUSK te sam imao priliku upoznati ove izuzetne mlade ljude čiji je profesionalizam zaista na visokoj razini.

Ako se tome uzme u obzir još i činjenica da je tik ispod starog grada rijeka Una a samo pola sata vožnje od Sokoca počinje zaštićeno područje Nacionalnog parka UNA zapanjujućih prirodnih ljepota, onda je argumentacija o opravdanosti razvoja turizma na ovom području kompletna.

Cijenimo prošlost, planirajmo budućnost (benchmarking analiza)

Benchmarking²³ je proces mjerenja i uspoređivanja poslovnih aktivnosti, proizvoda i usluga s najboljima, bilo unutar područja djelovanja ili izvan njega. To je postupak koji se temelji na uspoređivanju vlastitih dimenzija (processa, proizvoda, troškova itd.) s nekim preduzećem (u ovom slučaju destinacijom) koje zaslužuje da bude mjera vrijednosti.²⁴ Potrebno je naći takvu turističku destinaciju (uzor) s kojom se može i vrijedi usporediti te izvesti zaključke koji nam mogu pomoći kod našeg planiranja.

Uspješan benchmarking odgovara na pitanja: šta (koja korisna iskustva imaju drugi) te kako (tj. kako su došli do njih).

U kontekstu benchmarking usporedbe Hrvatsko Zagorje je najsličniji prostor USK-u kako geografski tako i sa činjenicom da je bogat sa kulturno-historijskim naslijeđem. Kontinentalna Hrvatska je baš kao i Krajina fantastičan spoj netaknute prirode i kulturno- historijskih spomenika.

Hrvatsko Zagorje obiluje brojnim kulturno-historijskim spomenicima i graditeljskim atrakcijama koje vrijedi vidjeti. Ono je posebno zanimljivo kulturnim turistima jer se na malom prostoru može razgledati veliki broj srednjovjekovnih, renesansnih i baroknih utvrda i dvoraca. Najpoznatiji su, sigurno, Trakošćan i Veliki Tabor, izgrađeni u 13. vijeku koje godišnje posjeti više od 100.000 posjetitelja.

Trakošćan sa perivojem, jezerom, hotelom godišnje posjeti oko 150.000 turista! Očekivati je da će i Sokolac u budućnosti ostvariti slične rezultate.

23 Benchmarking se smatra efikasnim oruđem u identificiranju performansi mikros subjekta u odnosu na konkurenciju i druge, te predstavlja implementaciju promijenjenih procesa koji vode kompaniju ka boljim rezultatima.

24 www.benchmarking-in-europe.com/, The Xerox Experience: Case Study by Richard Cross

Naravno, ovi rezultati koje bilježe naši susjedi su rezultat kontinuiranog ulaganja u obnovu kulturno-historijskih spomenika i kulturni turizam. Pored sredstava iz vlastitih izvora, država Hrvatska također povlači i sredstva iz EU fondova namijenjenih za ovaj sektor. Najsvježiji primjeri su obnova hana Jusufa Maškovića u Vrani pokraj Pakošтана i tvrđave Barone u Šibeniku.

Obnova hana i privredna revitalizacija mjesta Vrana financirani su u sklopu Programa Europske unije za Hrvatsku IPA 2009. Osnovna ideja projekta bila je revitalizacija sadržaja potrebnih za ekonomski oporavak mjesta. Han će biti višenamjenski kompleks u kojem će biti mali hotel, trgovine, zbirka lokalnih arheoloških nalaza, restoran, prostor za razne manifestacije i skupove. Omogućit će to finansijsku održivost spomenika kao i privredni razvoj mjesta.

Krajem januara ove godine, svečano je otvorena i obnovljena šibenska tvrđava Barone.

Projekt „Barone - otkrivanje bogate prošlosti, put prema uspješnoj budućnosti“ ukupne vrijednosti 1.377.165,38 EUR također je financiran od strane Europske unije iz Europskog fonda za regionalni razvoj s 72,17% vrijednosti fonda.

Još bolje rezultate bilježi Slovenija. U ovoj državi nema nijedne općine čiji programi nisu sufinansirani evropskim sredstvima.

Sredstvima EU sufinansirana je gradnja infrastrukture, komunalni i turistički projekti te obnovljeno i revitalizirano više od dvadeset objekata kulturne baštine!²⁵

Važno je napomenuti da projekte obnove i revitalizacije kulturno-historijskog naslijeđa u našoj zemlji osim EU fondova podržavaju i UNESCO kao i Turska razvojna agencija TIKa.

Kad su u pitanju šanse i mogućnosti, trenutno je aktuelan INTERREG IPA (2014-2020) projekat prekogranične saradnje kojim je iz fondova EU predviđeno 67 miliona EUR-a za pogranične projekte. Ovim trilateralnim programom obuhvaćena je BiH, Hrvatska i Crna Gora. U nizu tematskih prioriteta za koje se daje podrška (područje finansiranja) je i:

25 Alenka Smerkolj, ministrica za kohezijsku politiku u Vladi R Slovenije, www.klix.ba/biznis od 19.02.2016.

Tematski prioritet 4 – Doprinos razvoju turizma i očuvanje kulturne i prirodne baštine²⁶

Nove perspektive za Sokolac

U većini država Evropske unije kulturna ekonomija čini 5% ili više BDP-a i po mnogim je standardima ovaj postotak od velikog značaja za evropsku ekonomiju. U okviru Evropske unije ima oko 200.000 zaštićenih urbanih cjelina i 2,5 miliona građevina pod zaštitom. To je izniman potencijal, pa je sasvim logično što je kultura postala glavni pokretač turističke potražnje i rasta, tako da su istodobno resursi kulturne baštine stavljeni u središte urbanih i ruralnih razvojnih strategija.²⁷

Kulturno-historijsko naslijeđe Bosne i Hercegovine je nastajalo sukcesivno u različitim epohama i rezultat je različitih civilizacija koje su ovdje bile prisutne.

Upravo zbog svoje historijske, umjetničke, i arhitektonske vrijednosti, od izuzetne je važnosti za turizam. Ono je osnovni resurs u Kulturnom turizmu, odnosno pokretački motiv kulturnim turistima.

S obzirom da je karakteristika Kulturnog turizma i to da bude doživljajan, kad je Sokolac u pitanju, postoje apsolutno svi uslovi za takvu ponudu. Naime, u doživljajnom smislu kulturni se turizam shvaća kao ponuda pomoću koje posjetitelji dolaze u kontakt s jedinstvenim socijalnim, historijskim i baštinskim karakteristikama destinacije koju posjećuju, njezinim lokalnim stilom života koji posjetiteljima pomažu sagledavanje sadašnjosti mjesta kroz slojevitiju i bogatiju prizmu.²⁸

Konkretnije, definicija kulturnog turizma može se svesti na činjenicu da je kulturni turizam krovni pojam koji obuhvaća široku skalnu srodnih aktivnosti koje uključuju historijski, baštinski, etnički, umjetnički, muzejski i festivalski turizam.²⁹

²⁶ <http://www.eu-projekti.info/tag/prekogrnicna-suradnja>

²⁷ Christou E.: *Heritage and cultural tourism: a marketing focused research*. in : Sigala M., Leslie D.: *International Cultural Tourism: Management, implications and cases*. Oxford, 2005., str.7.-8.

²⁸ Mc Kercher B., du Cros H.: *Cultural Tourism. The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*. The Haworth Press New York 2002, str. 5.

²⁹ Ibid, str. 5.

Za USK koji je ekonomski iscrpljen i koji zbog velike nezaposlenosti bilježi zabrinjavajući trend iseljavanja, razvoj kulturnog turizma bi dobro došao!

Spomenuli smo da je i sam grad Bihać bio partner RAUSK u projektu „HERA“. Time se lokalna zajednica priključila aktivnostima implementacije projekta gdje bi se spomeniku priskrbila nova namjena i sadržaji, ali i omogućilo njegovo daljnje održavanje.

Sa aspekta razumijevanja realnosti i mogućnosti a u kontekstu preporuka koje nam daje ekspert za kulturni turizam Barry Lord, u kompleksu spomenika se može povezati „visoka“ kultura i „popularna“ kultura - spoj modernog i tradicionalnog (baštine).³⁰

Danas su sve više popularni kratki odmori (vikendi sa spojenim praznicima itd.). Obrazovani i zaposleni ljudi sa stresnim ubrzanim životima ciljana su skupina kulturnog turizma.

Svjedoci smo popularnosti turizma temeljenog na iskustvima, a ne samo na konkretnim objektima. Prema tome, naglasak je i na marketinški dobro osmišljenoj priči, paketu ponude, iskustvu. Ne treba zane-mariti ni raskošnu usmenu predaju, legende i narodna vjerovanja vezane za ovaj kraj. Priče o vilama, zmajevima, junacima sa krilatim konjima mogu biti inspirativne za umjetnički izraz. Za specijaliziranog kulturnog turistu koji se usredotočio na jedan lokalitet, usmena predaja, narodna vjerovanja i legende su itekako zanimljivi. Inspiracije za dobre marketinške interpretacije u krajiškoj epici imamo na pretek.

Polazeći od činjenice da ni jedno mjesto, kulturno-historijski spomenik ili kulturna manifestacija nisu sami po sebi turistička atrakcija, već da to postaju nakon što ih nosioci turističke industrije označe kao takve i nizom aktivnosti proizvedu taj status, i u slučaju starog grada Sokoca se osmišljenom turističkom politikom i putem snažnije marketinške propagande može proizvesti željena turistička atraktivnost.

U tom cilju, spomenik pruža realne mogućnosti za:

- organizaciju kulturnih i tematskih ruta sa Sokocem kao segmentom,

³⁰ Barry Lord, Cultural Tourism and Museums, presented in Seoul, Korea, 2002.

- organizaciju tečajeva, tematskih predavanja i raznih radionica (npr. kaligrafije),
- organizaciju ljetnih kampova za djecu s ciljem popularizacije i približavanja naše baštine (edukacijski programi),
- ostala partnerstva s javnim i privatnim organizacijama koje djeluju na području turizma u cilju razvoja turističkih proizvoda i alata usmjerenih na promociju prema svim potencijalnim ciljanim korisnicima. (saradnja sa sajmom EKOBIS idr.)
- “oplemenjivanje” sadržaja postojećih kulturno-turističkih proizvoda grada Bihaća gdje bi Sokalac našao svoje mjesto (manifestacije Ulicom Bišća, Bihaćko ljeto i dr.)
- mogućnost instalacije velikog dvogleda za panoramsko gledanje grada Bihaća i kompletne bihaćke doline,
- ostale manifestacije/eventi, prigodni programi, izložbe i umjetnički performansi.

Benefiti (koristi) koje proizlaze iz razvoja turizma nužno moraju biti usmjereni prije svega na zadovoljenje interesa lokalnog stanovništva i daljeg razvoja turističke destinacije, a tek potom na zadovoljenje interesa ostalih tržišnih subjekata. Prema tome, od svake buduće namjene kompleksa starog grada Sokoca, istoimeno naselje Sokolac i njegovi stanovnici trebalo bi da imaju najviše koristi. A tek poslije njih šira društvena zajednica.

Zaključak

Globalizacija se ne može zaustaviti već se mora naučiti poslovati i živjeti u skladu s njenim pravilima. Svjetsko tržište proizvoda i usluga postaje jedno veliko zajedničko tržište. To znači da je došlo vrijeme da se o kreiranju i plasiranju proizvoda razmišlja globalno. Postoji gro slobodnih filozofa i nezavisnih intelektualaca koji tvrde da su upravo neoliberalni kapitalizam i globalizacija prijetnja za nestanak malih naroda i njihovih kultura. Po njihovom mišljenju i jedno i drugo vode klasičnoj *vesternizaciji*, gdje je cilj sve svesti pod jedan obrazac. Po njima je taj proces u toku s tim da negdje ide brže a negdje sporije. Ipak, prije da je taj proces zbog

same modernizacije³¹, kojoj globalizacija nije uzrok, nego posljedica. Kako god da bilo, jedno je sigurno: najbolji način da zaštitimo i odbranim naš identitet, kulturu i kulturno-historijsko naslijeđe je u tome da ih negujemo i maksimalno promovišemo.

Ako pritom pozitivno doprinesemo ukupnom društvenom ambijentu i proizvedemo novu ekonomsku vrijednost koja je itekako nužna u ovom vremenu, time bolje!

Literatura

- Anali GHB Biblioteke, Knjiga XXXIII, na temelju sidžila iz 1176–1177/1762–1763.
- Barry Lord, Cultural Tourism and Museums, presented in Seoul, Korea, 2002.
- E. Kurtović i E. Filipović: Četiri bosanska sokola, Gračanički glasnik 32/16. 2011.
- Fikret Midžić: Tvrđava Sokolac, Društvo arhivskih radnika USK, Bihać, 2011.
- Hamdija Kreševljaković: Izabrana dijela I, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991.
- Hamdija Kreševljaković: Stari bosanski gradovi, Naše starine I, 1953.
- Heinrich Renner: Durch Bosnien und Herzegovina Kreuz und Quer, Berlin, 1897.
- Husref Redžić: Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini, Sarajevo Publishing, 2009.
- Ibrahim Džafčić: Fragmenti iz političke istorije B-H Muslimana, Sarajevo, 1925.
- Ibrahim Alajbegović Pečevića: Historija II (Tarih-i Pecevi) 1576-1640, El-Kalem, Sarajevo, 2000.
- Mehmed Mujezinović: Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, IRO Veselin Masleša, Sarajevo, 1982.
- Mc Kercher B., du Cros H.: Cultural Tourism. The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management, The Haworth Press, New York, 2002.
- Narodna uzdanica, Kalendar za 1941. god.
- Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit: Povijest Bosne (Tarihi Bosna), El-Kalem, Sarajevo, 1999.
- Sigala M., Leslie D.: International Cultural Tourism: Management, implications and cases, Oxford, 2005.
- Ostali izvori:

---

31 O modernizaciji kao faktoru destrukcije kult. naslijeđa svijeta pogledati rad Amre Hadžihasanović o zaštiti kulturnog naslijeđa objavljen u BEHAR, časopis za kult. i društvena pitanja, Kult. društvo Bošnjaka Hrvatske „Preporod“, br.122., str.54.

- BEHAR, časopis za kult. i društvena pitanja, Kult. Društvo Bošnjaka Hrvatske „Preporod“ br.122.
- MZ SOKOLAC, g-din Ismet Fazlić predsjednik Savjeta MZ
- Općinski organ uprave Bihać, Lična karta MZ općine Bihać, 2010.
- Razvojna agencija USK, g-đa Lorena Felić, projekt menadžer

Web:

- <http://kons.gov.ba>
- <http://www.un.org/documents/ga/confi51/aconfi5126-1annex1.htm>
- www.benchmarking-in-europe.com
- www.klix.ba/biznis (19.02.2016)
- <http://www.eu-projekti.info/tag/prekogranicna-suradnja>

Fotografije:

- Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Wien 1886–1902), Bd. „Bosnien und Hercegovina“, 1901.

آسمير تسرنكيتش

قلعة سوكولاتس القديمة قرب بيهاتش

إضافة إلى لمحة قصيرة إلى تاريخ قلعة سوكولاتس القديمة والواقعة قرب مدينة بيهاتش فقد أتت هذه المقالة أيضا بالإشارة إلى مثال إيجابي لمنهجية إيجاد الأموال اللازمة لترميم وإحياء مثل هذه القلاع واقتراح توجيهات محددة بخصوص الأغراض المستقبلية منها وهي مركزة على التطور الممكن الاحتفاظ به والمنطلق من فكرة أن التراث الثقافي التاريخي والعيشة التقليدية المحفوظة في هذه المنطقة من الممكن الاستفادة منهما كمورد من موارد التطور. والإستراتيجية الأساسية متمثلة في الاستفادة مما لهذه المنطقة من التراث المادي واللامادي أي التراث الثقافي التاريخي والثقافة التقليدية.

Mr. Sci Asmir Crnkic
Sokolac near Bihac

Summary

Apart from a brief historical overview, this paper points out the positive example of the methodology of fund raising for the reconstruction and revitalization of the old citadel of Sokolac near Bihac, and proposes concrete guidelines in designing its future use. The emphasis is on sustainable development, which is based on the idea that the

Mr. sci Asmir Crnkić
Sokolac kod Bihaća - Baština u službi razvoja

cultural and historical heritage along with preserved traditional way of life in this area could be used as a development resource. The basic strategy is to use what this area already has - tangible and intangible heritage i.e. cultural and historical heritage as well as the culture of tradition.

Nišani i stara mezarja na olovskom području¹

Mirnes Hasanspahić

profesor historije

mirnes.hasanspahic@bhdokumentary.net

Sažetak

Ovaj rad je sumarni pregled rezultata istraživanja muslimanskih nadgrobnih spomenika nišana i starih mezarja na području općine Olovo. Istraživanje je obavljeno u približnom vremenskom periodu kada i istraživanja srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka na istom području. Sva saznanja i zapažanja donesena su na osnovu terenskog istraživanja, usmenih izvora, iz podataka zemljišnog katastra i oskudnih podataka iz literature.

Ovo istraživanje na jednom lokalnom području pokazalo je da su muslimanski nadgrobnici i sve pojave koje ih prate, sa naučnog aspekta potpuno neistraženi. Čak ne postoje nikakvi objedinjeni i neobjedinjeni podaci o njihovoj brojnosti i rasprostranjenosti.

Ova rad rezultat je naučnoistraživačkog projekta podržanog od Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka u okviru programske podrške projektima koji izučavaju naučne oblasti Instituta

Ključne riječi: muslimanski nadgrobnici spomenik 'nišan', kultno mjesto, općina Olovo.

---

¹ Ovaj rad rezultat je naučnoistraživačkog projekta podržanog od Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka u okviru programske podrške projektima koji izučavaju naučne oblasti Instituta

Uvod

Ovaj rad je sumarni pregled rezultata istraživanja muslimanskih nadgrobničkih spomenika nišana i starih mezarja na području općine Olovo. Istraživanje je obavljeno u približnom vremenskom periodu kada i istraživanja srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika stećaka na istom području. Od ukupno 82 lokaliteta srednjovjekovnih grobalja na oko 36 lokaliteta postoji 'kontinuitet smrti', odnosno formiranje konfesionalnih grobalja i nastavak ukopa u kasnijim periodima prošlosti. Nekada je taj nastavak ukopa bio direktno na istoj lokaciji gdje su i stećci, a nekada je na udaljenosti do 300 metara. Od tih 36 lokaliteta, 26 su muslimanska groblja (mezarja).² Tako da je postojala potreba nakon istraživanja srednjovjekovnih grobalja (nekropola stećaka) nastaviti istraživanje konfesionalnih grobalja. U historiografskoj literaturi koja se bavi ovim temama, nije davana posebna pažnja ovoj pojavi, nego je samo sporadično spominjano.

Sva saznanja i zapažanja donesena su na osnovu terenskog istraživanja, usmenih izvora, iz podataka zemljišnog katastra³ i oskudnih podataka iz literature. Malo veću pažnju dali smo nišanima i lokalitetima iz starijeg perioda (15. i 16. st.), zbog njihove manje brojnosti, specifičnosti, karakteristikama i usmenih predaja koje su za njih vezane. Ova mezarja iz starijeg perioda nisu porodična mezarja, odnosno "ne zna se čija su". Dok su mezarja i nišani iz mlađeg vremenskog perioda (17. i 18. st.) puno brojnija, forma i dimenzije mlađih nišana su već ustaljene, u tom periodu ukrasi koje možemo pronaći na nišanima iz starijeg perioda su rijetki, uz ta mezarja većinom su i savremena mezarja i smatraju se porodičnim mezarjima („zna se čija su“).

Kroz sve periode prošlosti uočljiva je međusobna povezanost nadgrobničkih spomenika, odnosno primjetni su utjecaji iz starijih epoha prošlosti koji su se prenosili na nadgrobne spomenike iz mlađe epohe. Ta povezanost može da se primijetiti po lokacijama ukopa, što smo mi nazvali „kontinuitet smrti“, odnosno vjernost jednoj lokaciji za ukop kroz dugi

² Vidjeti tabelu u nastavku i karte u prilogu.

³ <http://www.katastar.ba/geoportal/preglednik/> (podaci o nazivima parcela/katastarskih čestica, o vlasništvu i ostali podaci nisu u cjelosti bili dostupni u toku 2015. godine jer se baza podataka koja je dostupna preko web preglednika dopunjava.

vremenski period, zatim ukrasima na spomenicima, njihovim oblicima i narodnim običajima te predanjima vezanim za grobna mjesta.

Za razliku od stećaka, koji su monumentalniji i na terenu uočljiviji, nišani su vrlo često oboreni na tlo i prekriveni humusom i vegetacijom, teško ih je uočavati i precizno brojčano evidentirati. Većina grobnih mjesta (mezarova) nisu obilježena nišanom, samo su označena/ograđena santračem⁴, nisu nikako označena ili su nišani uništeni. Kada se radi o livadi, onda je lakše uočiti ulegnuća u tlu kao prepoznatljiv znak da je tu mezar, a kada je lokacija zarasla u visočiju vegetaciju, onda je teže uočiti gdje je mezar.

Osvrt na literaturu

U literaturi ova tema je vrlo malo zastupljena općenito, a za lokalno olovsko područje skoro i da ne postoje nikakvi podaci. Izuzetak je svega nekoliko šturih podataka u literaturi. Veće interesovanje istraživača bilo je za spomenike koji su tzv. "prelazna faza" iz stećaka u konfesionalne nadgrobne spomenike (15. i 16. st.), dok je za tipične muslimanske nišane (sa turbanom i sl.) interesovanje bilo slabo, tako da o njima imamo vrlo malo podataka u literaturi. Jedan nišan/obelisk kod Bakića, koji pripada spomenutoj "prelaznoj fazi", plijenio je pažnju istraživača još prije stotinu godina. O njemu je objavljeno mnoštvo radova (Truhelka, 1889. 74; Filipović 1928.72-76; Benac, 1951.26-28; Bešlagić, 1971.232; Bešlagić, 1978.33-34; Wentzel, 1964.186.212. i 1999.140). O ostalim muslimanskim nadgrobnim spomenicima skoro i da nije pisano. Etnograf Filipović S. Milenko spominje jedno muslimansko groblje (dovište) s nišanima i ukrasima na njima (Filipović 1928. 72-76), i nešto kasnije navodi nekoliko lokaliteta sa starim nišanima bez puno detaljisanja (Filipović 1934. 14-17). U svom djelu *Islamska epigrafika BiH* Mujezinović Mehmed na-

4 *Santrač*, jedno od značenja je: ograda, okolica, okvir oko bunara ili groba (Škaljić, 1966. 549). Etnograf Milenko S. Filipović bilježi da po Glasincu male bunare zovu „santrač“ (Filipović, 1950. 23). Također, naziv „santrač“ ponegdje je korišten za način gradnje mostova. Na rijeci Prači postojao je jedan jednolučni most sa masivnom drvenom konstrukcijom, a narodni izraz za tu vrstu konstrukcije bio je „čuprija na satrač“. Most je izgrađen još za vrijeme osmanske vlasti i nalazio se između Prače i Goražda. „Santrač“ je još naziv za kolutastu drvenu podnicu koja se postavlja na dnu iskopanog bunara (Stratimirović, 1925. 92).

vodi samo jedan par starih nišana (Mujezinović 1998.10)⁵. U novije vrijeme, četiri lokacije sa nišanima obuhvaćene su odlukama Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika kao dijelovi nacionalnih spomenika, Bakići-dovište⁶, Lavšići (nišani uz nekropolu stećaka Mramorje)⁷, nišani u haremu stare džamije u Miljevićima⁸ i nišani u haremu stare džamije u Solunu⁹. Ovom pregledu literature možemo dodati i dva novija izdanja (Muftić 2004; Behlulović, 2008) koja pretežno obrađuju usmenu tradiciju, predaje, legende, običaje i geoneologiju, spominju i neka mezarja, turbeta i dovišta, ali bez puno terenskog zapažanja.

Osvrt na srednjovjekovne nadgrobnne spomenike stećke

Ovom istraživanju muslimanskih nadgrobnih spomenika prethodilo je istraživanje srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka na istom području. U vrijeme istraživanja stećaka od 2006. do 2014. godine istraženo je 82 grupnih i pojedinačnih lokacija stećaka. U literaturi je bilo evidentirano 460 stećaka (Fekeža, 2008.66.), nakon ovog istraživanja ukupan broj znatno je povećan i iznosi 1039 stećaka (Hasanspahić, 2014.¹⁰; Hasanspahić, 2015.c.¹¹). Rezultati istraživanja stećaka na olovskom području trenutno se objavljuju u rubrici *Mramorje* u naučno-popularnom

5 Također, navodi primjer nekropole sa stećcima, s kršćanskim i muslimanskim nišanima u naselju Žunova, koje autor svrstava u okolici Olova, što je mala autorova greška. Naime, radi se o naselju koje se nalazi na prostoru između Olova i Sokoca, gravitira i administrativno pripada općini Sokolac. Autor je, možda, zabunom napravio grešku, jer postoji naselje istog naziva i u općini Olovo.

6 Odluka Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, *Privodno i historijsko područje – nekropole sa stećcima, nišanima, obeliskom i ostacima Crkve sv. Roka u Bakićima Donjim, u selu Bakići Donji*, 10.9.2008. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3042 [Pregledano: 24.1.2016.].

7 Odluke Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: *Historijsko područje – Nekropola sa stećcima "Mramorje" i starim nišanima u Lavšićima*, 5.11.2008. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3055 [Pregledano: 24.1.2016.].

8 Odluka Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: *Mjesto i ostaci istorijskog spomenika – Stara drvena džamija u Miljevićima*, 4.7.2007. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2970 [Pregledano: 24.1.2016.].

9 Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: *Graditeljska cjelina - drvena džamija u Solunu kod Olova*, 8.7.2009. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3251 [Pregledano: 30.5.2015.].

10 Hasanspahić Mirnes, 2014. "Koliko stećaka imamo", Dostupno na: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje/95-koliko-stecaka-imamo> [Objavljeno: 19.10.2014. Ažurirano 30.8.2015. Pregledano: 24.1.2016.].

11 Hasanspahić Mirnes, 2015.c, (u pripremi).

internetskom magazinu BhDOCumentary.¹² Prostorna rasprostranjenost stećaka na području općine Olovo može se vidjeti na izrađenoj geografskoj karti.¹³

„Kontinuitet smrti“ – vjernost jednoj lokaciji za ukop

Posebno je zanimljiva jedna pojava koju smo pratili u toku istraživanja stećaka i nišana. Radi se o vrlo čestom korištenju jedne lokacije za ukop, kroz dugi vremenski period, odnosno kroz više različitih društvenih perioda prošlosti. Dugo se zadržavala praksa vjernosti jednoj lokaciji za ukop svojih mrtvih. Nekada je apsolutno ista lokacija korištena za ukop, a nekada su to dvije prostorno vrlo bliske lokacije na udaljenosti najviše do oko 300 metara.

Tri lokacije sa nadgrobnim spomenicima nišanima posebno su zanimljive kada se radi u kontinuitetu ukopa. Naime radi se u tri slučaja gdje su ukopi muslimanskih grobova (16.-17. st.) vršeni na tumulima/humkama koje mogu biti prahistorijske grobnice. To se sada može vizuelno ustanoviti, ali bi tek arheološka istraživanja dala pravi rezultat. To su lokacija dovišta Jasik (kod Moguša), lokacija Jezerine (kod Metilja) i lokacija na Kurjači (Dolovi - sa očuvanim jednim nišanom u obliku stele sa predstavom sablje). Lokacija Jezerine (Fotografija 1) ima nekoliko mezarova, a dva mezara obilježena su s tri velika i istaknuta nišana (dva uzglavna s turbanom, a jedan podnožni završava se piramidalno s jabukom na vrhu). Druga lokacija je dovište u Jasiku (Fotografija 2). Na ovoj humci, koja je, otprilike, veličine kao i prva, smješteno je desetak mezarova, obilježeni su dobro očuvanim i masivnim nišanima, a na prostoru, livadi južno od humke, nalazi se mnoštvo mezarova koji su samo ograđeni santračem koji je potonuo ili su ulegnuća u tlu. Teško je utvrditi tačan broj mezarova, a po svemu sudeći da je cijela livada mezarje. U oba slučaja se nekropole stećaka nalaze nekoliko stotina metara udaljene od ovih lokacija. Treća lokacija je lokacija na Kurjači (u blizini naselja Dolovi), gdje su tri lokacije stećaka (40, 9 i 2 stećka). Jedna od tih lokacija su Krčevine sa 9 stećaka, smještena očigledno na prahistorijskom tumulu, a, možda, i susjedna nekropola Raškovnica (40 stećaka). Između te dvi-

¹² www.bhdocumentary.net/index.php/mramorje [Pregledano: 28.12.2015].

¹³ Hasanspahić Mirnes, 2015.a, "Karta rasprostranjenosti stećaka na području općine Olovo", Dostupno na: www.bhdocumentary.net/index.php/mramorje/145-karta-rasprostranjenosti-steccaka-na-podrucju-opcine-olovo [Objavljeno: 14.3.2015., Ažurirano 12.6.2015., Pregledano: 10.12.2015.].

je lokacije, koje su udaljene oko 300 metara, nalazi se jedna humka na kojoj je stari nišan/stela s plastično izvedenim prikazom osmanske sablje, a na susjednoj parceli je neutvrđen broj mezarova ograđenih samo grubo klesanim kamenom santračem. Humka na kojoj se nalazi nišan je ugrožena gradnjom kolskih puteva i moguće je da je prije gradnje puteva na humci bilo još mezarova koji su uništeni prilikom gradnje puteva.¹⁴

Fotografija 1: Lokalitet Jezerine, Metilji

Fotografija 2: Dovište Jasik, Mogoše

Kada se radi o ukopu iz srednjeg vijeka, odnosno stećcima, korištenje prahistorijskih humki/tumula još je češća pojava. To nije specifična pojava samo za olovsko područje nego je to česta pojava na cijelom području rasprostiranja stećaka. U tabeli ispod brojčano je prikazan pregled lokaliteta stećaka s nastavkom ukopa konfesionalnih grobalja (pogledati karte koje su u prilogu).

////	Pravoslavna groblja	Katolička groblja	Muslimanska groblja	Lokacije stećaka koje nemaju kontinuitet ukopa	Neodređeno (pomjerani stećci)	Nepotvrđeno (podaci postoje, ali stećaka nema)
Direktno na lokaciji stećaka	6	2	10	41	6	5
Na udaljenosti do 300 m od stećaka	1	1	16	////	////	////
////	7	3	26	41	6	5

¹⁴ Hasanspahić, 2015.b, "Kontinuitet smrti - Prahistorijski tumuli kao lokacije za srednjovjekovna groblja na olovskom području", Dostupno: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje/175-kontinuitet-smrti-prahistorijski-tumuli-kao-lokacija-za-srednjovjekovno-groblje-na-olovskom-podrucju> [Objavljeno: 7.7.2015., pregledano: 10.1.2016.].

Postoje i neke lokacije za koje smo pronašli podatke koji govore da su na istom mjestu nekada bili stećci i nišani, ali nismo mogli potvrditi postojanje stećaka, jer ih danas nema. To je, na primjer, lokalitet Prokop (u blizini Jelašaka) na kojem je sačuvan jedan nišan s turbanom, a lokalitet u starim katastarskim planovima nosi naziv Mramor. To je na olovskom području uvijek naziv za srednjovjekovne nekropole, ali danas stećaka tu nema. Mali prevoj i humka na kojem je nišan, ugroženi su gradnjom lokalnih kolskih puteva koji se na tom mjestu križaju. Primijetili smo da je gradnja puteva puno puta ugrožavala nekropole i ovdje se može pretpostaviti da su tu nekada bili stećci koji su uništeni gradnjom puteva ili odvezeni nekim drugim povodom. Teško je znati. Nišan je nekada skliznuo na put, pa su ga lokalni stanovnici vratili na staro mjesto.

Drugi podatak je iz starije literature, a odnosi se na nekropolu Zagajnica (naselje Pogar, 3 km sjeveroistočno od Olova), autor bilježi: "... da pored tih mramorova, u istom groblju ima i osam 'nišana', dosta visokih stubova, koji su nesumnjivo muslimanski nadgrobni spomenici." (Filipović, 1934.15). Autor je uradio i crtež jednog od tih stubova/nišana, ali ne navodi više detalja (Filipović, 1934.16). Lokacija je, u to vrijeme, kako navodi i autor, a i kasnije korištena za pravoslavno groblje, tako da postoji mogućnost da su ovi spomenici uništeni korištenjem, kopanjem novih grobova.

Treći podatak crpimo iz starih austrougarskih geografskih karata, a tiče se lokaliteta (dovišta) Kujava ili Zid pored naselja Klinčići. Ova lokacija je u tim kartama označena oznakom „AG“ (što znači staro, „antičko groblje“), a to je oznaka koja se upotrebljavala za označavanje nekropola stećaka. Stećaka sada na toj lokaciji nema, ali u aktivnom muslimanskom mezarju ima nekoliko veoma interesantnih starih nišana. Stećci su možda odneseni, uništeni ili 'potonuli' (prekriveni humusom ili kasnijim kopanjem grobova).

Četvrti podatak koji smo pronašli u zemljišnom katastru, a odnosi se na lokalitet Smrečje (Gornji Boganovići). Na lokaciji ima nekoliko mezarova sa starim nišanima, a oko 200 m sjeverozapadno nalaze se parcele pod nazivom *Mramorje* i *Gornje Mramorje*. I ovaj lokalitet je ugrožen gradnjom puteva i šumskih trasa, tako da nije isključeno da je na lokaciji

bilo i stećaka. Peti podatak je iz usmenih izvora da je na lokaciji „kod pilane“ (2 km od Olova) postojala nekropola stećaka i nišana. Nekropola je potpuno uništena gradnjom regionalnog puta Sarajevo-Tuzla (M-18). Iako smo pokušali da pronađemo pisani izvor koji potvrđuje usmena kazivanja, nismo uspjeli.

Treba napomenuti da su svi pomenuti putevi koji su ugrozili nekropole, nekada bili skromnih dimenzija (više pješački) i nisu toliko ugrožavali spomenike, ali su u 20. stoljeću za njihovo proširenje korištene mašine i to je ugrozilo nekropole.

Dovišta i kulturna mjesta

Nije moguće posmatrati, istraživati, pričati ili pisati o lokacijama sa starim nišanima i mezarjima a da se ne dotakne teme tradicionalnih dovišta. Na prostoru Bosne i Hercegovine i šire, a tako i na ovom lokalnom olovskom području o kojem je ovdje riječ. O dovištima je pisano u historiografskoj, etnografskoj i teološkoj literaturi, ali o ovoj temi ima još da se piše.

Lokacije na kojima se okupljaju bosanski muslimani (Bošnjaci) radi tradicionalnog obreda učenja dove (obično su to „kišne dove“ ili „dove za kišu“) većinom su vezane za mjesto ukopa (stećke, grobove, nišane, turbeta, groblja, mezarja). To su molitve (dove) koje su upućivane putem „posrednika“ (*merhuma*, umrlog/umrlih) koji su ukopani u mezarju. U muslimanskom svijetu postoji tradicija po kojoj se vjeruje da su molitve (dove) upućene Bogu putem posrednika (šehid, hodža, evlija, derviš) mnogo jače (Bringa, 2009.179). Iako se nazivaju 'kišnim dovama', one se obavljaju bez obzira na vremenske prilike i padavine, raspoređene su svake kalendarske godine. S obzirom da postoje lokacije dovišta koje nisu vezane za mjesto ukopa (groblja, mezarja, nišane), a dove na tim lokacijama možemo smatrati „neposredničke“ dove, tako da „posredništvo“ nije vezano za sva molitvišta. Na osnovu tog zaključujemo da su dovišta i dove bosanskih muslimana imale nešto širi kontekst shvaćanja i da nisu isključivo vezana samo za „posredovanje“ umrlog, nego su poštivana neka kulturna mjesta u prirodi. Obično su to planinske kote i neka uzvišenja, pećine, izvori vode i sl.

Fotografija 3: Dovište Borići, Petrovići: stećak, u pozadini je Drvena Musala, pored nje santračem ograđeni mezarovi, a 30 m dalje par velikih nišana

U prošlosti, a i sada postoje različiti stavovi muslimanske uleme (učenjaka) o posredovanju molitve na grobljima koja su po predaji šehidska, derviška, odnosno kulturna mjesta. Neki su to negodovali i smatrali kao naslijeđem iz daleke predislamske prošlosti, a neki su tu praksu pak odobravali kao nešto što nije propisano, ali ni protivno islamskom zakonu (Bringa, 2009. 185).

Po svojoj poziciji gdje se nalaze, olovska dovišta mogu se podijeliti u tri skupine:

1. Dovišta koja su na lokacijama sa srednjovjekovnim grobovima/grobljima sa stećcima i ujedno sa muslimanskim mezarima, obično sa istaknutim velikim nišanima, ali i na nekim mezarjima sa malim skromnijim nišanima. Na dva dovišta srednjovjekovni nadgrobni spomenici stećci i muslimanski nišani su na istoj lokaciji (Petrovići – fotografija 3 i Čuništa). Nekoliko lokacija dovišta je uz muslimanske mezarove, a gdje su stećci udaljeni svega nekoliko desetina ili stotina metara, to su: Gurdići (Tisovo brdo/pod brdom Palež, gdje se u blizini dovišta, oko 200 metara, nalazi mala nekropola stećaka sa tri stećka, a nešto dalje još jedna), Bakići iznad lokacije sa velikim starim nišanima je nekropola Slavanj, lokacija gdje se obavlja obred za vrijeme Alidžuna (Ilindana) u Kamensku i Rijeci (u blizini lokacije, oko 200

metara nalazi se tzv. Tursko greblje, ali i nekropola Rudine, dovište Pogar u blizini je nekropola Zagajnica i Memagić stijena.

2. Lokacije dovišta koja se nalaze samo uz muslimanska groblja, nišane i turbeta: dovište Jasik (Moguše), dovište Kurban-kamen (Glavično), dovište Stublenice (Martinovići)

U treću skupinu spadaju dovišta koja uopće nisu vezana za bilo kakve grobne lokacije, ali su uobičajeno na planinskim vrhovima/kotama. To su dovišta: Milankovići i Vukotići (na Kruškovići, 1183 m n/v, izvor Mutni bunar - Konjuh/Smolin), Žunova na Bijelom vrhu (kota 1271 m n/v, Konjuh) i Lišci (Obla glava, 816 m n/v).

Ovdje je bitno napomenuti i dovišta iz susjednih općina koja se nikako ne razlikuju od olovskih. Nabrojat ćemo neka: Ligatići i Mižnovići (Velika glava), Karići, Šejhova voda, Ravne i Zubeta – Vareš, Crna Rijeka, Rakova Noga – Ilijaš (Muftić, 2004.221, tabelarni prikaz i raspored održavanja). Zatim, dovišta i na susjednom banovačkom i kladanjskom području, od kojih su neka „zamrla“. Jedno od „izumrlih“ je dovište na vrhu planine Konjuh 1327 m n/v (Djedović, 2010.43-47). Ovo dovište po svojoj „visinskoj“ lokaciji identično je sa spomenutim olovskim dovištima na zapadnim obroncima Konjuha (Kruškovića i Bijeli vrh).

Ista ova podjela dovišta kako je gore izneseno, može se primijeniti na cijelo područje gdje postoje dovišta (Duranović, 2014. 287).

Zahvaljujući nadgrobnim spomenicima (stećcima i nišanima) možemo pouzdano znati da je taj kontinuitet kulturnog mjesta od srednjeg vijeka pa na ovamo neprekinut.

Turbeta kao kulturna mjesta i „plaćene dove“

Pojedina turbeta također, spadaju u kulturna mjesta koja se posjećuju ne samo kolektivno i u određeno vrijeme nego i pojedinačno i vremenski neodređeno i uz ostavljanje nekih darova, najčešće novca. Po jednom novijem, zanimljivom sociološko-psihološkom istraživanju o profilima, poimanjima i shvatanjima ljudi posjetilaca turbeta, vidimo da turbeta posjećuju ljudi različitih socioloških, psiholoških i religioznih profila. Istraživanje je provedeno na osnovu anketiranja posjetilaca turbeta neznanih šehida u Grabljama kod Busovače (Duranović, 2015. 276). U

Fotografija 4: Otvor za ubacivanje novčanica na turbetu kod stare džamije u Solunu

ovom istraživanju radi se o povremenim, pojedinačnim posjetama turbetima uz ostavljanje nekih darova, najčešće novca, a ne kolektivnim posjetama kao dovištima.

Kod lokalnog olovskog stanovništva vrlo je malo onih koji posjećuju ovdašnja turbeta, to su turbeta u Stublenicama u Martinovićima i turbe kod stare džamije u Solunu. Jedan od razloga zašto „stranci“, odnosno osobe koje ne pripadaju lokalnom stanovništvu, ne posjećuju ova turbeta je taj što se ova turbeta ne nalaze uz današnje puteve te ih je teško pronaći gdje se nalaze.

Usmene predaje – memorija prostora i vremena

Sve usmene predaje vezane za grobna mjesta (mezarja, nišane) otprilike odgovaraju ostalim predajama koje se mogu susresti na bh. području i šire. Ukratko, to bi bila tri poznata i vrlo učestala mitska „obrasca“. To su „svatovska groblja“, legenda da su se sukobile dvije kolone svatova i iz određenih razloga zametnuo se međusobni boj te da su tu svi izginuli; zatim legenda/predaja o „Fatihovim vojnicima“ koja je vezana za lokacije s nišanima, posebno one sa velikim nišanima, s vjerovanjem da su tu sahranjeni šehidi koji su poginuli u osmanskim osvajanjima ovih prostora i treća legenda o junaku ili njih više, najčešće dvojici junaka, koji su obezglavljeni nosili svoje glave pod rukom i na mjestu gdje bi ih neko vidio tu bi skončali. Na tom mjestu bi im se sagradilo turbe. Legenda koja se rjeđe susreće, a na olovskom području bilježimo je samo u dva slučaja (mjesta), a to je legenda po kojoj je majka ispratila sina u vojsku (vojnu) i na mjestu gdje joj je izmakao s vidika, pošto se nije nikada vratio, odredila bi da se podigne nišan (predaje zabilježene u Miljevićima i u Gornjem Klisu). Postoje i lokacije za koje se ne veže nikakva predaja (legenda). Skoro za sve lokacije smatra se i kaže „da su to stara greblja“.

Po „memorijskom“, vremenskom smislu lokacije s muslimanskim mezarjima i nadgrobnim spomenicima (nišanima), mogu se podijeliti u dvije osnovne skupine lokacija. To su starija i mlađa mezarja. Starija

mezarja obično su s velikim i istaknutim nišanima koji su najčešće ukrašeni (sablja, luk i strijela, tupuz/čomaga/, jabuka...) ili su nišani samo nagrubo oklesani ili pak nišana nema dok su mezarovi samo ograđeni santračem. Za ove lokacije se obično vežu predanja i legende. Bitna karakteristika vezana za ova mezarja je to što se „ne zna čija su“, odnosno nemaju porodičnu/familijarnu odrednicu, čak se posebno ne pripisuju nekom naseljenom mjestu. Drugu skupinu bi predstavljala, po svemu sudeći, mlađa mezarja koja se obično nalaze blizu ili zajedno sa mezarjima koja se danas koriste i imaju porodičnu/familijarnu odrednicu, zna se „čija su“. Kod prve skupine je skoro uvijek zadržana tradicija pozicioniranja lokacija ukopa na visinskim istaknutim lokacijama (kota, prevoj, dominantan mali ili veliki brijeg). Ova tradicija se dugo zadržala pa se može primijetiti da su mezarja i iz mlađe skupine (17., 18. i 19. stoljeće) također formirana na nekom brijegu. Nekada su obje grupacije prostorno veoma bliske (zajedno ili granične parcele), a nekada nisu.

Ukrasi

Donosimo tabelarni prikaz vrste i brojnosti evidentiranih ukrasa na muslimanskim nadgrobnim spomenicima nišanima u okolici Olova.

Vrsta i tehnika ukrasa	Količina
Sablja u koricama – urezivanjem	9
Sablja bez korica – urezivanjem	4
Sablja – plastično	1
Topuz/kijača/štap ¹	10
Luk i strijela – urezivanjem	1
Luk bez strijele – urezivanjem	2
Luk bez strijele – plastično	2
Jabuka (polujabuka)/kugla (na vrhu nišana) ²	12
Jabuka (polujabuka)/kugla (na bočnim stranama nišana)	17
Cik-cak linije	1
Kompozicija linija i drugih ukrasa	1
Krug/obruč – urezivanjem	3
Okruglo udubljenje	1
„S“ motiv spirala ³ - urezivanjem	9
Rozeta (šetokraka) – urezivanjem	5
Divit ⁴ - plastično	3

Fotografija 5:
Nišan iz Petrovića

Fotografija 6: Unikatan ukras: kompozicija linija i tačkastih udubljenja na nišanu na dovištu Stublenice (Martinovići). Crtež: detalj ukrasa ispred dovišta Djevojačke pećine u Brateljevićima kod Kladnja (autor: Jasminko Mulaomerović)

Na nekim primjercima nišana neki motivi se više puta ponavljaju tako de je broj tih motiva, ukrasa puno veći nego broj nišana.

Može se konstatovati da su najzastupljeniji ukrasi na muslimanskim nadgrobnim spomenicima/nišanima u okolici Olova, sablja, topuz i jabuka. Ova tri *standardna* ukrasa mogu se uobičajeno evidentirati na nišanima (Bešlagić, 1978.57), tako da s najčešćim ukrasima olovsko područje ne odstupa od ostalih područja u Bosni i Hercegovini, iako se neka ozbiljnija usporedba među lokalnim područjima i ne može praviti s obzirom na slabu istraženost ovih nadgrobnih spomenika na cijelom prostoru njihovog rasprostiranja. Za neke ukrase sa sigurnošću možemo tvrditi da su nasljedstvo sa srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka, a to su: jabuka, krug, „S“ motiv spirala, rozeta i sve vrste linija. Utvrđeno je da ovih ukrasa ima na srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima u okolici Olova (Hasanspahić, 2015.c), a i na drugim mjestima (Bešlagić, 1978.58). Za neke ukrase možemo tvrditi da su rijetki i unikatan (*nestandardni*), kao što su: kompozicije linija i tačkica na jednom nišanu na dovištu Stublenice u naselju Martinovići i plastično izvedeni prikaz divita na tri nišana u haremu džamije u Jelaškama. Što se tiče ukrasa iz Martinovića, neki dijelovi ukrasa (male kose crtice) slični su

ukrasima koji se nalaze na stijeni ispred Djevojačke pećine, dovišta i kultnog mjesta u Brateljevićima kod Kladnja (pogledati fotografiju br. 6 i crtež). Što geografski i nije daleko. Radi se o dva područja koja razdvaja planina Konjuh, a koja su međusobno intenzivno komunicirala u prošlosti.

Kada je riječ o divitu kao ukrasu na nadgrobnim spomenicima, vrijedi naglasiti da se radi o unikatnom ukrasu (Fotografija 7). Koliko je nama poznato ovo je prvo evidentiranje ovog ukrasa na nišanima. Ovi ukrasi se nalaze na tri nišana u haremu džamije u naselju

Fotografija 7: Unikatni ukras, prikaz divita, Jelaške

Jelaške (oko 30 km sjeverno od Olova). Na jednom od tri nišana s divitom ispisan je hidžretska godina, tako da ga možemo datirati. Ispisana godina je 1195. h.g., što odgovara 1780/81. godini. Druga dva nišana nalaze se vrlo blizu nišana sa ispisanom godinom, iste su izrade, oblika, materijala i ukrasa. Položaj divita i način izrade su isti u sva tri primjerka. Vrlo je vjerovatno da ih je izradio isti klesar i da su iz bliskog vremenskog perioda. Ukras je izveden plastično i doista se radi o estetski vrijednim primjercima muslimanskih nadgrobnih spomenika uopće. O divitu kao predmetu, kako se izrađivao i koja mu je namjena, može se pročitati u kraćem tekstu "Tintarica i kalem", autorice Aide Alispahić. Pored funkcionalne, skoro uvijek ima svoju umjetničku dimenziju vrlo često i sa kaligrafskim natpisima (Karamehmedović, 436).

Na olovskim nišanima uočene su i neke druge karakteristike koje se ne mogu svrstati pod ukrase, jer su više imale neke praktične (statičke) funkcije na mezarju. To su postolja za uzglavne nišane izrađena od jednog komada kamena i zapaženi su ostaci korištenja željeznih klanfi (spojnica) za uvezivanja fino obrađenog santrača oko mezara – klan-

fanje. Postolje je klesano od jednog komada kamena, to je jedan manji kameni blok dimenzija oko 50x40x10, sa vanjskih strana ne toliko precizno izvedenih rubova, ali otvor koji se izrađivao na sredini tog bloka uvijek je precizno oklesan tako da bi se nišan mogao postaviti u taj otvor i bio stabilan. Klesar je sa ovim postoljem imao nakanu da riješi problem stabilnosti nišana.

Oblici nišana

Oblici nišana na olovskom području su raznovrsni. U oblicima kod olovskih stećaka postoji svega nekoliko spomenika “uspravnog” oblika, to su spomenici čija je visina dominantnija od širine i dužine. Obično se u literaturi nazivaju steći u obliku stele (pravougaone osnove), stupa i nišan (kvadratne osnove). Uspravni oblici se nalaze uglavnom u istočnoj Bosni i po vremenu nastanka spadaju u kraj perioda egzistencije stećaka (Bešlagić 1978.14).

Dva su ovdje posebno zanimljiva. Pored poznatog obeliska/nišana sa lokaliteta Vlaškovac iz Donjih Bakića koji je poznat i o kome je puno

pisano u literaturi (već smo ga spominjali pod naslovom „Osvrt na literaturu“), na olovskom području postoji još jedan manji nišan, a koji je veoma sličan velikom nišanu/obelisku iz Bakića. Ovaj spomenik se nalazi u neselju Petrovići (Fotografija 5). Za razliku od bakićkog, ovaj nišan je potpuno nepoznat i nije nigdje evidentiran i analiziran u literaturi. Po obliku su isti. Oba su stup kvadratne osnove koji se prema gore blago sužava i ima piramidalni završetak. Bakićki obelisk/nišan je masivniji i viši, njegova visina je oko 4 metra. Petrovački je skromnijih dimenzija, visok je 130 cm. Završava se malom piramidom i jabukom/

Fotografija 8: Klinčići, pokušaj izvedbe turbana

kuglom na vrhu piramide koja je odlomljena. Bridovi su kao i na bakićkom ukrašeni pletenim užetom, sve četiri strane su ukrašene spiralnim zavojima tzv. *S motivima* (vidjeti tabelu s ukrasima i napomenu br. 17).

U ranoj fazi nišani sve više imaju pravolinijske oštre linije, tj. u obliku su stele sa nekim ispupčenjem ili bez njega na vrhu spomenika, piramidalno se završavaju ili ravno. Svakako da se domaći klesari dugo ne odlučuju na zaobljene linije, odnosno na turbane.

Umijeće i vještine, koje su domaći klesari naslijedili od svojih pretходnika klesara stećaka, zadržavaju se kroz nekoliko generacija klesara. U početku se upuštaju u neke blage zaobljene linije posebno na vrhu spomenika (obla ispupčenja, jabuke, zaobljenje gornje linije, pokušaji izvedbe turbana - Fotografija 7). Tek kasnije u zrelijoj fazi klesari uspijevaju da oblikuju turban. Turban je nekada „kvadratnog“, „četrvtastog“ oblika, a nekada je izveden perfektno. Evidentirani su i nišani koji su samo grubo oklesani, ali su ipak uspravni, odnosno visina dominira. Kada bi se mezar označavao santračem, nekada je uzglavni kamen malo veći od ostalih. Vremenom su klesari uvidjeli da je nišana, odnosno turbane, kao najzahtjevniji dio nišana, puno lakše oblikovati od mekših materijala, tako da, pored krečnjaka, upotrebljavaju i kamen od dubinskih ili intruzivnih magmatskih stijena („sivi“ kamen) kojeg u olovskom kraju ima u izobilju (u dolini Krivaje i Stupčanice). Ovaj materijal je mekši za

obradu i uglašavanje, ali treba biti puno pažljiviji prilikom obrade jer lakše puca nego krečnjak.

Pored nišana sa turbanom (kosim i uspravnim gužvama), evidentirani su i nišani sa derviškim turbanima, ženskim kopicama, osmougaone osnove, piramidalnim i ravnim završetkom. Na fotografijama ispod su prikazani neki od oblika nišana. Prve dvije fotografije u gornjem lijevom uglu su spomenici u obliku stele i koji se nalaze uz stečke (jedan je oboren), ali skoro da se ne razlikuju od nekih nadgrobnih spomenika koji su u muslimanskim mezarjima.

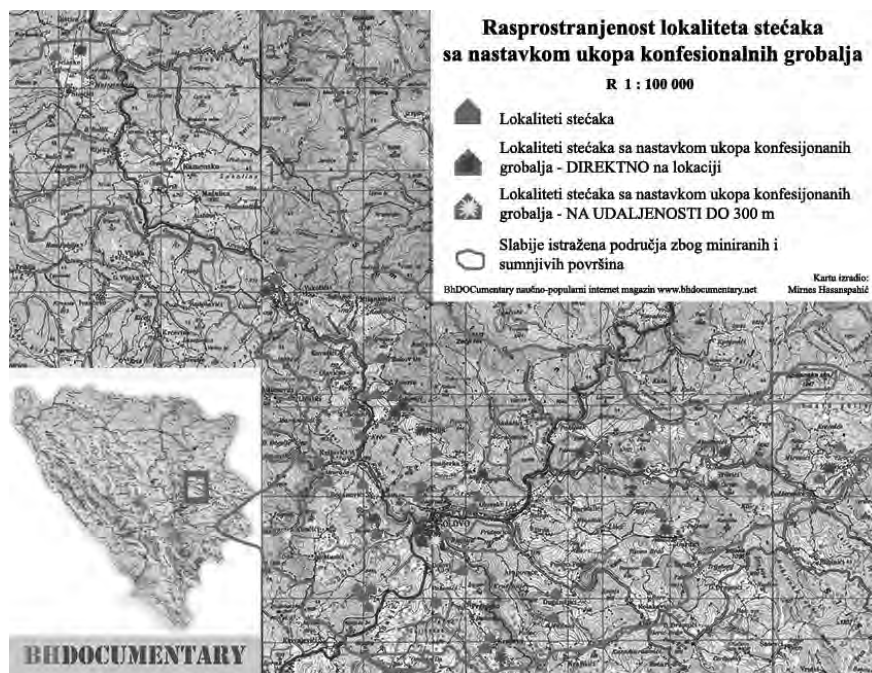
Zaključak

Ovo istraživanje na jednom lokalnom području pokazalo je da su muslimanski nadgrobnih spomenici i sve pojave koje ih prate, sa naučnog aspekta potpuno neistraženi. Čak ne postoje nikakvi objedinjeni i neobjedinjeni podaci o njihovoj brojnosti i rasprostranjenosti. Pojava blizine „starih muslimanskih nišana“, pa i drugih konfesionalnih groblja i spomenika u blizini srednjovjekovnih nekropola ili uz njih, samo je usputno navođena u literaturi, bez ikakvog detaljnijeg istraživanja. U

našem primjeru to se pokazalo kao učestala pojava, s obzirom na to da oko pola lokacija srednjovjekovnih grobalja ima svoj „kontinuitet smrti“, odnosno nastavak ukopa na istom ili bliskom mjestu (do 300 m udaljenosti) u kasnijim periodima prošlosti.

Također, zanimljiva je i unikatnost kada se radi o ukrasima na nišanima, a sa uobičajenim ukrasima potvrđena je sličnost s ukrasima na nišanima na cijelom teritoriju njihovog rasprostiranja.

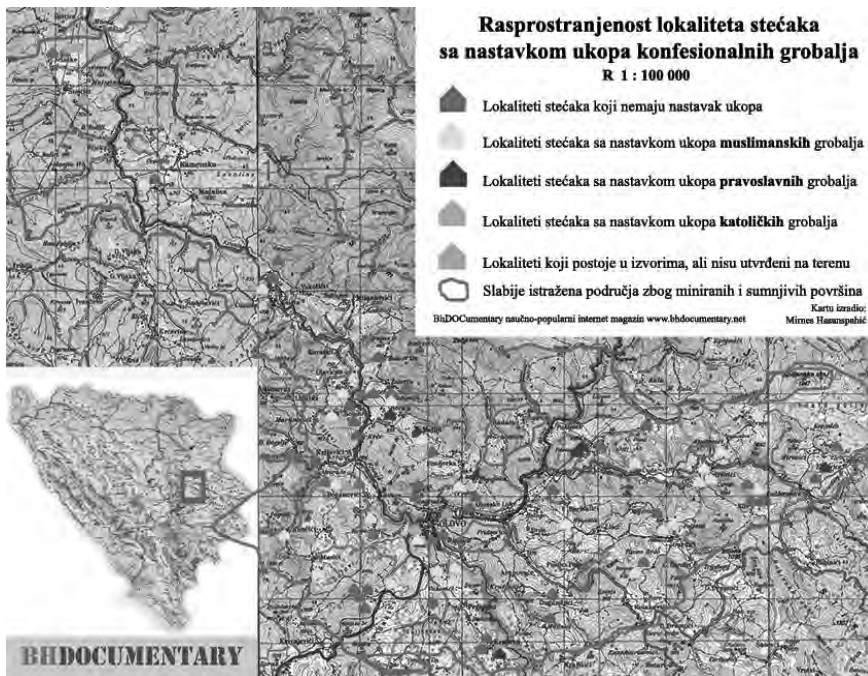
S imovinskopравnog i zemljišnoknjižnog aspekta starija mezarja nisu evidentirana u zemljišnom katastru kao groblja/mezarja.¹⁵ Mlađa mezarja većinom su evidentirana kao groblja i u vlasništvu su Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, tako da izvori za proučavanje ove teme ne mogu biti samo zemljišnoknjižni podaci, nego se moraju koristiti usmeni izvori i obavezno terensko istraživanje.

Prilog 1:

¹⁵ <http://www.katastar.ba/geoportal/preglednik/>

Prilog 2:

Literatura

- Behlulović Sakib, *Zapisi o rodnom kraju, Olovo*, 2008.
- Benac Alojz, "Olovo". Srednjovekovni nadgrobni spomenici BiH. Svezak II., Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd 1951.
- Bešlagić Šefik, *Stećci – kataloško-topografski pregled*, Biblioteka "Kulturno naslijeđe". "Veselin Masleša", Sarajevo, 1971.
- Bešlagić Šefik, *Nišani XV i XI vijeka u Bosni i Hercegovini*, ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 30, Sarajevo, 1978.
- Bešlagić Šefik, *Stećci - kultura i umjetnost*, Biblioteka „Kulturno naslijeđe“, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1982.
- Bringa Tone, *Biti musliman na bosanski način: Identitet i zajednica u jednom srednjebosanskom selu*, prevela Senada Kreso, Šahinpašić, Zagreb, 2009.
- Djedović Rusmir, *Dovišta i kulturna mjesta na području Banovića*, Zbornik radova sa Naučnog skupa kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, 15. 04. 2010., Banovići, Tuzla – Banovići, 2010., 43-47; http://www.bastina.ba/images/stories/sadrzaj/2011/zbornik_radova.pdf

- **Duranović** Elvir, "Posjećivanje turbeta u Bosni i Hercegovini", *Takvim* (1436/37 god. po H), Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2015., 271-282;
- **Duranović** Elvir, "Dovište – pojmovno određenje", *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*, br. 12/2014., 2014., 285-306. Dostupno: https://www.academia.edu/12549124/DOVI%C5%AoTE_-POJMOVNO_ODREDJENJE_PILGRIMAGE_SITES_CONCEPTUAL_DEFINITION
- **Fekeža** Lidija, "Stećci olovskog kraja", *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Tristota obljetnica stradanja samostana i crkve u Olovu (1704-2004)*, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2008., 65-80.
- **Filipović** S. Milenko, "Starine u Bakićima kod Olova", *Glasnik zemaljskog muzeja*, Historija i etnologija, Sveska 2, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1928., 69-78.
- **Filipović** S. Milenko, "Varošica Olovo s okolinom". Preštampano iz *Franjevačkog Vjesnika* za 1934., Grafički institut "Narodna misao", Beograd, 1934.,
- **Filipović** S. Milenko, "Glasinac – Antropogeografsko-etnološka rasprava", SANU, Beograd, 1950.
- **Hasanspahić** Mirnes, "Koliko stećaka imamo", Dostupno na: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje/95-koliko-stecaka-imamo> [Objavljeno: 19.10.2014., ažurirano 30.8.2015., pregledano: 24.1.2016.], 2014.
- **Hasanspahić** Mirnes, 2015.a, "Karta rasprostranjenosti stećaka na području općine Olovo", Dostupno na: www.bhdocumentary.net/index.php/mramorje/145-karta-rasprostranjenosti-stecaka-na-podrucju-opcine-olovo [Objavljeno: 14.3.2015., Ažurirano 12.6.2015., pregledano: 10.12.2015.].
- **Hasanspahić** Mirnes 2015.b "Kontinuitet smrti - Prahistorijski tumuli kao lokacije za srednjovjekovna groblja na olovskom području", dostupno: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje/175-kontinuitet-smrti-prahistorijski-tumuli-kao-lokacija-za-srednjovjekovno-groblje-na-olovskom-podrucju> [Objavljeno: 7.7.2015., pregledano: 10.1.2016.].
- **Hasanspahić** Mirnes, 2015.c, "Mramorovi olovskog kraja", *Zbornik radova sa Okruglog stola "Rijeka Krivaja kroz prošlost (prostor, vrijeme, ljudi)"* 19.9.2014. u Olovu, Institut za istoriju Sarajevo, (u pripremi).
- **Karamehmedović** A. Muhamed (nepoznata godina izdanja) *Umjetnička obrada metala*, Biblioteka Kulturno naslijeđe, Sarajevo.
- **Muftić** B. Azmir, *Bosanski jandžik (pjesme, priče, predaje, običaji, vjerovanja, izreke i poslovice Vareša i okoline, Kriva Rijeka, Crna Rijeka i Vrhovina)*, Vareš, 2004.
- **Mujezinović** Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga I, „Sarajevo-Publishing“, Sarajevo, 1998.
- **Mulaomerović** Jasminko, *Mjesec i jabuka*, BZK "Preporod", Sarajevo, 2008.

- **Palavestra** Vljako, "Svatovska groblja – problemi istraživanja", *Godišnjak ANUBiH*, Knj. XXX, Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 28., Sarajevo (113-115), 1992-97.
- **Stratimirović** Đorđe, "Stari most na Prači", *GZM*, XXXVII, Sv. 1. 91-92. 1925.
- Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku*, Izdavačka kuća „Svjetlost“, Sarajevo, 1966.
- **Truhelka** Ćiro, "Dva heraldička spomenika iz Bosne". *Glasnik zemaljskog muzeja*, Sv. II, Sarajevo, Zemaljski muzej Sarajevo, 1889., 73-76.
- **Wenzel** Marian, , *Ukrasni motivi na stećcima*, Biblioteka "Kulturno naslijeđe", "Veselin Masleša", Sarajevo, 1965.
- **Wenzel** Marian, *Bosanski stil na stećcima i metalu - Bosnian Style on Tombstones and Metal*, "Publishing", Sarajevo, 1999.

Dokumenti:

- Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: Prirodno i historijsko područje – nekropole sa stećcima, nišanima, obeliskom i ostacima Crkve sv. Roka u Bakićima Donjim, u selu Bakići Donji, općina Olovo, Broj: 02-02-170/08-12, 10.09.2008. "Službeni glasnik BiH", broj 55/09. Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3042 [Pregledano: 30.5.2015.]
- Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: Graditeljska cjelina - drvena džamija u Solunu kod Olova, broj: 06.1-2-40/09-40., 8.7. 2009. "Službeni glasnik BiH", br. 84/09, Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3251 [Pregledano: 30.5.2015.]
- Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: Historijsko područje – Nekropola sa stećcima "Mramorje" i starim nišanima u Lavšićima, broj: 02-02-228/07-9, 5.11.2008. "Službeni glasnik BiH", br. 12/09 i 102/100, Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3055 [Pregledano: 24.1.2016.].
- Odluka, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: Mjesto i ostaci istorijskog spomenika – Stara drvena džamija u Miljevićima, broj: 07.2-02-124/07-4, 4.7.2007. "Službeni glasnik BiH", broj 75/07, Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2970 [Pregledano: 24.1.2016.].

Internet

- www.katastar.ba/geoportal/preglednik/ - Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove
- www.kons.gov.ba - Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Sarajevo

- www.bhdocumentary.net - BhDOCUMENTARY naučno-popularni internetski magazin (ISSN 2303-615X)

Karte i katastarski planovi

- Katastarska skica: Stojčići, Prov. Bosnien, Kr. Dol. Tuzla, Bez. Kladanj, 1882-85. godina.
- Bosnien und Hercegovina, Kladanj und Čevljanovic, Mafstab 1:75.000, Nach Aufnahme 1885., Nach Zeichenschlüssel 1894. Teilweise berichtigt bis 15. I 1912. K.u.k Militärgrographischés Institut
- (Footnotes)
- 1 Iako se u literaturi navode pod tri različita naziva (topuz/kijača/štap), uvijek se radi o apsolutno istom ukrasu i skoro uvijek je izveden plastično. Tako je i na olovskom području.
- 2 Naziv za ovaj ukras koji se koristi u literaturi je: jabuka, polujabuka, kugla i polulopta. Ovaj ukras susrećemo na nišanima, stećcima i kršćanskim nadgrobnim spomenicima. Više o simbolici ovog ukrasa može se pročitati u Mulaomerović, 2008. 106-121; Wenzel, 1965.133; Bešlagić, 1978. 57-61; Bešlagić, 1982.174.
- 3 Svih devet „S“ motiva ili spirala nalaze se samo na jednom nadgrobnom spomeniku, a to je nišan iz Petrovića (Fotografija 5). Nišan je u obliku stupa. Na tri strane nalaze se po dva para ovih spiralnih zavoja, a na jednoj strani viri pola još jednog para spirale. Po podacima koje smo sakupili iz usmenih izvora, ovaj nišan je nekada bio oboren, pa naknadno uspravljen, tako da sada ne znamo koliko je njegova izvorna visina, da li je bio prelomljen ili samo oboren, koliko ga sada ima ispod površine tla ili koliko je nasipa oko njega? S obzirom na to da se ukrasi na spomenicima ovog oblika (stuba) obično nalaze na gornjem dijelu spomenika, skoro nikada pri dnu spomenika, sigurno da je ovaj spomenik duboko u zemlji i da na njemu ima još ponešto što se ne vidi.
- 4 Divit (ar.) pernica sa mastionicom zajedno. Pernica se sastoji od duguljaste kutije u kojoj se drže kalemi od trstike, a na njenom jednom kraju pričvršćena je mastionica (zv. kulkuma). Pernica se zadijevala za pas ili bensilah, a mastionica bi štitila da divit ne propadne kroz pas. Divit je pravljen od metala i obično je žute boje. U mastionici je smotak konaca natopljen mastilom zv. murećefom, kako se ne bi mastilo prolilo. <tur. divit < per. Dewit <ar. Dāwā (Škaljić, 1966. 220).

الشواهد والمقابر القديمة في أنحاء أولوفو

هذه المقالة عبارة عن بيان جامع لنتائج البحث في شواهد القبور والمقابر المسلمة القديمة في أنحاء بلدية أولوفو. وقد جرى هذا البحث بالتزامن التقريبي مع البحث في بلاطات الأضرحة القروسطية المسماة بستيتشاك في المنطقة نفسها. ومما أبدى البحث أن من مجموع مواقع القبور القروسطية والبالغ عددها ٨٢ موقعا هناك ٣٦ موقعا استمر فيها دفن الموتى في الفترات اللاحقة من الماضي. واستمر الدفن أحيانا في مواقع الأضرحة ذاتها وفي أحيان أخرى على بعد لا يتجاوز ٣٠٠ متر عنها. وأما تلك المواقع الـ ٣٦ فمنها ٢٦ مقبرة مسلمة.

Mirnes Hasanspahić

Tombstones and Old Burial Grounds in the Olovo Area

Summary

This paper is a summary of the results of the research of Muslim tombstones (nišan – nišani) and old burial grounds in the Olovo area. This research was done approximately at the same time and in the same area as the medieval tombstones (stećak – stećci) research. From a total of 82 sites of medieval cemeteries, on about 36 of them there is a «continuity of death», i.e. the formation of confessional cemeteries and continuation of burials in the later periods of the past. Sometimes the continuation of burials was at the same location where the medieval tombstones were, and sometimes at distances up to 300 meters. Out of these 36 sites, 26 are Muslim cemeteries.

Ulema i vlast između dosluha i neposluha

Muhamed Jusić

islamski teolog
jusicm2000@yahoo.com

Sažetak

Pitanje odnosa uleme i vlasti u islamskom svijetu nije aktuelizirano tek nakon sekularizacije pojedinih režima u tim zemljama i osnivanja modernih država po uzoru na evropske zemlje. Naprotiv, ono je staro skoro koliko i politički intonirana filozofija uređenja muslimanskog društva.

Autor kada govori o odnosu uleme i vlasti ukazuje na to da se najčešće u historiji islama i muslimanskih država taj odnos kretao između dosluha i neposluha. Ulema je kroz dugu historiju islamske civilizacije igrala ulogu inteligencije koja je, izuzme li se podanički odnos nekih koji su nosili tu titulu, imala ulogu korektiva vlasti.

Danas, kod muslimana ne postoji jasna vizija o mjestu koje bi ulema trebala imati u društvu, niti matrica koja bi mogla poslužiti kao oponašanja vrijedan obrazac. Nepostojanje jasno preciziranih ovlasti niti granica u okviru kojih bi se trebao kretati ovaj utjecajni faktor muslimanske zajednice dovelo je do ovako širokog spektra modela, koji se proteže od ekstremnog sekularizma kakav je daleko od muslimanskog historijskog iskustva i koji nerijetko krši i osnovne ljudske slobode, do stravične klerokratije koja profaniše sakralno.

Na kraju autor sugerije moguću viziju odnosa koja bi počivala na islamskoj tradiciji i sekularnom modelu uređenju modernih država.

Ključne riječi: islam i vlast, ulema, islamska politička misao, sekularizam.

Pitanje odnosa uleme i vlasti u islamskom svijetu aktuelizirano je tek nakon sekularizacije pojedinih režima u tim zemljama i osnivanja modernih država po uzoru na evropske zemlje. Naprotiv, ono je staro skoro koliko i politički intonirana filozofija uređenja muslimanskog društva.

S obzirom na to da je rana pozicija *halife* podrazumijevala vođenje i vjerskih i državnih poslova podjednako, te da se na podjelu vlasti prema kršćanskom modusu oslikanom u krilatici “daj Bogu Božije, a caru carevo”, u islamskim intelektualnim krugovima gledalo sa negodovanjem kao na čin koji direktno vrijeđa suverenitet Jednog Boga, nalazimo da u prvim stoljećima islama nemamo izražen konflikt između ova dva činioca javnog i društvenog života. Za ovo treba zahvaliti i činjenici da su tadašnje *halife* (prije svega četverica *pravednih halifa*: Ebu Bekr, Omer, Osman i Alija) bili u stanju nositi se sa takvim izazovom i odgovoriti tadašnjim zahtjevima društva koje nije bilo posebno komplikovano ustrojeno. Međutim vremenom se sve očitije počela javljati razlika između vjerski obrazovanih pojedinaca koji su uživali ugled religioznih masa i političko-državne elite koja je religioznu nauku baštinila više kao kulturni trend, ali nije bila u stanju adekvatno odgovoriti svim potrebama organizovanja vjerskog života, posebno u jednom društvu u kome je vjera “alfa i omega” svih društvenih gibanja. Ovome u prilog govore i riječi Bernarda Lewisa, koji kaže: “Već u emevijskom periodu ulema je uživala visok društveni položaj. Emevijske halife su se posvetile uglavnom političkoj strani svoje funkcije, prepustajući religiju u striktnom i uskom smislu dogmatičarima i tradicionalistima u Hidžazu i Iraku, te su tako nenamjerno podsticale odvajanje vjerske od svjetovne vlasti, što je postepeno postalo sasvim normalno. Dolazak Abasija (Abasijun) nije uspio promijeniti ovaj sistem, uprkos pokušaju abasijskih halifa da ulemu integriraju u državnu službu i uspostave zvaničnu ortodoksiju...”¹

Treba napomenuti da zbog usložnjavanja društvenih odnosa, širenja teritorije države i sve veće administracije nije bilo realno od halife očekivati da nastavi postupati prema već postojećem obrascu. Tada već dolazi do neprimjetnog raslojavanja između vjerskog i političkog segmenta, iako halifa zvanično nastavlja i dalje biti i vjerskim i političkim vođom pravovjernih. Ovaj trend se nastavio i postao općeprihvaćen u svim kasnijim društvenim i državnim uređenjima muslimanskih država uklju-

¹ Bernard Lewis, „Svijet islama, Vjera i vjernik“, Beograd, 1979.

čujuć i *Osmanski hilafet*, gdje se vjerskim pitanjima prvenstveno bavila institucija *šejhu-l-islama*.

Kada govorimo o odnosu uleme i vlasti najčešće u historiji islama i muslimanskih država nalazimo da su oni bili između dosluha i neposluha. Ulema je kroz dugu historiju islamske civilizacije igrala ulogu inteligencije koja je, izuzme li se podanički odnos nekih koji su nosili tu titulu, imala ulogu korektiva vlasti. Tek kada bi vlast zakazala, a s njom i ulema, dešavale su se bune koje su kroz historiju islama često gušene silom ili su dovodile do smjena dinastija koje su vladale hilafetom ili nekim pokrajinama. Pa i danas građani iz različitih interesnih skupina masovno ne izlaze na ulice da traže sva prava ukoliko država (vlast) i društvo (inteligencija - sekularna i vjerska, nevladine organizacije, mediji i druge društvene institucije) ne zakaže, odnosno ukoliko svoje interese mogu ostvariti kroz postojeće institucije. Neko je davno rekao da je svaka reakcija zakašnjela akcija. Zato nalazim da je najveći dio islamske historije ulema onda kada je bila na nivou zadatka kanalisala narodno nezadovoljstvo, savjetovala vlast, ali joj se i otvoreno suprotstavljala kada je to bilo neophodno, kao što će se vidjeti u primjerima koji slijede. U tom kontekstu treba shvatati i angažiranje našeg sunarodnjaka Hasana Kja-fije Pruščaka, koji je pišući svoje djelo „*Usulu-l-hikem fi nizami-l-alem*“ ili „*Temelji mudrosti o uređenju svijeta*“ upravo izvršavao tu ustaljenu ulogu uleme u muslimanskim društvima.

Ova uloga uleme u tradicionalnim muslimanskim zajednicama, naravno, ima veze sa muslimanskom vizijom uređenja društva i svijeta koje počiva na Objavi i Božijoj poruci ljudima.

Profesorica Miriam Hoexter, tu ulogu objašnjava time što sunijska doktrina razlikuje dvije vrste obaveza i prava: obaveze prema ljudima ili njihova prava, koja se nazivaju *hukuku-l-ibad*, i prava, odnosno obaveze prema Bogu, koja se u klasičnoj literaturi nazivaju *hukuku-l-Allah*². Prva grupa obuhvata obaveze i prava pojedinaca jednih naspram drugih koja su se svrstavala u sferu nad kojom je jurisdikciju imala ulema, ili stručnjaci za šerijatsko pravo, dok su se *hukuku-l-Allah* tradicionalno identifikovala sa općim interesom zajednice vjernika ili ummeta.

2 Ovakvu podjelu pravi i Ibn Tejmije u ranije spomenutom djelu *Es-Sijase eš-Šera`ije fi islahi er-Ra`i ve er-Ra`ie*, Mektebetu el-Muejed, Rijad, 1993. Ili Ebu el-Hasan el-Mavardi, *El-Ahkam es-Sultanije*, Daru el-Kutub el-`Ilmije, Bejrut, 1985.

Svakako treba naglasiti da, kada se govori o ovoj razlici, obaveze ili prava pripadaju samo dvjema kategorijama: individuama i ummetu.³ Insistiranje na pravima privatnih individua i na primatu ummeta, a ne na dominaciji države ili vladara u javnoj sferi bilo je u korijenu islamske političke misli.

Međutim ummet, kao ukupna zajednica vjerujućih, ali i kao lokalna muslimanska zajednica u određenom regionu ili mjestu, bila je neinstitucionalizirana referentna grupa. Zato se kroz historiju islama pojavila latentna kompeticija između uleme i vladara oko pitanja ko ima pravo predstavljati interese ummeta i braniti zajednička prava.

Modus vivendi u ovom sukobu može se sažeti na sljedeći način: od dosta ranog perioda islamske historije ulema, a ne vladari, bila je priznata kao nositelj i tumač normi i temeljnih vrijednosti „ispravnog islamskog društvenog uređenja“. Vladari su, s druge strane, bili zaduženi za implementaciju tih normi, te za zaštitu i promociju općeg interesa zajednice pravovjernih. Oni su se trebali baviti ovim zadaćama izvršavajući svoju obavezu sprovođenja Šerijata na teritoriji koja je bila pod njihovom kontrolom, obavezu koja je davala legitimitet njihovoj vladavini. Oni su to radili pod budnim okom uleme i u nekim slučajevima uz saradnju sa nekima od njih.

Bitno je napomenuti da je ulema rijetko djelovala kao organizovana skupina. Oni jedva da su bili grupacija ili skupina u sociološkom značenju pojma. Obično je ekspertiza određenog alima u pitanjima Šerijata, a ne njegovo članstvo u određenoj skupini, davala istom autoritet i podršku ummeta da staje u odbranu islamskih normi i društvenih vrijednosti ako su one bile ugrožene od vladara koji su se od njih udaljili.⁴

Tako je ulema, ali ne kao neka vrsta zvaničnog svećenstva koje je činilo zaseban društveni stalež kojim se postajalo članstvom u nekim zvaničnim institucijama, nego nešto što bi više sličilo današnjem poimanju inteligencije, bila neke vrsta garanta da se u javnom prostoru poštuju univerzalne moralne norme koje su se temeljile na islamu.⁵

3 Nekada se u klasičnim pravnim spisima spominju i prava vladara ili hukuku-s-sultan. Ali ta prava nisu bila suverena, nego su se svodila na pravo sultana da djeluje u interesu zajednice.

4 Hoexter, Miriam, „The Waqf and The Public Sphere“ u zborniku radova „The Public Sphere in Muslim Societies“, uredili Miriam Hoexter, Shmuel N. Eisenstadt, Nehemia Levtzion, State University of New York Press, Albany, 2002., str. 123.

5 Više o ovome i tome kakvu ulogu su vakufi imali u očuvanju autonomije društva od uplitanja države vidjeti u tekstu autora „Vakufi i sloboda, Takvim 2014., Rijaset IZ u BiH, Sarajevo, 2014.

Modeli odnosa

Profesor dr. Louay Safi je dobro primijetio kako su klasični muslimanski učenjaci kada su izučavali historiju to činili jer su bili nadahnuti osobnošću historijskih ličnosti, a ne kako bi otkrili pravila i zakone historije. Naravno, jedini izuzetak je, svakako, Ibn Haldunovo impresivno djelo *El-Mukaddima*.⁶ Možda baš zato u klasičnoj islamskoj literaturi ne nalazimo analize o položaju uleme u društvu i javnom domenu, pa i političkom životu muslimanskih zajednica i država, ali nalazimo bezbroj „inspirativnih“ predanja o pojedincima iz reda uleme koji su bili društveno aktivni. Iz tih njihovih životnih priča se može vidjeti kakvu su ulogu oni igrali u različitim državnim i političkim kontekstima razvoja muslimanskih društava i država kroz historiju, ali i različite vizije te uloge i mjesta uleme u javnom prostoru.

Tako nalazimo primjere saradnje, savjetovanja, ali i otvorenog sukoba istaknutih muslimanskih autoriteta i vladajućih elita njihovog vremena.

Prisjetimo se samo brojnih hikaja (predaja ili poučnih priča) u kojim se spominju primjeri kako je ulema saradivala sa vladarima i savjetovala ih, kako ih je javno opominjala ili kako se s njima sukobljavala. Tek kao primjer savjetovanja možemo navesti slučaj sufije Šekika el-Balhija i halife Haruna er-Rešida⁷, ili poznatog muhadisa (hadiskog stručnjaka) Ebu Kilabe el-Džermija i halife Omera bin Abdulaziza.⁸ Također radi ilustracije, kao primjer građanskog neposluha uleme prema vladarima i javne opomene možemo navesti primjer susreta sufije Ebu Alija Fudajla bin `Ijada i halife Haruna er-Rešida.⁹ Historija islama je zabilježila i otvorene sukobe uleme s vladarima oko različitih pitanja koja nisu bila lične prirode nego su se ticala općeg interesa u kojima su vladarili progonili alime. Prisjetimo se samo progona imama Ahmeda bin Hanbela u vrijeme halife Me`muna i njegovih nasljednika ili sukoba Se`ida bin Džubejra i El-Hadždžadža bin Jusufa. Tzv. *mihne* ili progone vlasti prošli su i alimi poput Se`ida bin el-Musejeba, Džafera es-Sadika, Ebu Hanife

6 Safi, Louay, Izvori znanja, El-Kalem i CNS, Sarajevo, 2013., str. 12

7 Ebu Hamid Muhammed el-Gazali *Savjet vlastima* (Et-Tibru-l-mesbuk fi nasihati-l-muluk), prijevod Enes Karić, El-Kalem, Sarajevo, 2001., str. 59.

8 Gazali, str. 64.

9 Gazali, str. 61-62.

en-Nu`mana, Malika bin Enesa, Muhameda eš-Ša`fije, Muhameda el-Buharije, El-`Iza bin Abd es-Selama i brojni drugi.¹⁰

Muslimani kroz najveći dio svoje historije u državama u kojima su živjeli vladare nisu doživljavali kao suverene vladare ili kao „sjenke Božije na zemlji“. Za njih su oni tek bili „namjesnici“ koje su izabrali da provode principe Šerijata i predvođe zajednicu u dobru. Jedan od temeljnih principa na koji se muslimanska inteligencija poziva kada je pisala o uređenju odnosa između naroda i vlasti jeste onaj koji nalaže da „nema pokornosti stvorenju u nepokornosti Gospodar“u. Ovo pravilo o odnosu muslimana prema drugima izvodi se iz hadisa Poslanika, a.s., u kojem je on doslovno tako i rekao: „Nema pokornosti stvorenjima u nepokornosti Stvoritelju – Allahu; pokornost je u dobročinstvu.“¹¹

Na ovaj hadis su se pozivali svi oni koji su se suprotstavljali vlasti koja je od njih tražila da učestvuju u nečemu za šta su smatrali da je suprotno njihovom uvjerenju.

Ovaj princip se najbolje pokazuje u historijskom govoru prvog halife Ebu Bekra, Allah njime bio zadovoljan, koji se nije pozivao na svoje pravo da nakon što su ga izabrali vlada i da mu se ljudi pokoravaju, nego je pozvao narod da mu pomogne tako što će ga ispraviti kada osjeti da pogrešno postupa.

Nakon što je preuzeo funkciju halife, Ebu Bekr, r.a., stao je pred ljude i upoznao ih sa svojim metodama, principima i ustavom vladavine, rekavši: „Izabran sam za vašeg vođu, iako nisam najbolji među vama. Ako budem ispravno postupao, pomozite me u tome, a ako pogriješim, ispravite me. Istina je emanet, a laž je prevara. Slabi među vama je jak kod mene dok mu ne povratim oduzeti hakk, a jaki među vama je slab kod mene dok ne uzmem od njega tuđi hakk. Kad god jedan narod ostavi džihad, Allah će im dati poniženje, a kad se raširi razvrat u jednom narodu, Allah će dati da se među njima raširi nesreća i belaj. Pokoravajte mi se dok se pokoravam Allahu i Njegovom Poslaniku, a ako otkažem poslušnost Allahu i Njegovom Poslaniku – niste dužni da mi se pokoravate!“¹²

10 Mnoštvo anegdota za svaki od pobrojanih modela odnosa uleme i vlasti može se naći u knjizi Abdula-ziza el-Bedrija, *El-Islam bejne el-ulema ve el-hukkam*, El-Mektebe el-Ilmijje, Medina, 1966.

11 Prenosi ga Ebu Davud pod rednim brojem 2625

12 Dželaluddin es-Sujuti, *Tarihu-l-hulefa*, Dar al-Ma`rifah, Bejrut, 1996., urednik Mahmud Rijad el-Halabi,

Vladavina Prava, ne vladara

Taj tradicionalni model vladavine prava (Šerijata) a ne vladara turski publicist Mustafa Akyol u njegovoj knjizi *Islam bez ekstrema* ovako objašnjava:

Dhimma sistem je bio samo jedna od mnogih implikacija osnovne kur'anske premise: Ljudi imaju Bogom data prava i nijedan čovjek ne može narušiti ta prava. Takva premisa je omogućila muslimanima da osnuju vlastitu civilizaciju zasnovanu na vladavini zakona. Ovdje bi trebali definisati šta, ustvari, „vladavina prava” znači. Nedostatak zakona i autoritet koji zakon nameće lahko može izazvati anarhiju i kaos, u kom slučaju bi bilo nemoguće zaštititi prava i slobode ljudskih bića. Ali samo postojanje zakona i autoritet koji nameće nije neophodno spas, jer i zakon može biti nepravedan i tiranijski. Vladavina prava za vrijeme Staljina, npr., bila je zastrašujuća. U tom slučaju, svrha zakona nije bila da zaštiti prava i slobode pojedinaca, nego ideologije i interese Komunističke partije. Kad god vladar ili oligarh donosi zakone da bi zaštitio vlastite interese, vladavina zakona je tada nepravedna i ugrožena.

U tom slučaju je potrebna vladavina zakona čija je svrha zaštititi ne vladara i privilegovanu klasu, nego prava svakog pojedinca. Takvu svrhu je zakon imao u islamskom svijetu. Ključni koncept je bio Šerijat, koji je u posljednje vrijeme postao termin s lošom konotacijom. Striktno govoreći, Šerijat znači „način” ili „put”, a kroz historiju je dobio značenje „Islamsko pravo”, koje su razvili muslimanski učenjaci na osnovu Kur'ana i Poslaničke, a.s., tradicije.

Definicija Šerijata je općepoznata, ali ključna tačka koju potcrtava se često ne primjećuje: činjenica da su Šerijat razvili (ili preciznije rečeno „otkrili” učenjaci) znači da ga nije diktirala država. U slučaju da jeste, vjerovatno bi bio kao rimsko pravo, koje počinje s odredbom „Vladar nije ograničen zakonom”.¹³ No, u islamskom svijetu, svi vladari su bili podložni zakonu, jer je taj zakon postojao prije njih i bio je iznad njihove vladavine. Zbog toga je imunitet od podizanja optužbi koji i dan-danas

---

str. 69.,

13 Noah Feldman, *The Fall and Rise of the Islamic State*, Princeton University Press, Princeton- New York, 2008., str. 54.

imaju vladari, zakonodavci i diplomati u drugim pravnim sistemima, potpuno odsutan iz šerijatskog prava. Po Šerijatu, niko nema imunitet i svi su jednaki.¹⁴

Kao rezultat toga, Šerijat je djelovao kao ograničenje arbitrarne vladavine i postao čuvar pravde. Nakon početnih trideset godina pod vodstvom pravovjernih halifa, političko vodstvo *ummeta* se prenijelo na dinastije, čiji članovi često nisu vladali na temelju visokih moralnih standarda, nego sa nečim što je sv. Augustin nazvao *libido dominandi*, požuda za vlašću. Upravo je Šerijat i učenjaci koji su ga očuvali stao ukraj njihovoj tiraniji i zaštiti prava ljudi. (Iz tog razloga većina muslimanskih društava ima duboko ukorijenjeno poštovanje prema Šerijatu, što često zbunjuje zapadnjake). Neki liberalni teoretičari su uvidjeli paralelu između uloge islamskog prava i tradicije „prirodnog prava“ u Evropi na čijem temelju liberalna tradicija počiva.¹⁵

U stvarnosti, šerijatska teorija nije uvijek djelovala. Bilo je situacija kada su učenjaci popuštali zahtjevima tadašnjih vladara i pružali im pomoć u ostvarivanju njihovih ambicija.¹⁶ Ali je isto tako bilo situacija kada su čvrsto djelovali protiv tiranije. Kada je Ala-ud-din Khilji, muslimanski vladar u Indiji iz četrnaestog stoljeća htio da poveća poreze imućnim Hindusima, odvratili su ga njegovi najistaknutiji učenjaci, jer bi taj čin bio u protivnom sa pravom na imovinu koje islam garantuje. ‘Kada god želim učvrstiti svoju vladavinu’ kaže Khilji, ‘neko me podsjeti da je to protivno Šerijatu’¹⁷

Slično tome, u Osmanskom carstvu, između četrnaestog i ranog dvadesetog stoljeća, Šerijat nije samo služio kao oružje više klase, kako kaže izraelski historičar Haim Gerber, nego je također, za ljude iz nižih klasa služio kao sredstvo odbrane od mogućeg otuđivanja svojine od strane

14 Prema šerijatskom pravu: „Niko se ne može pozvati na imunitet zbog svog društvenog ili zvaničnog statusa“, prema: John L. Esposito, ed., *The Oxford History of Islam*, New York: Oxford University Press, 1999., str. 149.

15 Norman Barry, “Civil Society, Religion and Islam,” in *Islam, Civil Society, and Market Economy*, urednik: Atilla Yayla, Liberte Books, Ankara, 2002., str. 30.

16 Rešid Rida, muslimanski reformator početka XX vijeka, kritički je pisao o tome kako su se „učeni ljudi (ulema), čija obaveza je bila očuvanje Šerijata, iskvarili praveći kompromise sa prolaznim autoritetima (sultanom), i tako sebe učinili slugama tirana“. Prema: Dale F. Eickelman i James Piscatori, *Muslim Politics*, Princeton University Press, Princeton- New York, 1996, str 31.

17 Fazlur Rahman, *Islami Yenilenme, Makaleler II* (Islamski preporod, tekstovi II), prijevod na turski: Adil Çiftçi, Okulu, Ankara, 2000., str. 106.

elitne klase.¹⁸ Gerber, koji je proučavao presude Osmanskog suda iz sedamnaestog i osamnaestog stoljeća ukazuje na primjer, osmanskih *muftija* (zvanične uleme) koji nisu oklijevali da dignu glas protiv vlade, iako ih je ona plaćala, u slučaju da su uvidjeli nepravdu.¹⁹

Jedan zanimljiv slučaj je bio odgovor osmanskog muftije sedamnaestog stoljeća lokalnom vladaru u Palestini koji je želio prisiliti imigrante u gradu Lydd (danas poznat kao Lod) da se vrate u svoja sela. Muftijina *fatwa* je glasila:

„Nije dopustivo prisiljavati ih da napuste grad koji smatraju svojim domom, i u kom su se udomaćili... vjernik je vladar svoje duše; i može živjeti u kojoj god zemlji želi i u kom god gradu želi. Ni u jednoj državi ili vjerskoj zajednici nije dopušteno uznemiravati ih i prisiljavati da se isele.”²⁰

Prema Gerberu, Šerijatski princip u ovom slučaju je, bez sumnje, bio individualistički: „Prava države su predstavljena u suprotnosti sa pravima pojedinca, i pojedinac je proglašen pretpostavljenim.”²¹ Zbog toga su stoljećima u Osmanskom carstvu mase protestovale kada bi sultan ili lokalni vladar prekršio prava pojedinca, skandirajući „Želimo Šerijat.” Samo su zahtijevali pravdu.

Historijsko iskustvo

Takva je, prema Mustafi Akyolu i drugim autorima, bila pozicija vladara u odnosu na Šerijat i ulemu koja ga je tumačila i određivala norme unutar kojih se vladar morao kretati. Taj model je bio dominantan kroz dugu historiju islamskih društava.

Međutim danas je pozicija uleme u muslimanskim društvima daleko konfuznija.

Nakon pada hilafeta većinski muslimanske zemlje su probale različite modele organizacije države, od pokušaja oponašanja zapadnih modela koje su im ostavile kolonijalne vlasti do različitih despotskih, monarhi-

18 Haim Gerber, *State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*, SUNY Press, Albany, New York, 1994., str. 57.

19 Haim Gerber, *Islamic Law and Culture, 1600–1840*, Leiden- Brill, 1999., str. 65.

20 Taj muftija je prema Mustafi Akyolu bio Khayr al-Din al-Ramli. Akyol se poziva na djelo „Islamic Law and Culture“ od Gerbea str. 65.

21 IBID

stičkih i revolucionarnih modela. U tom traganju za modelom uređenja države i društva ulema je izgubila svoju tradicionalnu poziciju. U nekim državama su gurnuti na margine društva dok su u drugima postali apologete režima. U većini muslimanskih država ne postoje autonomni vjerski autoriteti, niti vjerske institucije nego su pod državnom kontrolom najčešće kroz ministarstva vakufa ili slična vladina tijela.

Međutim historijski model prešutne podvojenosti vjere i politike i naglašena uloga uleme u tumačenju Šerijata unutar kojeg se vlast morala kretati bio je daleko od evropskog poimanja sekularne države kakvo su mnoge muslimanske države ili barem njihove elite htjele graditi. Zato taj model više nije mogao ostati nepromijenjen. Počelo je to još s periodom kolonizacije kada su muslimani pretrpjeli jedan "civilizacijski šok" jer su se prvi put susreli sa državnim uređenjem u kojem religiji nije pripadala vodeća uloga. Zbog nedosljednosti (vjerovatno uzrokovane političkim pragmatizmom) kolonijalnih sila u formiranju sekularnih država i institucija građanskog društva u koloniziranim zemljama nisu bili rijetki slučajevi da su novi vladari koristili, a time i jačali, utjecaj uleme u muslimanskim zemljama na način kako su činili i neki muslimanski sultani potkupljujući ulemu i stavljajući ih u svoju službu. *Ulema* je u nekim slučajevima tim oportunističkim odnosom sa kolonizatorom štitila svoj društveni utjecaj, mada su neki drugi ulemanski krugovi istovremeno učinili presedan stavivši se na čelo narodnih frontova koji su se borili za nezavisnost. U tom kontekstu je zanimljiv primjer sufijsko-mističkog pokreta *senusija*, koji su predvođeni Ahmedom eš-Šerifom es-Senusijem vodili ogorčenu borbu protiv stranih okupatora; jedanaest godina borili su se protiv Francuza (od 1902. do 1913.) i više od sedam godina protiv Italijana.²²

U nekim drugim muslimanskim zemljama ulema je izdavanjem *fetvi* dala znatan doprinos mobilizaciji masa i time ostala u političkoj areni. Ove fetve, kao zvanično pravno mišljenje ili odluka uleme o pitanjima islamskog zakona te odluka o nekom šerijatskom pitanju proglašavale su borbu protiv okupatora strogom obavezom svakog onoga ko je bio u mogućnosti da se bori.²³

²² El-Alam Ez-Zerkelij, Dar en-Nefais, Bejrut 1/str. 132.

²³ Tanweer Fazal, *Nation-state' and minority rights in India: comparative perspectives on Muslim and Sikh identities*, Oxon, New York, Routledge, 2015., str. 54

Međutim ozbiljniji konflikt oko položaja uleme u društvu izbio je nakon što su se muslimanske zemlje izborile za svoju, bar prividnu, neovisnost od kolonizatora. Bio je to samo jedan u nizu problema oko toga kako bi te buduće države trebale biti ustrojene.

Nerijetko su diktatorski nastrojeni despoti i vladari bili nespremni dijeliti svoja neupitna prava sa *ulemom* koja je lahko stjecala podršku masa, među kojima su se tada sve češće javljale ideje revivalizma u smislu doslovnog povratka na uređenje društva kakvo je bilo za vrijeme prvih namjesnika Božijeg Poslanika. U nekim novonastalim arapskim državama sukob se produbljivao pokušajima vladajućih režima da implementiraju sekularni model državnog uređenja i da u potpunosti potisnu ulemu iz javnog života.

Izazov sekularizma

Prvi obrazac koji se nudio kao rješenje pitanja odnosa *uleme* i vlasti u muslimanskom svijetu pojavio se još prije zvaničnog prestanka postojanja osmanskog hilafeta, tačnije dogovorom između Muhameda ibn Abdulvehaba (1703.-1787.) i šefa male plemenske dinastije u središnjoj Arabiji, što će postati osnovom za nastanak kasnije Kraljevine Saudijske Arabije. Ova kraljevina je imala svoje uspone i padove, ali je uspjela opstati i, što je najbitnije, zadržati svoj početni obrazac prema kojem *ulema* (nerijetko sami potomci Abdulvehaba, koji danas nose prezime Ali Šejh) daje legitimitet vladajućoj porodici, a zauzvrat dobija počasno mjesto u društvu, kao i garancije zaštite njihove interpretacije islama od neistomišljenika. Ulema prema ovom obrascu koristi instituciju tajnog "savjetovanja vladara" daleko od očiju javnosti koju drže na distanci od uplitanja u politiku konstantnim insistiranjem na, u islamskoj tradiciji naglašenoj, zabrani "hurudža" (pobune protiv vladara). Ovaj obrazac je bio općeprihvaćen u "zajednici pravovjernih" u prvim stoljećima islama tako da ima osnovu u tradiciji na koju se ovi itekako pozivaju.²⁴

Jedan drugi modus koji se nudi kao rješenje je onaj islamističkog pokreta Muslimanske braće u Egiptu, čiji su ideolozi tražili veće učešće ulema u kreiranju političkog i društvenog života od pukog "savjetovanja pretpostavljenih".

24 Muhamed Jusić, *Islamistički pokreti - reprezentivan pregled*, Emanet, Zenica, 2005., str. 12-21.

Iako je njihov osnivač Hasan el-Benna stalno napominjao da njegova organizacija, tj. *džema'at* nije politička partija²⁵ Muslimanska braća zbog insistiranja na "prihvatanju islama kao sveobuhvatnog sistema života" nisu mogli a da, ukoliko žele ostati dosljedni svome učenju, ne uzmu značajniju ulogu u političkom životu. Upravo se to i desilo. Oni su vodili mnoge političke borbe s drugim partijama u Egiptu, posebno sa partijom *Wefd i Se'adi*. Predvodili su demonstracije, borili se za nezavisnost Egipta i čak osnivali vlastite vojne formacije koje su učestvovala u borbama protiv izraelske okupacije Palestine. Vremenom su postali suviše opasni za vladajući režim tako da je egipatska vlada u decembru 1948. poduzela korake na zatvaranju ove organizacije. Ovo je dovelo do sukoba između Muslimanske braće i vladajućeg režima koji i danas traje. Sam pokret je imao posebno neugodno iskustvo u Siriji u kojoj je 1963. *El-B'as* partija pučem došla na vlast. Njihov model će danas postati poznat kao model „političkog islama“. Taj model nema svoj jasan manifest i nikada nije dobio priliku da zaživi u nekoj od muslimanskih država, tako da nije jasno kakav model odnosa uleme i vlasti oni zagovaraju. Za sada je evidentno da oni „islamsku agendu“ koriste kako bi došli na vlast, ali nikome nije jasno kako bi njihov model „islamske države“, ustvari, izgledao. Iz dosadašnjeg iskustva evidentno je da ključnu ulogu u tim pokretima i političkim organizacijama ne igraju vjerski autoriteti niti ulema. Nedomica je da li bi neka formalna ulemanska institucija imala neku vrstu savjetodavne uloge u toj imaginarnoj islamskoj državi, konačan sud ili bi se sve odluke donosile u institucijama države daleko od uplitanja uleme.

Kratkotrajna vladavina Muslimanske braće u Egiptu nakon svrgavanja režima Hosnija Mubaraka je pokazala da su Braća išla u pravcu da Azharu daju neku vrstu nadzorne uloge nad zakonodavnom procedurom kako bi se osiguralo da odluke koje donosi parlament budu makar u duhu osnovnih principa Šerijata. Barem je tako predviđao nacrt ustava za koji su se oni zalagali.²⁶

Ne možemo a da ne spomenemo obrazac odnosa uleme i vlasti koji je na sebe skrenuo najviše svjetske medijske, ali i akademske pažnje. Radi se, naravno, o obrascu *Islamske iranske revolucije*, koji je otišao još dalje

²⁵ E.S., „Atentat na imama Hasana el-Bennaa“, Novi horizonti, mart, 2002.

²⁶ Muhamed Jusić, „Bitka za Al Azhar“, 20.1.2013., Al Jazeera Balkans, (<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/bitka-za-al-azhar>, pristupljeno, 29.4.2016.)

kada je u pitanju uloga uleme u društvu dajući im vladajuću funkciju. Njegov zagovornik je bio šiijski revolucionar Ajatollah Homeini.

Začuđuje što se ovakav obrazac teokratske vlasti razvio upravo u šiizmu ako znamo da šiijaska tradicija drži da će se, u tačno određeno vrijeme, pojaviti besmrtni Dvanaesti imam koji će "ispuniti zemlju općom pravdom i pravičnošću nakon što su njom vladali nepravda i nasilje". Naime "šiije vjeruju da će se Dvanaesti imam ponovo pojaviti iz `potpune skrivenosti` da bi osnovao državu općenito zasnovanu na islamskim načelima. U odsutnosti Dvanaestog imama šiije su odbacile vlast svjetovne države. Tokom cijele historije šiizma, šiije su na temelju doktrine imama vlast svjetovnih vladara nad ummetom bez ikakvih razlika smatrale "ilegalnom" (s izuzetkom šiijskih dinastija Bujija i Safavija). Budući da je upravljanje ummetom isključivo pravo Dvanaestog imama koje mu je podareno od Allaha, svi drugi vladari se mogu smatrati samo uzurpatorima Božanskog prava odsutnog Imama. Prema tome, ustanovljavanje bilo koje svjetovne vlasti osim vlasti Imama bila je „uzurpacija“.²⁷

I pored toga Homeini se uspio postaviti za vođu ummeta (šiijske zajednice) postavši tako prvim šiijskim pravnikom (bar među sljedbenicima džaferijske pravne škole) koji je preuzeo sve duhovne i političke funkcije Dvanaestog imama. On je ovu doktrinu nazivao "vlašću pravnika" (Vilajetu-l-Fakih) detaljno je razradivši u svom radu pod istim naslovom.

Iranska "islamska revolucija" (1978.) je težila ka ostvarenju upravo ovog obrasca i on i danas daje žilav otpor reformama koje zahtijevaju iranske mase.

Nasuprot ovog teokratskog obrasca stoji onaj "(pre)naglašeno sekularistički" kojeg je primjenjivala "Ataturkova moderna republika" nastala na ruševinama Osmanskog hilafeta. Turski mislilac Ziya Gökalp važi za ideologa ovog društvenog modela i prema njemu "stvari religije (diyanet) treba da postanu domen savjesti, a pravne stvari (ifta) domen državne nadležnosti. Ovaj stav je, nakon pada hilafeta, praktično jedino bio prihvaćen u Republici Turskoj. U drugim muslimanskim zemljama sekularizam je uglavnom shvaćen kao potiskivanje islamskog vjerozakona s područja javnog prava..."²⁸

27 Sayed Hassan Amin *Pravni sistemi srednjeg istoka*, El-Kalem, Sarajevo, 1998., str.119.

28 William E. Shepard, *Islam and Ideology- Toward a Typology* prema citatu Fikreta Karčića, „Razumijevanje islamskog vjerozakona (Šerijata) u savremenom muslimanskom svijetu“, Biblioteka Preporoda i

Nije posebno potrebno objašnjavati zašto tako shvaćen sekularizam nije imao odjeka u širim islamskim krugovima muslimanskog svijeta koji uređenje države prema šerijatskim normama doživljavaju kao jednu od vjerskih obaveza. Međutim upravo se taj obrazac danas nudi kao jedan, pa nerijetko i jedini, uspješan model suživota islama i sekularizma.

Ovo su modeli koji se na neki način ističu na tržištu ideja, dok je dominantan onaj model u kojem država kroz različita ministarstva upravlja vjerskim pitanjima i u kojima je ulema tek državni službenici koji se bave ograničenim obrednim pitanjima vjere najčešće uz naglašenu apolitičnost osim ako vladari od njih ne zatraže da se po nekom pitanju oglase kako bi političke odluke države zaogrnuili plaštom islamskog učenja i tradicije.

Jedan sasvim specifičan pristup problematici odnosa između uleme i vlasti nalazimo kod istaknutog muslimanskog intelektualca Fazlura Rahmana, koji je svoje viđenje poželjnog obrasca muslimanskog društva utemeljio na univerzalnim i višim ciljevima Šerijata (makasidu-š-šerija), a zatim ga obogatio historijskim iskustvom društvenog uređenja na Zapadu. Prema Fazluru Rahmanu funkcija uleme nije vladajuća, kako Homeini tvrdi u *Vilajetu-l-Fakih*, suprotno Kur'anu, nego podučavanje zajednice u najširem smislu da bi se smanjile razlike između alima i ne-alima, jer Kur'an, nesumnjivo, zahtijeva zajednicu čiji su članovi dovoljno prosvijećeni u pogledu islamskog učenja kako bi bili u stanju sudjelovati u donošenju odluka (šura) u međusobnoj raspravi i konsultacijama.²⁹ Ovaj model, sigurno, može naći uporište u tradicionalnom modelu odnosa a, vjerovatno, bi uz kvalitetnu razradu mogao proći i provjere sekularnog modela uređenja društva.

Otklon od ekstremnog sekularizma i bijeg od teokratije

Čak i ovaj letimični pregled osnovnih pogleda na ovu problematiku nam govori da kod muslimana danas ne postoji jasna vizija o mjestu koje bi ulema trebala imati u društvu, niti matrica koja bi mogla poslužiti kao oponašanja vrijedan obrazac. Nepostojanje jasno preciziranih ovlasti

---

Islamske misli, Sarajevo, 1990. str. 37

29 Fazlur Rahman, *Pravo i etika u islamu* - (naslov originala: Fazlur Rahman „Law and Ethics in Islam“ (v. Ethics in Islam, 9th Giorgio Levi Della Vida Bienal Conference, May 6-8; izd. Gustava E. Grunebaum Center for Near Eastern Studies, University of California, Los Angeles, 1983.), *Etika u islamu*, zbornik radova Trećeg simpozija, Zagreb, 1990., str. 12.

niti granica u okviru kojih bi se trebao kretati ovaj utjecajni faktor muslimanske zajednice dovelo je do ovako širokog spektra modela, koji se proteže od ekstremnog sekularizma kakav je daleko od muslimanskog historijskog iskustva i koji nerijetko krši i osnovne ljudske slobode, do stravične teokratije koja profaniše sakralno.

Bez ikakve sumnje najlakše bi bilo muslimanskim zemljama prihvatiti gotov zapadni model sekularnog društva (pod uvjetom da zanemarimo činjenicu da se i on danas u nekim segmentima ponovo razmatra), čime bismo u potpunosti zapostavili specifičnost muslimanskog historijskog iskustva i zasebnost islamskog teološkog učenja. Međutim u tom slučaju, ne bismo mogli reći da se radi o istinskom modelu koji korespondira sa islamom kao sveobuhvatnom religijom, što je jedna od temeljnih odrednica njegovog nauka. Na ovaj način islam bi bio „prelomljen“ kroz prizmu kršćanstva i evropskog poimanja religije u svjetlu historijskog odnosa vlasti i Crkve, te bi svako rješenje izgrađeno na isključivo takvim osnovama za muslimane bilo strano i samim time nametnuto. Upravo zato je velika odgovornost na ulemi da u islamskoj tradiciji, *Šerijatu* i *fikhu* (islamskoj pravnoj nauci) iznađe legitimna rješenja, koja će precizirati odnos uleme i vlasti tako da se zadovolje moderni kriteriji funkcionalnog modernog sekularnog društvenog uređenja, a u isto vrijeme da se ostane dosljedno posebnostima islamskog učenja.

Ne pretendujući da sugerišem konačan model tog odnosa, držim da ranije spomenuti pristup profesora Fazlura Rahmana može poslužiti kao dobar orijentir. Ulema bi trebala zadržati pravo da iznosi svoj stav o svim aktuelnim društvenim tokovima i na taj način doprinosti kreiranju javnog mnjenja koje potom, shodno principima demokratije i načelima poštivanja temeljnih ljudskih prava, takve stavove pretvara u političku volju. Ovo, međutim, znači i da bi se ulema trebala držati podalje od dnevne politike, direktnog uplitanja u rad političkih partija i elita, te nametanja svojih stavova društvu, a da ti stavovi ne prođu sud javnosti. Ukoliko ti stavovi dobiju podršku građanstva i u otvorenoj javnoj debati budu pretočeni u političke programe koje, demokratskim putem i u skladu sa ustavnim rješenjima, potvrdi narod, nedemokratski bi bilo represivno ih sputavati ili nekome, ulemi kao i ostalima, zabraniti da iznosi vlastiti stav. Jer u tom slučaju se radi samo o jednom drugom obliku torture i jednoulja.

Na taj način, ulema ne bi iznevjerila suštinski zadatak koji joj je tradicionalno pripadao, a to je da promoviše etičke i moralne norme i vriednosti vjere u životu individue i društva podjednako, a istovremeno bi ostatak društva bio siguran od uspona bilo kakve teokratije i uzurpiranja ličnih sloboda.

محمد يوسفيتش

العلماء والسلطة بين التواطؤ والعصيان

إن مسألة العلاقة بين علماء الدين والسلطة في العالم الإسلامي عمرها قريب من عمر فلسفة تنظيم المجتمع المسلم ذات النغم السياسي. وعند حديثه عن العلاقة بين العلماء والسلطة يشير المؤلف إلى أن تاريخ الإسلام والدول المسلمة كانت فيه هذه العلاقة مذبذبة في أغلب الأحيان بين التواطؤ والعصيان. والمسلمون اليوم لا توجد لديهم رؤية واضحة فيما يخص موضع علماء الدين في المجتمع ولا نموذج جدير بالافتداء. إن غياب ما هو محدد بوضوح من الصلاحيات والحدود والتي يجب أن يعمل في إطاره هذا العامل المؤثر في المجتمع المسلم قد أدى إلى ظهور سلسلة من النماذج تمتد فيما بين العلمانية المتطرفة البعيدة عن التقاليد المسلمة التاريخية والمنتهكة في حالات غير قليلة للحريات الإنسانية الأساسية والسلطة المخيفة لرجال الدين المدنسة لما هو مقدس وإسلامي. ويشير المؤلف في النهاية إلى رؤية محتملة تقوم فيها العلاقات على التراث الإسلامي والنموذج العلماني لتنظيم الدول الحديثة.

Muhamed Jusić

Ulama and Authorities - between Collusion and Disobedience

Summary

The issue of relations between the Ulama and the authorities in the Islamic world is almost as old as politically intoned philosophy of organizing Muslim society. The author, when talking about the relationship between the Ulama and the government, indicates that the most common in the history of Islam and Muslim states was that this relationship varied between collusion and disobedience. Today, the Muslims do not have a clear vision of the place that Ulama occupy in a society, nor a matrix which could serve as a valuable form of imitation. The lack of clearly specified powers and the boundaries within which this influential factor in the Muslim community should act, have led to a wide range of models, which extend from the extreme secularism, alien to the Muslim historical experience and often in violation of basic human freedoms, to the horrific clergyocracy which profanes the sacred.

Finally, the author suggests a possible vision of the relations which would be based on both the Islamic tradition and the secular model of organization of modern states.

Biblija o posljednjem Božijem poslaniku Muhammedu, alejhi-s-selam

Semir Salihović

profesor religijske pedagogije
salihovic.semir@yahoo.com

Sažetak:

U ovom radu pokušat ćemo dati jedan jedinstven pregled biblijskih svetih tekstova, koji nagovještavaju dolazak posljednjeg Allahovog poslanika Muhammeda, alejhi-s-selam, i govore o njemu. Za muslimane, ove biblijske činjenice su važne sa više aspekata. Prvo, muslimani čvrsto vjeruju da je Kur'an istinita i neizmijenjena Božija riječ. U njemu je Allah, dž.š., rekao da je Isa, a.s., već ranije, zaista nagovijestio dolazak posljednjeg Allahovog poslanika Muhammeda, alejhi-s-selam, imenujući ga njegovim drugim imenom *Ahmed*. Drugo, muslimani žive u BiH i stoljećima dijele isti životni prostor sa svojom braćom po praocu Ibrahimu (Abrahamu, Avramu)¹, a.s., kršćanima i Jevrejima. Stoga je nužno njegovati dobrosusjedske odnose i na ovaj način, tj. razgovarati sa njima i o ovoj temi, koja može samo doprinijeti jačoj „Zajedničkoj riječi“, ali i poboljšati međureligijski dijalog unutar naše domovine. Treće, kršćani i Jevreji trebaju doprinijeti međusobnom zbližavanju s muslimanima ovih prostora, njegujući „Zakon“ i „Ljubav“ koji se u islamu međusobno prožimaju u kontekstu kur'anskog teksta kao posljednje Božije objave cijelome čovječanstvu, koja je u sebi objedinila propise prethodnih Objava, nadopunjujući ih nekim novim propisima. Konačno, u ovom radu ćemo iznijeti jasne biblijske činjenice u okviru Svetih tekstova, a koje imaju za cilj ukazati na istu abra-

¹ U daljnjem tekstu Ibrahim, a.s.

himovsku lozu, glasnika „vjere mira“, koja svoju upotpunjenu formu pronalazi upravo u biblijskom Muhammedu, alejhi-s-selam.

Ključne riječi: *Ahmed, Mahammadim, Tevrat (Tora)*², *Indžil (Evandjelje)*³, *Kur'an, hebrejski, grški, arapski jezik, Musa (Mojsije)*⁴, *Isa (Isus)*⁵.

U historiji čovječanstva se nije pojavio čovjek a da je historija na tako precizan način u svojim svijetlim stranicama zapisala njegovo ime, njegovu biografiju, zapisala je čak i ono što je činio u svome životu, u danu i noći. Nikada se nije pojavio čovjek na zemaljskoj kugli a da su njegovi sljedbenici tako dosljedno prenijeli od njega njegovu praksu kao što je Muhammed, alejhi-s-selam. Bio je nepismen poslanik. Bio je milost i poslanik. Bio je milost svim svjetovima. Bio je velika dobrota, poslan sa nepobitnom istinom. Bio je čovjek koji se odnosio blago prema svim ljudima. Nije nikada, u svome životu, podigao ruku da udari ni jedno ljudsko biće. Nikad!

Ni roba, ni ženu, ni dijete ni prijatelja. Bio je milost svjetovima. Bio je najbolji uzor. Bio je posljednji poslanik čovječanstva. Poslan je svim ljudima i džinima. Bio je pobjednik nad svim sistemima i bio je stvoren na uzvišenom standardu. Nikada nije u životu konzumirao alkohol, nikada nije koristio bilo kakvu vrstu opojnih sredstava. Nikada nije učinio blud ili preljubu. Nikada nije pogledao ni jednu ženu sa požudom u cijelom svom životu. Ovakav je bio čovjek Muhammed, alejhi-s-selam. Njegova tolerancija, njegova milost, njegovo strpljenje i njegovo poštenje. Hranio je siromašne, posjećivao bolesne, opremao vojsku, bio je državnik i bio je sudac. Ušivao je svoju odjeću, čistio kuću, kupovao hranu. Radio je sve stvari, što ti i ja radimo, i noću stajao i molio se po četiri, pet sati neprekidno. A danju je vodio bitke. Vodio je vojske, davao im je snagu bodreći ih i objašnjavao pravila. Objašnjavao im je Kur'an. Gradio je ljudska ponašanja.

Kako je čovjek mogao raditi sve to i stajati četiri, pet sati u noći neprekidno? Kakvo bi ljudsko biće to moglo biti? To je bio Vjerovjesnik, to je bio Poslanik, to je bio čovjek sa Porukom. Ovo je bio čovjek na ovo-

² U daljnjem tekstu Tevrat

³ U daljnjem tekstu Indžil

⁴ U daljnjem tekstu Musa, a.s.

⁵ U daljnjem tekstu Isa, a.s.

me svijetu, ali koji je uvijek razmišljao o drugome svijetu. Razmislimo o ovom čovjeku! Da li ste ikada čuli o takvom čovjeku? Da li ste ikada vidjeli takvog čovjeka? Da li ste ikada čitali o takvom čovjeku? Također, to je bio i Božiji odabranik koji je najavljen u svim nama poznatim Objavama⁶, kao neko ko će se pojaviti u svojstvu konačnog Božijeg glasnika, koji će biti pečat svim prethodnim vjerovjesnicima. No, iako Kur'an eksplicitno kazuje⁷ da ga je lično Isa, a.s., najavio u Indžilu, mnogi kršćani a posebno Jevreji danas negiraju ove kur'anske poruke, konstatirajući da je nemoguće da Biblija bilo što kaže o čovjeku, koji se, jednostavno, pojavio mnogo poslije Isaove, a.s., smrti. Samim tim, priča o Muhammedu, a.s., u Bibliji je nemoguća.

Ovaj rad ima za cilj da ukaže na činjenicu da, Muhammed, alejhi-s-selam, ne samo da je krupna historijska ličnost nego je i ličnost čiji se dolazak nagovještavao od postanka svijeta i prvog čovjeka na Zemlji, zatim preko 124.000 vjerovjesnika spomenutih u hadisi-š-šerifu, pa sve do poslanika, Musaa i Isaa, a.s., koji su i ozvaničili njegov dolazak u svojim periodima poslanstva. U ovom radu ćemo se isključivo držati stihova katoličke Biblije i priznatih knjiga koje su u nju kao takve uvrštene⁸, a nećemo se fokusirati na ono što je proglašeno apokrifima.

Biblijska priča o Muhammedu, alejhi-s-selam, počinje još u petoknjižju⁹. Jahve¹⁰ obraćajući se izravno poslaniku Musau, a.s., nagovještava „proroka“¹¹, kojeg će poslije njegov poslati narodu koji će doći, i kaže:

*„Podignut ću im proroka između njihove braće, kao što si ti.
Riječi svoje stavit ću u njegova usta, da im kaže sve što mu zapovjedim.“¹²*

6 Tevratu (Tori), Zeburu (Psalmima), Indžilu (Evangelju), biblijskim Solomonovim pjesmama i sl.

7 Es-Saff, 6.

8 U Bibliji postoji 46 knjiga Starog zavjeta i 27 knjiga N.Z., što je ukupno 73 knjige po katoličkoj inačici Biblije.

9 Petoknjižje (Knjige: Postanak, Izlazak, Levitski zakonik, Brojevi i Ponovljeni zakon) bi bilo ono za što muslimani vjeruju, da je dijelom sačuvani „Tevrat“ (Tora), objavljen Musau (Mojsiju), a.s.

10 Jedno od Božijih imena u Bibliji.

11 Božiji poslanik u islamu.

12 *Ponovljeni zakon*, 18:18

Iz ovog biblijskog stiha jasno se vidi da Bog obećava, da će narodu koji će doći poslije Musaa, a.s., podignuti, odnosno poslati Poslanika, ali Poslanika između „neke“ braće. Šta, zapravo, znače ove riječi „između njihove braće“ i na koju braću su upućene?

U vrijeme prije Musaa, a.s., postojao je poslanik Ibrahim, a.s. Smatra se praocem svih vjerovjesnika jer iz njegove loze svi drugi, kasniji poslanici će, ustvari, doći. On je imao dvije žene:

- a. Saru koja mu je rodila Ishaka (Izak), a.s., o čemu Biblija i govori:

„Abraham nadjenu ime novorođenom svojem sinu, kojega mu darova Sara, Izak.“¹³

- b. Hadžeru (Hagaru), koja mu je rodila Ismaila (Jišmaela), a.s.:

„I Hagara rodi Abrahamu sina, i Abraham nazva sina, što mu ga darova Hagara, Jišmael.“¹⁴

U lozi sina mu Ishaka, a.s., dolaze Jevreji, koji se vezuju za poslanika Musaa, a.s., i kršćani, koji se vezuju za poslanika Isaa, a.s., dok u lozi njegovog sina Ismaila, a.s., dolaze Arapi, za koje se vezuje poslanik Muhammed, alejhi-s-selam. Dakle, riječi „između njihove braće“, jasno ukazuju na to da će se budući Poslanik, pojaviti od Ibrahimova, a.s., dva sina, Ishaka i Ismaila, tj. od njihovog poroda, sada već jasno, tri velika naroda. Naime, ako su to u lozi Ishaka bili Jevreji i kršćani, onda definitivno u lozi Ismaila to su Arapi (muslimani). Poslanik koji će se pojaviti iz ove loze, bit će sličan Musau, a.s., o čemu se u stihu dalje i govori.

Riječi „kao što si ti“ se uglavnom u kršćanskom miljeu razumijevaju u smislu da se odnose na Isaa, a.s., jer je jedini on sličan Musau, a.s., iz razloga što je, kako kažu, Musa, a.s., bio Jevrej, ali i Isa, a.s., bio je Jevrej, i Musa, a.s., bio je poslanik, ali i Isa, a.s., bio je poslanik.“

Ova dva kriterija po kojima kršćani zapažaju da se ovo odnosi striktno na Isaa, a.s., govore da bi se u tom slučaju, ovaj kriterij mogao odnositi na bilo kojeg od sl. likova poslije Musaa, a.s.¹⁵

¹³ Postanak, 21:3

¹⁴ Postanak, 16:15

¹⁵ Samuel, Izaija, Ezekiel, Daniel, Hošea, Malahija, Ivan Krstitelj i dr., jer svi oni su došli poslije Mojsija.

Naime, tri su ključne razlike između Isaa, i Musaa, a.s.¹⁶

1. Isa, a.s., nije sličan Musau, a.s., zbog toga što se Isa, a.s., smatra bogom od strane kršćana, ali Musa, a.s., nije bog.
2. Isa, a.s., umro je za otkup ljudskih grijeha, ali Musa, a.s., nije morao umrijeti radi grijeha svijeta.
3. Isa, a.s., otišao je u pakao na tri dana, ali Musa, a.s., nije morao tamo ići.

Poređenja radi, pored ovih razlika, nužno je spomenuti još neke a koje jasno ukazuju na to da je Muhammed, alejhi-s-selam, po svojoj prirodi mnogo više sličniji Musau, a.s., od biblijskog Isusa (Isaa, a.s.). Još neke od razlika se ogledaju u sljedećem:

1. *Otac i majka*, ako se vratimo na životopise Muhammeda, alejhi-s-selam, i Musaa, a.s., vidjet ćemo da su oni imali roditelje. Rođeni su pod uticajem muškarca i žene. Dakle oba ova poslanika, a.s., su imali i oca i majku. Ako pogledamo Isaov, a.s., slučaj, vidjet ćemo samo jedno. On je rođen samo od žene! On nema oca, on ima samo majku.

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isa, a.s.

2. Čudesno rođenje, kada se vratimo na čin Muhammedovog, alejhi-s-selam, i Musaovog, a.s., rođenja, vidjet ćemo samo jedno. Oni su rođeni prirodnim putem, pod utjecajem oba roditelja. Dakle, oni imaju svoje biološke roditelje. A ako pogledamo kako je Isa, a.s., došao na svijet, vidjet ćemo da je njegovo rođenje bilo čuderno. Negovu majku Merjemu niko od muškaraca nije dotakao a Svemogućí Allah, dž.š., (rječju „Budi!“) je odredio da ona zatrudni bez utjecaja čovjeka. Isa, a.s., rodio se natprirodno.

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isa, a.s.

3. *Bračne veze*, i Muhammed, alejhi-s-selam, i Musa, a.s., bili su oženjeni i imali su djecu. Isa, a.s., nikada se nije ženio.

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isa, a.s.

4. *Isus odbačen od svog naroda*, Muhammed, alejhi-s-selam, i Musa, a.s., bili su prihvaćeni od svog naroda kao poslanici. Naravno Jevreji su Musau, a.s., zadavali velike muke, ali kao narod prihvatili su Božijeg poslanika koji je njima poslan.

¹⁶ Ahmed Deedat, *Islam ili kršćanstvo*, Ilum, Bužim, 2009., str. 10.

Naravno, i Arapi su Muhammedu, alejhi-s-selam, zadavali velike neprilike, tako da je nakon trinaest godina u Mekki morao napustiti svoj rodni grad i otići u Medinu, ali prije njegove smrti, arapski narod ga je u potpunosti prihvatilo kao Božijeg poslanika. Isa, a.s., prema Bibliji je, za razliku od ova dva poslanika, a.s., bio odbačen od svog naroda:

„K svojima dođe, i njegovi ga ne primiše.“¹⁷

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isa, a.s.

5. *Nebesko kraljevstvo*, i Muhammed, alejhi-s-selam, i Musa, a.s., bili su poslanici, ali i „kraljevi“.¹⁸ Musa, a.s., imao je pravo da nekog pogubi ili u životu ostavi¹⁹, ali i Muhammed, alejhi-s-selam, imao je pravo na izricanje presude na život i smrt nad svojim narodom, za razliku od Isaa, a.s., koji kaže da njegovo kraljevstvo nije od ovoga svijeta.

„Isus odgovori: ‘Moje kraljevstvo nije od ovoga svijeta. Kad bi moje kraljevstvo bilo od ovoga svijeta, onda bi se moje sluge borile da ne budem predan Židovima. Ali moje kraljevstvo nije odavde.’“²⁰

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isa, a.s.

6. *Nema novih zakona*, i Muhammed, alejhi-s-selam, i Musa, a.s., došli su sa novim zakonima. Isa, a.s., kaže:

“Ne mislite da sam došao ukinuti Zakon ili Proroke! Nisam došao da ih ukinem, nego da ih ispunim.”²¹

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isa, a.s.

7. *Način na koji su umrli*, i Muhammed, alejhi-s-selam, i Musa, a.s., umrli su prirodnom smrću a Isa, a.s., po kršćanskom uvjerenju, razapet je na krstu, nasilno.

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isa, a.s.

¹⁷ *Ivan*, 1:11

¹⁸ Pod ovim se misli da kralj ima moć da ostavi u životu ili osudi na smrt svoje pripadnike.

¹⁹ Kamenovanje jednog jevreja koji je kupio drva u subotnji dan i na taj način povrijedio Šabat – Subotu, dan kada je zabranjeno raditi. Pogledati – Knjiga brojeva, 15:36

²⁰ *Ivan*, 18:36

²¹ *Matej*, 5:17

8. *Uzdizanje na nebo*, i Muhammed, alejhi-s-selam, i Musa, a.s., ukopani su u zemlju, a po kršćanskom uvjerenju, Isa, a.s., nalazi se na nebu.

Zbog toga je Muhammed, alejhi-s-selam, sličan Musau, a.s., a ne Isau, a.s.

Ovih nekoliko paralela jasno govori o tome da riječi „kao što si ti“, ukazuju na to da je Muhammed, alejhi-s-selam, dosta sličniji Musau, a.s., od Isaa, a.s., i da se ove riječi odnose na Muhammeda, alejhi-s-selam, o čemu ćemo nadalje napraviti detaljnu analizu.

Riječi biblijskog stiha „riječi svoje stavljat ću u njegova usta“ odaju da se radi o Božanskom govoru kojem Gospodar želi podučiti svoga Poslanika. Ako ja, npr., svom prijatelju kažem: „Ponavljaj sada ove riječi: ‘Kul huvallahu ehad!’“, i on ih ponovi: ‘Kul huvallahu ehad!’“, zar ja na taj način ne stavljam svoje riječi u njegova usta?

Da bismo razumjeli poziciju ovih biblijskih riječi, ovdje ćemo izdvojiti viđenje Malika ibn Nebija, koji u svojoj knjizi *Kur’anski fenomen*, na jedan jako lijep i zanimljiv način opisuje „Prvu Objavu“, koju je melek Džibril dostavio poslaniku Muhammedu, alejhi-s-selam, na brdu Džebel-n-Nur u pećini Hira. On to opisuje na sljedeći način:

Nakon Muhammedovog, alejhi-s-selam, djetinjstva i mladosti bliži se početak Objave. Muhammed, alejhi-s-selam, sada ima 40 godina. Duboko nebo koje svojim svodom pokriva užareni pejzaž Džebel-n-Nura još uvijek privlači njegov pogled kao što je nekad privlačilo pogled djeteta, pred šatorom dojlje. Javljaju mu se čudni glasovi (neko mu naziva *selam*, a nikog ne vidi), on misli da je lud, opsjednut time jada se svojoj ženi Hatidži. Ona ga tješi. Redovno odlazi u samoću gdje ga spopada sumnja i razdražujući nemir koji obilježava njegovo stanje duše. On izlazi iz svog skrovišta, grozničavo hoda užarenim stazama Džebel-n-Nura. Guši ga nepoznato nadvijeno nad njegovom dušom, više ne može izdržati. Evo ga nagetog nad klisurom, on vidi rješenje svoje drame na dnu tog ponora. On želi da se oslobodi tegobe i iskoračuje naprijed. Ali brži od njegovog pokreta je glas koji ga zaustavlja. Muhammede, ti si Božiji poslanik! Okreće se, čuje glas, sa sve četiri strane okružen, ništa ne vidi i pada u nesvijest. Budi se i bježi u Mekku svojoj ženi Hatidži, koja ga tješi.

Ponovo se vraća na brdo Džebel-u-Nur, spušta se noć, on pada u san i budi ga neko podsvjesno opažanje, osjeća prisustvo nekog.

Čitaj! Ja ne znam čitati.

Muhammed ima osjećaj da mu se knjiga utiskuje u njegovo srce, ali nema mogućnosti da je natenhane lista i pregleda po svojoj volji, ona će mu se postepeno otkrivati.²²

Ovako je počela „Prva objava“. Melek Džibril, prišao mu je i rekao: *Ikre!* a Muhammed, alejhi-s-selam, s obzirom na to da je bio *UMIJJ*, dakle, nepismen, nije znao ni čitati ni pisati, odgovara: „*ma ene bi kari'in*“ – ja ne znam čitati. Potom ga je melek snažno stegao, da mu je postalo naporno, a onda ga pustio i ponovo rekao: „*Čitaj!*“, a on je opet odgovorio: „*Ja ne znam čitati.*“ Melek ga je stegao i drugi put i naredio mu: „*Čitaj!*“, odgovorio je: „*Ja ne znam čitati.*“²³

Tada ga je melek jako stegao i treći put, a onda pustio i rekao: „*Čitaj, u ime tvog Gospodara Koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, Koji poučava peru, Koji čovjeka poučava onome što ne zna.*“²⁴

Nakon ovog zapovijedanja od strane meleka i na taj način stavljanja Božijih riječi u njegova usta, Muhammed, alejhi-s-selam, počeo je za njim ponavljati i pamtititi sve riječi koje su mu bivale postepeno objavljivane. Na taj način zaključujemo da se ove biblijske riječi: „riječi svoje stavljat ću u njegova usta“, odnose na Muhammeda, alejhi-s-selam, jer njemu je zaista Objava dolazila na taj način, i ove riječi se savršeno poklapaju sa *Prvom objavom*, koja je kao takva, već ranije i nagoviještena u Bibliji, gdje je Bog, kako stoji, rekao: „A pruži li se knjiga nekomu koji ne zna čitati i kaže li se: „*Čitaj to!*“, on odvrati: „*Ne mogu čitati.*“²⁵

22 Malik ibn Nebi, *Kur'anski fenomen*, Starješinstvo IZ BiH, Slovenije i Hrvatske, 1976., Paris, str. 68.-72.

23 Ebu Hasan Ali el-Husni en-Nedvi, *Život Božijeg Poslanika, a.s.*, Behram-begova medresa u Tuzli, Tuzla, 2004., str. 26.

24 *El-Alek*, 1.-5.

25 *Izaija*, 29:12; Riječi: „*ma ene bi kari'in*“, tačan su prijevod ovih riječi: „*Ne mogu čitati.*“

Nadalje, u devetnaestom stihu istog poglavlja knjige Ponovljenog zakona, nastavlja se kazivanje o Muhammedu, alejhi-s-selam, gdje Bog kaže:

„A tko ne poslušaj mojih riječi što će ih govoriti u moje ime, toga ću ja sam pozvati za to na odgovornost.“²⁶

Jahve, dakle, obraćajući se Musau, a.s., kaže: „a riječi što će ih govoriti u moje ime“. To definitivno znači da sve što mu se od Božijih riječi stavi u njegova usta, to sve će prenositi drugima u Božije ime i ničije drugo. I zaista, ako otvorimo Bibliju možemo vidjeti da ni jedna knjiga od njih sedamdeset i tri po katoličkoj inačici Biblije, ne počinje riječima „U ime Boga“.

Zapravo, ako otvorimo Kur'an, vidjet ćemo da, od stotinu četrnaest sura, njih stotinu trinaest²⁷ počinje riječima: *Bismillahi-r-rahmani-r-rahim* – U ime Allaha, Sveopćeg Dobročinitelja, Milostivog.

Kada je u pitanju biblijski govor o Muhammedu, alejhi-s-selam, u Starom zavjetu, on ovim ne završava. Naprotiv, priča o njemu se nastavlja i sve ono što je u stihovima do sada nagoviješteno, konačno se obistinjuje u liku „imena“, tog Poslanika koji će doći, a o kojem Bog govori. Konačno, Muhammed, alejhi-s-selam, u Starom Zavjetu, ali na izvornom hebrejskom jeziku, spominje se po imenu. Taj stih donosimo izravno na hebrejskom iz Svetog pisma a koji glasi:

כְּלֹמֶמֶתִּיקִים וְכָלֹ מִמְּדִים זֶה דֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹתֵירוּשָׁלַיִם²⁸

„*Hikku Mamttakim we hullo Mahammadim*²⁹ *Zeedodi we Zeerai Benot Jerušalaim.*“

²⁶ *Ponovljeni zakon*, 18:19

²⁷ Sura *Et-Tewba* ne počinje bismillom iz razloga što sura *El-Enfal*, koja je prije nje u svom prvom ajetu ima bismillu.

²⁸ *WTT*, za prijevod, jedan od savremenih ezegetskih izvora, tačnije Codex Leningradensis Hebrew Text. Groves-Wheeler Westminster Morphology and Lemma Database (*WTM*).

²⁹ U hebrejskom jeziku sufiks – *im* – dodaje se uz nešto čemu se odaje počast i posebna pažnja. Tako npr. za jedno od Božijih imena u Bibliji, „*Elohim*“, ne kaže se samo – *Eloh* – već se dodaje ovaj sufiks kako bi se odala pažnja i počast. Tako i uz gore pomenuto ime „*Mahammadim*“, se dodaje ovaj sufiks što ukazuje na to da se radi o nečemu čemu se odaje posebna pažnja. Riječ dolazi od riječi „*mahdad*“, koja ima više tumačenja: poželjan, dragocjen, naslada, oduševiti se, radovati se, užitek, uživanje, uživati, veselje, zadovoljstvo. Kako god protumačili ovu ri-

„Njegovo je grlo sama blagost. Sve je na njemu ljupko. Takav je moj dragi, takav je prijatelj moj, kćeri jeruzalemske.“³⁰

I to nije sve. Nagovještaj dolaska Muhammeda, alejhis-selam, kako ćemo vidjeti, nastavlja se i u Novom zavjetu, periodu poslanika Isaa, a.s.. Allah, dž.š., u svojoj posljednjoj i nepromijenjenoj Objavi, Kur'anu, u tom smislu kaže:

A kada Isa, sin Merjemin, reče: „O sinovi Israilovi, ja sam vam Allahov poslanik da vam potvrdim prije mene objavljeni Tevrat i da vam donesem radosnu vijest o poslaniku čije je ime Ahmed, koji će poslije mene doći.“ I kad im je donio jasne dokaze, oni rekoše: „Ovo je prava vradžbina!“³¹

Iz ovog ajeta jasno vidimo da je Isa, a.s., najavio dolazak Muhammeda, alejhi-s-selam. Ako je to tako, onda nesumnjivo, u Novom zavjetu mora postojati taj trag. Poznato je da je treća poznata Objava u koju muslimani vjeruju - Indžil³². Nama su danas poznata četiri evanđelja.³³ U tom smislu otac³⁴ Harrington u svojoj knjizi „Uvod u Bibliju“, kaže: „(Evanđelja) su uvijek slikovita i konkretna, što ne smeta četvrtom (Ivanovom) evanđelju da bude najdublje teološko djelo koje je ikad napisano.“³⁵ Četvrto evanđelje „Ivanovo“, ocijenio je kao najdublje teološko djelo ikad napisano. U tom smislu ćemo kroz takvo djelo i pokušati predstaviti Isaov, a.s., nagovještaj dolaska posljednjeg Allahovog poslanika, Muhammeda, alejhi-s-selam.

U smislu kur'anskog ajeta u kojem je Allah, dž.š., rekao da je Isa, a.s., najavio dolazak Muhammeda, alejhi-s-selam, imenujući ga imenom

---

ječ, sve ove osobine *elhamdulillah*, stoje uz ličnost našeg poslanika Muhammeda, alejhi-s-selam.

30 *Pjesma nad pjesmama*, 5:16

31 *Es-Saff*, 6.

32 Indžil bi okvirno bio nešto najbliže Evanđelju za koje muslimani vjeruju da kao i Tevrat nije u potpunosti sačuvan.

33 Matej, Marko, Luka i Ivan

34 Imenom „*crkveni oci*“ zovu se oni veliki teolozi koji se nisu zadržali na obradi, već su sebi postavili kao cilj da polazeći od objave dublje teološki proniknu blago vjere.

35 W. Harrington, *Uvod u Bibliju*, III-izdanje – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 41.

Ahmed, Ivanovo evanđelje nam i daje taj trag, gdje se kaže da je Isa, a.s., rekao:

*„A ja ću moliti Oca i dat će vam drugoga Branitelja, da ostane s vama dovijeka.“*³⁶

Isa, a.s., ustvari u ovom biblijskom stihu, moli Boga da pošalje Poslanika. Naime, prvi pisani trag Novog zavjeta, pisan je na grčkom jeziku. Grčka riječ koja je upotrijebljena u ovom stihu Ivanovog evanđelja je *Paracletos* a prevedena je kao *Branitelj*.³⁷

Riječ *Paracletos* je krnji oblik riječi *Periclitos*, koja se prevodi kao *Hvaljeni*, a „hvaljeni“ se na arapskom kaže *Ahmed*.³⁸ Da li ovdje Isa, a.s., moli Boga da pošalje nekog Ahmeda, ostaje da otkrijemo? Postavlja se pitanje, na koji način se ovdje, ustvari, misli, da će taj „Branitelj“ ostati s nama dovijeka? Naravno, Musa, a.s., s nama je ostao dovijeka kroz svoja učenja, Isa, a.s., ostao je kroz svoja, ali isto tako je i posljednji Božiji poslanik Muhammed, alejhi-s-selam, svojim dolaskom ostavio tako duboku poruku koja će zauvijek promijeniti svijet. U tom smislu, Isa, a.s., u Bibliji kaže:

*„A Branitelj³⁹, Duh sveti⁴⁰, Kojega će Otac poslati u ime moje, on će vas naučiti svemu i napominjat će vam sve što vam rekoh.“*⁴¹

Ovdje je bitno napomenuti i to da kršćani ovdje „*Branitelja*“, vide kao „*Svetog Duha*“. Najprije, što se tiče „*Svetog Duha*“, on je prema biblijskim kazivanjima, uvijek bio prisutan. Bio je prisutan u Elizabetinoj grobnici, kao i za vrijeme Isusovog čišćenja u rijeci Jordan. Međutim zaboravlja se da se u proročanstvu kaže da će *Branitelj* doći samo ako Isa, a.s., „*ode*“, a što vidimo iz sljedećeg stiha:

³⁶ *Ivan*, 14:16

³⁷ Ova riječ se obično prevodi kao *Zazvani* ili *Utješitelj*, mada je stvarno značenje *najbolji prijatelj*.

³⁸ Ahmed je jedno od imena Muhammeda, alejhi-s-selam.

³⁹ Ahmed

⁴⁰ Ovdje se ne misli na Svetog duha a što će nam kasnije potvrditi i Prva Ivanova poslanica 4:1-3

⁴¹ *Ivan*, 14:26

„Ali ja vam istinu govorim: Bolje je za vas da ja odem; jer ako ne odem, Branitelj neće doći k vama; ako li odem, poslat ću ga k vama.“⁴²

Upravo ovo biblijsko proročanstvo se ne može odnositi ni na koga drugog, osim na Muhammeda, alejhi-s-selam. Isa, a.s., ovo biblijsko proročanstvo nastavlja i kaže:

„I kad on dođe, uvjerit će svijet o grijehu, i o pravdi i o sudu.“⁴³

Ovdje se postavlja pitanje: Ako se proročanstvo odnosi na „Svetog duha“, zašto nije uvjerio svijet o grijehu, pravdi i sudu? Koliko je, recimo, samo alkoholizam danas zastupljen u našem društvu, droga ili neki drugi poroci!? Neki od biblijskih stihova nam jasno ukazuju na to da se proročanstvo ne odnosi na „Svetog duha“, jer glavni poroci su u narednim stihovima dozvoljeni, npr.:

„Podajte silovito piće bijedniku i vino tužnima! On neka pije i zaboravi svoje siromaštvo i neka se više ne spominje svoje nevolje!“⁴⁴

O tome svjedoči i drugi stih, koji daje razlog, odnosno ohrabruje onog koji želi piti, a u kojem se kaže:

„Više ne pij samo vodu nego pij pomalo vina zbog želuca i čestih svojih slabosti.“⁴⁵

Ovim stihovima se, dakle, alkohol uveliko i naveliko promovira iako se na nekoliko mjesta u Bibliji, jasno kaže:

---

⁴² Ivan, 16:7-8

⁴³ Ivan, 16:8

⁴⁴ Mudre izreke, 31:6-8

⁴⁵ Prva Timoteju, 5:23, za treći izvor pogledati još i Ivan, 2:7-11

„Podsmjehivač je vino, vikač silovito piće, nije mudar nijedan koji od toga tetura.“⁴⁶

Kada se Ivan, recimo, trebao roditi, melek (anđeo) je rekao, mnogi će se obradovati njegovu rođenju:

„Jer će biti veliki pred Gospodinom. Vina i jaka pića neće piti, i već u majčinoj utrobi napunit će se Duhom svetim.“⁴⁷

Svi ovi stihovi jasno ukazuju na to da se gore spomenuti *Branitelj* ne odnosi na *Svetog duha*. *Sveti duh* ne preuzima nikakve mjere opreznosti, ali zato naš poslanik Muhammed, alejhi-s-selam, daje svoje rezultate. Allah, dž.š., u Kur'anu objavljuje sljedeći ajet o zabrani alkohola:

O vjernici, vino i kocka i kumiri i strjelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite.⁴⁸

Muhammed, alejhi-s-selam, ovaj ajet obznanjuje drugima i odmah su burad vina ispražnjena na ulicama Medine. Nikad više nisu napunjena, a na taj način je napravljena velika zajednica nealkoholičara. Konačno, sam Vereka ibn Nevfel⁴⁹, za kojeg kršćanski povjesničari kažu da je Muhammeda, alejhi-s-selam, podučavao Kur'anu, u jednom Isaovom, a.s., obećanju, za koje su kršćani smatrali da se odnosi na čudo trojstva, uvidio je da postoje sastavci koji se ne uklapaju u to čudo i sigurno se *odnose na nešto drugo, nešto što još nije ispunjeno*.⁵⁰

Vereka je, dakle, predosjećao da bi se to moglo odnositi na nekog drugog, nekog poslanika koji će tek doći, ali ne i na „*Svetog duha*“, koji je već tu. To je razlog Verekinog razmišljanja o dolasku „*nekog*“ ko će govoriti

46 *Mudre izreke*, 201

47 *Luka*, 1:15

48 *El-Ma'ide*, 90.

49 Pobožni kršćanin kod kojeg je Muhammed, alejhi-s-selam, pronašao utjehu nakon Prve objave, koju gore opisuje Malik ibn Nebi'.

50 Martin Lings, *Muhammed*, Connectum, Sarajevo, 2007., str. 26.

samo ono što čuje, a na to nas upućuje sljedeći stih u kojem je Isa, a.s., rekao:

„Još vam imam mnogo kazati, ali sad ne možete podnijeti. Ali kada dođe „on“, Duh istine, uvodit će vas u svu istinu, jer neće od sebe govoriti, nego će govoriti što čuje i navještat će vam buduće stvari.“⁵¹

Vereka je često svojoj sestri Kutejli govorio o ovome, i njegove su se riječi duboko utiskivale u nju, pa je često razmišljala o očekivanom Poslaniku. Ali uprkos svemu, mnogi kršćani ovdje i dalje potenciraju na „*Duhu istine*“ kao „*Svetom Duhu*“. Stoga je potrebno da razmislimo o riječima: *on neće od sebe govoriti, nego će govoriti ono što čuje*. Hvala Allahu, dž.š., ovu istinu objašnjava *Prva objava* koju smo već ranije izložili. Muhammed, alejhi-s-selam, zaista je govorio samo ono što je čuo i nije od sebe govorio. Konačno, ovu istinu potvrđuje i kur'anski ajet u kojem je Allah, dž.š., rekao:

On ne govori po hiru svome – to je samo Objava koja mu se obznanjuje, uči ga jedan ogromne snage.⁵²

Pored ovih dokaza, postoji još jedan biblijski argument, a u kojem se *Duh istine*, poistovjećuje sa *Poslanikom* a ne sa *Svetim duhom*. On bi, možda, mogao i razgonetnuti sve dileme koje postoje kod naše braće kršćana jer upravo ovaj stih objašnjava ko su to *duhovi istine*. U njemu jasno stoji:

„Ljubljeni, ne vjerujte svakome duhu, nego kušajte duhove, jesu li od Boga, jer mnogi lažni proroci (poslanici) iziđoše na svijet. Po ovome raspoznajte Duha Božijega: svaki duh koji priznaje da je Isus Krist došao u tijelu, od Boga je.“⁵³

⁵¹ *Ivan*, 7:12-14

⁵² *En-Nedžm*, 3-5.

⁵³ *Prva Ivanova poslanica*, 4:1-3

Sve ovo dovoljno govori o tome, da se Muhammed, alejhi-s-selam, zaista spominje u Bibliji, i da priča o njemu, može samo doprinijeti jačoj „Zajedničkoj riječi“ među Jevrejima, kršćanima i muslimanima. Oni, pak, koji ne žele da grade mostove međureligijskog dijaloga, trebaju da razmisle o svim gore navedenim argumentima. O njima Allah, dž.š., u svojoj posljednjoj i konačnoj Objavi, Kur'anu, kaže:

*...Pogledaj kako im Mi iznosimo jasne dokaze, i pogledaj, zatim njih kako se odmeću.*⁵⁴

Konačno, teolozi svih monoteističkih religija bi trebali dati svoj doprinos na ovom polju. Teme u oblasti komparativnih religija, nesumnjivo spadaju među najaktuelnije teme u svijetu. O njima se malo zna, a o njima bi mnogi željeli čuti. Na nama je da opominjemo i da argumentirano govorimo o novim saznanjima, a o onima koji neće ili ne žele čuti o jasnim dokazima, konačnu riječ dala je i Biblija⁵⁵ i Kur'an.⁵⁶

Izvori

- Korkut, Besim, *Prijevod Kur'ana*, štampan je po nalogu hadimul-haremejni kralja Fahda ibn Abdulaziza Ali Sauda, kralja Saudijske Arabije.
- Ivan, Ev. Šarić, *Biblija, Sveto Pismo Starog i Novog Zavjeta*, Hrvatsko biblijsko društvo, Zagreb, 2007.
- Kaštelan, Jure, i Duda, Bonaventura, *Biblija Stari i Novi Zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.
- *WTT*, za prijevod, jedan od suvremenih egzegetskih izvora, točnije Codex Leninogradensis Hebrew Text. Groves-Wheeler Westminster Morphology and Lemma Database (*WTM*).

Literatura

- W. Harrington, *Uvod u Bibliju*, III izdanje – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
- Ahmed Deedat, *Islam ili Kršćanstvo*, Ilum, Bužim, 2009.
- Mustafa es-Siba'i, *Orijentalizam i orijentalisti*, „Selam“, Zenica, 2003.
- Malik ibn Nebi, *Kur'anski fenomen*, Starješinstvo Islamske zajednice BiH, Slovenije i Hrvatske, Paris, 1976.

⁵⁴ *El-Ma'ida*, 75.

⁵⁵ „...otvorenim očima ne vide i otvorenim ušima ne čuju i ne razumiju.“ (Matej, 13:13)

⁵⁶ *Gluhi, nijemi i slijepi su, nikako da se osvijeste.* (*El-Bekare*, 18.).

- Ebu Hasan Ali el-Husni en-Nedvi, *Život Božijeg Poslanika, a.s.*, Behram-begova me-dresa u Tuzli, Tuzla, 2004.
- Martin Lings, *Muhammed*, Connectum, Sarajevo, 2007.

سمير صالحوفيتش

الإنجيل عن خاتم الأنبياء والمرسلين محمد عليه الصلاة والسلام

حاول المؤلف في هذه المقالة تقديم عرض موحد لما ورد في الإنجيل من النصوص المبشرة بمجيء خاتم الأنبياء والمرسلين محمد صلى الله عليه وسلم. هذه الحقائق الإنجيلية مهمة للمسلمين من نواح كثيرة ومن أهمها أنهم على يقين من أن القرآن كلمة الله الحقّة وغير المحرّفة. وقد قال الله عز وجل في القرآن الكريم أن عيسى عليه السلام نفسه بشر بمجيء خاتم الأنبياء والمرسلين محمد عليه الصلاة والسلام وهو يذكره باسمه أحمد. ومن ناحية أخرى، فإن مسلمي البوسنة والهرسك يشاركون على مدى القرون اخوانهم لأبيهم إبراهيم عليه السلام، النصارى واليهود، العيش في نفس الأراضي مما يفرض عليهم العناية بحسن الجوار والحوار المؤدي إلى الاجتماع على كلمة سواء فيما بينهم.

Semir Salihovic

Bible on the Last Prophet Muhammad, 'Alayhi-s-Salam

Summary

The author has tried, here, to provide a unique overview of the biblical sacred texts that talk about and foreshadow the arrival of the last prophet Muhammad, 'alayhi-s-salam. The paper presents clear biblical facts from within the holy texts, which point to Abrahamic lineage of the messenger of „religion of peace“ that finds its complemented form just in the biblical Muhammad, 'alayhi-s-salam.

Borilačke vještine i islam

Dr. sc. Amir Topoljak

udruga kineziologa grada zenica
amir.topoljak@gmail.com

Sažetak

Pitanje duhovnosti nezaobilazna je tema kod svih vrsta ljudskih djelatnosti, mada se sve ne smatraju dijelom umjetnosti, kao što su sport i sportska nadmetanja. Duhovnost u današnjem sportu najčešće se ogleda u osnovnim etičkim načelima sporta (ferplej). Iako se često dešava da se krše pravila psovaka, uvredama, pa čak i fizičkim napadima, ima slučajeva gdje onaj koji gubi čestita protivniku na pobjedi. Takvi primjeri dokaz su duhovne snage samog sportiste, čiji cilj nije pobjeda po svaku cijenu, čak i ako je zaslužena. To je momenat koji sportistu uzdiže na viši duhovni nivo, pa i ako neka sportska disciplina nema duhovnost kao poseban cilj.

Ključne riječi: duhovnost, umjetnost, sport, disciplina, cilj

Uvod

Pored pojedinaca ili grupa koje, svojim ponašanjem, uzdižu sport na razinu duhovnosti, postoje sportske discipline, koje svojim metodama treninga, ponašanja i utjecaja na pojedinca, iskazuju duhovnost kao bitan, pa čak i jedini cilj.

Glavna hipoteza ovog rada glasi: *Borilačke vještine su jedan od legitimnih dijelova islamske umjetnosti i islamske prakse (sunnat) Muhammeda, a.s.*

Podhipoteze ovog rada su:

- *Borilačke vještine dostižu duševno-duhovni preobražaj i upoznaju čovjeka sa prirodom stvarnosti,*
- *Borilačke vještine karakteriše uska veza između umjetnosti i znanja,*
- *Borilačke vještine su gotovo uvijek u vezi sa vjerom (religijom), kao i duhovnom i naučnom spoznajom i*
- *Borilačke vještine, u sprezi sa duhovnom spoznajom, daju čovjeku svojstvo nepobjedivosti.*

U tom smislu, već decenijama vode se rasprave o tome da li je karate¹, naprimjer, borilačka vještina ili borilački sport. Razlika između ta dva koncepta jeste u samom pristupu treningu, koji je kod karatea kao vještine usmjeren ka usavršavanju psihofizičkih sposobnosti pojedinca s ciljem pripremanja za realnu borbu na ulici, gdje su odgovarajuća tehnika i duhovne sposobnosti nezaobilazne i nemjerljive, dok je za karate kao sport bitan sportski rezultat, čemu je podređen i sam način treniranja, koji najčešće podrazumijeva izbacivanje iz upotrebe tehnika koje mogu ozbiljno povrijediti protivnika. Taj proces „omekšavanja“ prošle su sve borilačke vještine, čiji cilj je bio da postanu, ili sportske discipline, ili putevi duhovne samorealizacije (npr. aikido, shotokai karate do i sl.). WTF² Tae kwon do se, naprimjer, potpuno transformisao u sportsku disciplinu i borilačku vještinu, što je ozvaničeno prihvatanjem tae kwon doa kao sportske discipline od Olimpijskog komiteta 1988. godine na Olimpijadi u Seulu (Južna Koreja). Kung fu je, nasuprot tome, uvijek smatran umjetnošću.

Ova tri koncepta (sportski; realni, vještina; i duhovni, spoznaja) prisutna su u skoro svim borilačkim vještinama.

U zavisnosti od naroda kojem pripada određena vještina, duhovnost tog naroda bit će uključena i u samu vještinu kao njen sastavni dio. Zato je cilj ove knjige da dokaže da su borilačke vještine sastavni dio islamske tradicije, umjetnosti i duhovnosti (budući da im je cilj isti), zatim da

---

1 Bez obzira na prisutnost karatea u sportskom nadmetanju, karate se, ipak, smatra borilačkom vještinom više nego sportskom disciplinom.

2 Za razliku od WTF Tae Kwon Do-a (World Taekwondo Federation), IFF Taekwondo (International Taekwondo Federation) se orijentisao ka cjelovitom razvijanju borilačke tehnike, uključujući u nju i neke aspekte misticizma.

objasni kako i na koji način duhovnost mijenja način ponašanja pojedinca, ali i njegovu borilačku tehniku, te da ukaže na smjernice mogućeg razvoja borilačkih vještina kod muslimana.

S obzirom na to da islamska tradicija³ ne razdvaja sveto od profanog, borilačke vještine ili borba kao jedna od strogih obaveza (farz) muslimana spominje se u osnovnim izvorima islama (Kur'anu i u sunnetu) sa dva aspekta: sa aspekta duhovnog (zikr⁴, ma'rifet⁵ i sl.) i sa aspekta profanog (tehnika, izdržljivost i sl.). Tako se u Kur'anu, podstičući vjernike na borbu, kaže:

„O vjernici, kad se s kakvom četom sukobite, smjeli budite i neprestano Allaha spominjite, da biste postigli što želite.“⁶ „O vjernici, Allaha se bojte i nastojte da Mu se umilite i na putu Njegovu se borite, da biste postigli što želite.“⁷ „...a, na srca njihova pokrivače da ga ne bi razumjeli, i gluhim ih učinimo. I kad ti spomeneš Gospodara svoga u Kur'anu, Njega Jedinog, oni se preplašeni daju u bijeg.“⁸ „O Vjerovjesniče, bodri vjernike na borbu! Ako vas bude dvadeset izdržljivih, pobijedit će dvije stotine; a ako vas bude stotina, pobijedit će hiljadu onih koji ne vjeruju, zato što su oni ljudi koji ne shvaćaju. Sada vam Allah daje olakšicu; On zna da ste izmoreni: ako vas bude stotina izdržljivih, pobijedit će dvije stotine; a ako vas bude hiljada, pobijedit će, Allahovom voljom, dvije hiljade. A Allah je uz one koji su izdržljivi.“⁹

Kao nijedan drugi poslanik, vjerovijesnik ili reformator, Muhammed, a.s., mučen je i ugnjetavan tokom trinaest godina boravka u Mekki. Sljedećih deset godina provedenih u Medini bio je prisiljen voditi ratove, sve dok cijeli Arapski poluotok nije prihvatio islam. Za sve to vrijeme, Muhammed, a.s., nikada nije ispoljio ni najmanji znak želje za osvetom. Naprotiv, koristio je svaku priliku da oživi ljudska srca dobrotom, plemenitošću i iskrenošću, bez obzira o kome se radilo.

3 Pod islamskom tradicijom podrazumijevam kako *Kur'an, sunnet (Praksa Muhammeda, a.s.), idžma (jedinostveni stav islamskih učenjaka jednog vremena)* i *kijas (analogija)*, i ostale islamske znanosti kao što su *islamska umjetnost, tesavvuf* i sl.

4 Zikr je sjećanje (spominjanje) na Allaha, dž.š.

5 Ma'rifet je mudrost ili spoznaja viših duhovnih istina.

6 *Kur'an*, 8:45.

7 Isto, 5:35.

8 Isto, 17:46.

9 Isto, 8: 65-66.

Prenosi se od Ebu Hammada Ukbe b. Amra, r.a., da je rekao: "Čuo sam Allahova Poslanika, s.a.v.s., kako kaže: 'Mnoge ćete zemlje osvojiti, a Allah vam je dovoljan (kao pomagač), pa nemojte da neko od vas zanemari svoje strijele.'"¹⁰ Stalnom vježbanju, privrženosti vještini i održavanju visoke razine uvježbanosti Poslanik, s.a.v.s., pridavao je posebnu brigu, govoreći: „Ko dobro nauči gađanje, a zatim ga ostavi nije naš, zapravo, jako griješi.“¹¹ Rekao je i sljedeće: „Nema natjecanja nad trčanjem bosim nogama, konjskim trkama i bacanjem koplja.“¹² Božiji Poslanik, s.a.v.s., zahtijevao je od boraca da njihova obučenosť u borilačkim vještinama dostigne razinu strasti. Rekao je: „Svaka je strast nevaljala pojava, pohvalna je samo u tri slučaja: kad čovjek lijepo uvježba konja, kad se neko lijepo igra sa svojom suprugom i kad neko dobro gađa lukom i strijelom. Sve je to jako potrebno.“¹³

Da li borilački sport čini ljude agresivnijim? Da li borilačke umjetnosti čine one koji su agresivni još opasnijim? Početnici, zapravo, počinju trenirati borilačke vještine da bi se osigurali za stvarnu situaciju i da bi stekli osjećaj snage i sigurnosti. Osim pogrešne predstave, da se na brz način mogu naučiti nepogrešive tehnike¹⁴, odlučujući momenat za odluku da se bave nekom borilačkom umjetnošću je i želja, da se, kod eventualnog sukoba, bude jači, odnosno nepobjediv.¹⁵ Zbog toga neki neiskusni učenici borilačkih umjetnosti vjeruju u neku vrstu čuda da je određeni stil jedinstven i nepogrešiv, što iskorištavaju šarlatani i oni koji žele da brzo zarade novac podučavanjem ovih umjetnosti. Svako zainteresovan za borilačke umjetnosti treba da zna, da samo dugotrajno,

10 Muslim

11 Isto, str. 214.

12 Isto, str. 213.

13 Muhammed Rewwas Qal'ahdži, *Ličnost posljednjeg Allahovog Poslanika*, El-Kalem Sarajevo, Zenica, 2006., str. 213.

14 Tehnika pruža mogućnost slabijem da se suprotstavi znatno jačem protivniku. Međutim to ne znači da je dovoljno vidjeti i memorisati tehniku i time postati superioran. Tek kada tijelo, nakon višegodišnjeg treniranja, bude u stanju izvršiti naredbe uma bez deformacije same tehnike, može se govoriti o efikasnosti i primjeni tehnike u stvarnoj situaciji.

15 *Nepobjedivost* je moguće postići, ali to je duhovni stupanj gdje tehnika biva samo sredstvo za ekspresiju duhovne stvarnosti, koji samo rijetki uspijevaju dostići. Historija svjedoči o takvim primjerima, kao što su: Muhammed, a.s., Ali ibn Ebi Talib, r.a., ismailijski asasini, templari, Mijamoto Musaši, Yang Lu Chan itd. U poznatom *hadisu-kudsiji* kaže se: *...Moj rob Mi se približava nafilema sve dok ga ne zavolim, a kada ga zavolim, Ja postanem njegov sluh kojim čuje, njegov vid kojim vidi, njegova ruka kojom prihvata i njegova noga kojom hodi. Ako Me zamoli, udovoljiću, ako zatraži Moju zaštitu, zaštiticu ga.* (Buharija i Muslim)

istinsko treniranje i sakupljanje pravog borilačkog iskustva mogu biti od koristi onima koji žele da poboljšaju svoje sposobnosti samoodbrane.

Kao što imaju želju za posjedovanjem oružja, mnogi ljudi imaju ponekad i želju da poznaju jednu ili više borilačkih umjetnosti. Pobornici borilačkih umjetnosti u novije vrijeme često su osobe koje nisu sportski orijentisane, već osobe koje imaju manjak samopouzdanja. Nasilnici se skoro nikada ne bave klasičnom borilačkom sportskom disciplinom. Važna pretpostavka za vladanje situacijom je realna procjena vlastitih sposobnosti i mogućnosti protivnika. Nepotrebno agresivno ponašanje, gnjev ili grubo nasilje su se iz iskustava u borbama pokazali kao nesvrshodni i kao česti uzroci poraza. Hladna glava, unutrašnji mir i sposobnost da se sačeka pravi momenat su često, kod borbi sa jačima, posebno važni za uspjeh. Uspješno bavljenje borilačkim sportom bez samokontrole¹⁶ praktično je nemoguće. Učestvovanje u takmičenjima zahtijeva svijest o odgovornosti i pridržavanje strogih pravila. Visok stupanj discipline i obzir prema slabijima se stoga provlači poput crvene niti kroz ideologiju borilačkih vještina.

Metod rada

U evropskom smislu, umjetnost (u najširem smislu riječi) jeste specifična ljudska djelatnost koja u sebi nosi elemente osjetilnosti, a uključuje *kreativni momenat*¹⁷, samo sačinjeno djelo i njegovo doživljavanje. Umjetnost je svaka sposobnost estetskog izražavanja određenih osjećaja, misli, doživljaja pomoću govorne ili pisane riječi, pomoću instrumenta ili ljudskog glasa, boje, mimike, linije i drugih elemenata. Umjetnost je sačinjavanje nečega s osjećajem ljepote.¹⁸ Riječ *estetika* potječe od grčke riječi *aestetos*, što znači osjećajni, opažajni. Estetika je filozofska disciplina koja ispituje lijepo, odnosno vrijedno u umjetnosti, a po

16 *Samokontrola se izgrađuje kako kroz fizički tako i kroz duhovni trening. Potpune kontrole nad vlastitim tijelom nema ako ne postoji kontrola uma, što se postiže raznim duhovnim vježbama kroz duži vremenski period. Osnovni cilj duhovnih vježbi je eliminacija vanjskih utjecaja na čovjekovo djelovanje. Onog momenta kada um, a ne emocije, bude vladao tijelom, tek tada će biti moguće ostvariti punu samokontrolu.*

17 U psihologiji je poznat kao treća faza stvaralačkog mišljenja (faza *iluminacije*, prosvjetljenja), kada mišlilac iznenada biva nadahnut idejom (rješenjem) nekog problema.

18 Vidi: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Umjetnost> i <http://bs.wikiquote.org/wiki/Umjetnost> 7.2.2011.

nekima i u prirodi. Ona istražuje bitne uvjete i kriterije, posmatranje, opći smisao, značenje i bit umjetnosti. Pojmovi umjetnost i estetika preuzeti su u muslimansku misao, koja se bavi umjetnošću i estetikom, u 20. stoljeću. Umjetnost se u arapskom jeziku označava riječju „*al-fenn*“ (sintagma „*al-fenul-islami*“), dok se pojam *estetika* označava sintagmom „*usul al-džemal*“ ili češće upotreblijavanom sintagmom „*husnul-džemal*“, što znači „*pravila ljepote*“.

Islamska umjetnost je posebna forma islamske kulture koja je zasnovana na razumijevanju i intuiciji *tevhida*, odnosno Božije jednoće, transcendentnosti i neizrecivosti. Islamska umjetnost stoga je bitna (suštinska), anikonična, znakovna i simbolička. Islamska umjetnost nastoji da nadiđe formu, da probije formu, da stigne do *tevhida*. Sve što postoji, a što nas oduševljava, djelo je Uzvišenog Allaha. Smisao islamske umjetnosti jeste obožavanje Allaha, dž.š. Bilo koja slika koja nas vodi zaboravu Allaha, dž.š., zabranjena je (*haram*). Islamska estetika, kao i islamska umjetnost počiva na načelu *tevhida*. Ona ga stavlja na same osnove njene biti: „Allah je lijep i voli ljepotu.“¹⁹ Temeljna obilježja islamske umjetnosti su: kaligrafija, arabeska, zikr, učenje Kur’ana, iluminacija, arhitektura. Arhitektura je promišljeno oblikovanje prostora. Džamija predstavlja prazan prostor (našu svijest ništa ne zaokuplja osim Uzvišeni Allah), zato što u džamiji sve zove Uzvišenom Allahu. Umjetnost treba biti kristalizacija najuzvišenijih duhovnih moći, vrijednosti, *kvintesencija* (sama bit vjerovanja).

Postoji važna, često nedovoljno uočena razlika, između ratničkih vještina i proste tuče. Razliku ne čine sposobnosti ili poznavanje posebnih zahvata. Izvor svih ratničkih vještina jeste u zamisli da one predstavljaju dio sveobuhvatnog obučavanja čiji je krajnji cilj *korjenit preobražaj samog bića onoga ko se posvetio vježbanju*. Često je ovaj korijen zanemaren, omalovažen, ili potpuno odbačen. Uprkos tome, duhovnost je srce ratničkih vještina.²⁰

Najčešće arapske riječi za pojam umjetnosti, poput riječi *sina’ah* i *fenn*, ne označavaju samo umjetnost u savremenom značenju tog pojma

19 Sahih Muslim, 91, kao i Vesaelu šijje

20 Zoran W. Belić, *Hod kroz bespuće*, Beograd, 1989., str. 11.

na Zapadu, već i ispravne i valjane postupke. Štaviše, islam uvijek naglašava usku vezu između umjetnosti i znanja, kao što je tradicionalno bilo potvrđeno u islamskom svijetu kroz djelovanje brojnih vodećih umjetnika i zanatlija, koji su uvijek iznova naglašavali da umjetnost proizlazi iz spoja tehnike, umijeća (*fenn*) i mudrosti (*hikma*).²¹

Borilačke vještine, a posebno one u islamu, uvijek su sadržavale ove tri komponente, koje ih, s obzirom na način i potrebno vrijeme treniranja, kao i na njihov cilj, ubrajaju u umjetnosti kao takve. Pored toga, majstor borilačkih vještina mogao je biti samo onaj ko je dobro poznao medicinu, književnost, kaligrafiju, religiju, astronomiju i druge znanosti svoga vremena. Takvi su bili samuraji i nindže u Japanu, zatim monasi manastira Shaolin u Kini, a posebno muslimanski borci, kako u početku islama tako i kasnije.

Klasifikacija borilačkih vještina

Postoji više klasifikacija borilačkih vještina. Za ovaj rad, međutim, najbitnija je klasifikacija prema ciljevima i načinu vježbanja, prema kojoj se sve borilačke vještine mogu podijeliti na tri vrste škola:

spoljašnje (tvrde) škole baziraju se na razvijanju fizičke snage mišića i tetiva putem raznih fizičkih vježbi. Karakteristika ovih škola jeste vanjska manifestacija fizičke snage kroz fizički pokret. Vrhunac dostignuća kod ovih vještina jeste izvođenje pokreta, automatizovano i bez razmišljanja velikom brzinom i snagom. „Kičmena moždina čuva uspomene često ponovljenih pokreta, pa je dovoljno samo sjećanje kičmene moždine da dođe do izvođenja nekih pokreta koji zahtijevaju brzo usklađivanje“. „Primijećeno je da se pod utjecajem treniranja određenih fizičkih vježbi, naročito uspostavljaju brze reakcije u sistemu: čulo-određena mišićna grupa, npr. oko-noga (kod nogometaša), oko-trup (kod boksera).“²² Ovoj grupi pripada danas najveći broj škola kung fua, a od nje se razvio i najveći broj okinavljskih i japanskih karate škola. Ove škole mogu se smatrati tarikatom²³.

²¹ Vidi: Sejjid Husejin Nasr, *Vodič mladom muslimanu u modernom svijetu*, str. 46.

²² *Boažije*, prema: Meho Smajić, *Osnovi tjelesnog odgoja*, Sarajevo, 2000., str. 28-29.

²³ *Tarika*, Duhovna staza ili put duhovnog ozbiljenja kojim hodi sufija kao Salik (Putnik)...

unutrašnje (mehke) škole baziraju se na vježbama disanja, te koncentracije i vizualizacije u pokretu, s ciljem da se probudi vitalna energija tijela (*ki*) u tački koja se nalazi malo ispod pupka. Kinezi taj predio zovu *tan tien*, a Japanci *tandem* ili *hara*. Oduvijek se na Istoku smatralo da je snaga, koja se na taj način razvijala, neuporedivo veća od one koja se može ispoljiti čisto fizičkim vježbanjem (*nei kung* utjecaj vlastitom energijom na protivnikov *ki*). Brze reakcije više nisu: čulo-određena mišićna grupa, nego: (intuicija)²⁴-određena mišićna grupa. Ovom sistemu borbe pripadaju danas poznate škole kineskog boksa: *Tai Chi Chuan*, *Pa Kua Chang*, *Hsing I* i još neke druge, a od japanskih škola: *Aikido*, *Nanbudo Karate Do*, *Shotokai Karate Do* i dr. Ove škole mogu se smatrati *hakikatom*²⁵ i

spoljašnja-unutrašnje (tvrdo-mehke) škole koriste najkarakterističnije tehnike prethodnih škola. Ovaj sistem povezao je snagu, čvrstinu, koncentraciju i vizualizaciju te specifičan način disanja kojim se pobuđuje *ki*. Najpoznatije škole su: *Wing Chun Kung Fu*, *Uechi ryu Karate Do*, *Goju ryu Karate Do*, *Ninjutsu* i dr. Neke od ovih škola se mogu smatrati *ma'rifetom*²⁶, a neke *hakikatom*.

Rezultat bavljenja borilačkim vještinama

Sposobnost koja se razvija u određenom obliku u većini ratničkih vještina jeste intuitivno predviđanje protivnikovog sljedećeg pokreta. Kod „*tvrdih*“ škola to se čini „čitanjem“ nesvjesnih tjelesnih pokreta protivnika (neverbalna komunikacija), dok se kod *unutrašnjih* škola to dešava na unutrašnjem nivou putem intuicije, telepatije i sl. U islamu to je stupanj *tewekula* (aktivnog pouzdanja u Allaha, dž.š.). Druga važna sposobnost jeste, kroz vlastiti duhovni mir, nepobuđivanje nasilnog ponašanja protivnika (npr. *Ninjutsu* i *Tai Chi Chuan*).

²⁴ Na početnim nivoima svijest o sebi i protivniku je neophodna, dok na višim nivoima nije.

²⁵ *Al-Haqiqa*: Najdublja zbilja svake stvari; primordijalna narav čovjeka i svijeta; sinonim za apsolutnu božansku Bit (Ad-Dat).

²⁶ *Al-Ma'rifā*: Gnoza; „Najviši oblik sufijske spoznaje koja podrazumijeva posvemašnje duhovno ozbiljenje Salika. Riječ je o krunskom duhovnom ozbiljenju, koje ima za rezultat stanje duhovne identifikacije spoznavatelja i spoznanog, kako na epistemološkom (*tevhid er-suhud*) tako i na egzistencijalnom planu (*tevhid el-vugud*).

U svim ratničkim vještinama, kao i u svim školama pokreta, velika pažnja poklanja se podučavanju detalja položaja i pokreta, ali ne zato da bi se postigla određena tačnost zahvata, već zato što majstorova ispravka prije govori učeniku sljedeće: „Da je tvoj duh u pravom stanju, on bi se ispoljio u tvom kretanju i bio bi ovo.“ Ono što je važno jeste duh koji se može izraziti u beskonačnom broju pokreta, ali podjednako postoji nebrojena količina pokreta koji ga ne izražavaju. Pa čak i naizgled ispravan pokret, ali pokret bez duha, neće biti pravi izraz. Ispravka majstora može ukazivati na taj nedostatak, čak i kada je vanjski oblik naizgled tačan.²⁷

Krajnji cilj vrhunskih majstora borilačkih vještina (*Tai Chi Chuan*, *Hsing I*, *Pa Kua Chang* i sl.) i istinskih sufija²⁸, je potpuna pokornost Bogu, tj. potčinjavanje vlastite volje Božijoj Volji. „Misticizam, ili duhovna kultura, u islamu se predstavlja kao smanjivanje onoga što se zove ‘Ja’, uz istovremeno povećavanje Božanskog prisustva u nama.”²⁹ Za Morihej Uješibu ratnički put je put prihvatanja ljubavi: „Ratnički put je primanje ljubavi koja stvara, štiti i odgaja sva bića prirode; uvježbavanje ovog puta je prihvatanje i propuštanje ljubavi kroz cijelo naše tijelo i um.”³⁰

O praktičnim posljedicama duhovnog uzdizanja svjedoči poznati hadis kudsijj³¹:

„Objavio sam rat onome ko bude neprijatelj Mome prijatelju. Najdraže čime Mi se Moj rob može približiti jesu farzovi. Moj rob približava Mi se nafilama, sve dok ga ne zavolim, a kada ga zavolim, Ja postanem njegov sluh kojim čuje, njegov vid kojim vidi, njegova ruka kojom prihvata i njegova noga kojom hodi.³² Ako Me zamoli, udovoljit ću mu; ako zatraži Moju zaštitu, zaštititi ću ga. Ni za šta se ne dvoumim koliko se dvoumim da uzmem dušu vjerniku. On ne želi smrt, a Ja ne želim da ga ožalostim.”³³

27 Zoran W. Belić, *Hod kroz bespuće*, str. 64.

28 Sljedbenici islamskog misticizma.

29 Muhammed Hamidullah, *Muhammed, a.s., knjiga 1, život*, str. 97

30 Zoran W. Belić, *Hod kroz bespuće*, str. 68.

31 Govor Allaha, dž.š., kroz usta Muhammeda, a.s.

32 “Nema moći, snage, ni energije osim s Uzvišenim i Veličanstvenim Allahom.” To znači da je rob Allahov (čovjek) postao medij (instrument) čijim radnjama upravlja Uzvišeni Allah.

33 *Buhari i Muslim*

Imami Gazali, tumačeći ajet gdje Uzvišeni Allah kaže: „Borite se protiv njih! Allah će ih rukama vašim kazniti“³⁴, kaže: „Ako će se oni boriti, kako će Allah Slavljeni biti Taj Koji kažnjava pokrećući vjernike; kakvo je onda značenje naredbe njima za borbu? Stvarno značenje ovog ajeta crpi se iz velikog mora otkrovenja bez kojeg ne može vanjsko tumačenje, a ono je da čovjek upozna način vezivanja fizičkih postupaka (ef'al) sa stvorenom moći (potencijalnom energijom) i da shvati način vezivanja (te) moći s Allahovom metafizičkom, nestvorenom, moći tako da mu se otkrije nakon objašnjenja mnogih skrivenih stvari istinitost Njegovih riječi, neka je On uzvišen i slavjen: 'Nisi ti bacio, kad si bacio, nego je Allah bacio.'“³⁵

Allahova zaštita Svojih prijatelja rezultira posebnim sposobnostima³⁶ i samopouzdanjem Njegovih štitenika. Kada je hazreti Alija, r.a., upozoren u vezi s namjerom da ga podmuklo ubiju, rekao je: „Doista, nada mnom je čvrst štít Božiji! Kada dođe dan moj, on će biti skinut s mene i predat će me smrti. Tada, niti će strijela skrenuti u stranu, niti će rana zacijeliti.“³⁷

Govoreći o vezi između Goju ryu karatea, Shinto religije i joge, Gogen Jamaguchi, osnivač japanskog Goju ryu karatea, kaže:

„I sam sam bio iznenađen otkrivši koliko su asketizam, religiozna i jogi praksa utjecali na moj karate. Otkrio sam da mogu da se krećem na vrlo misteriozan, ali i prirodan način. I ostvario sam moć opažanja događaja i prije nego što se dese. Živeći religioznim životom otkrio sam da je karate vježbanje zasnovano samo na snazi veoma ograničeno. Ne mogu preporučiti takav način. Sudeći na temelju mojih godina i iskustva, "fizika" je kod mene sada opala, ali osjećam da sam dobio dublje i vrednije stvari i ne osjećam da ja 'opadam'. Čini mi se kao da sam na uzbrdici kojom zauvijek idem naviše.“³⁸

---

34 *Kur'an*; 9 : 14.

35 Isto, 8 : 17.

36 Nadnaravne sposobnosti su dar Allaha, dž.š., kao što je slučaj sa Mi'radžom (uznesenjem u više nebeske sfere) Muhammeda, a.s.: „Hvaljen neka je Onaj Koji je u jednom času noći preveo Svoga roba iz Hrama časnog u Hram daleki, čiju smo okolicu blagoslovlili kako bismo mu neka znamenja Naša pokazali. – On, uistinu, sve čuje i sve vidi.“ (Kur'an; 17: 1.)

37 Ali ibn Ebu Talib, *Nahj al-balaga (Staza rječitosti)*, str.73, govor 61.

38 Časopis *Sensei* br. 3, Klub za atletsku gimnastiku, Knjaževac, 1989., str. 45.

Osnovna načela islamske duhovnosti blisko su povezana sa osnovnim načelima borilačkih vještina, posebno onih koje stavljaju veći akcenat na duhovnost nego na fizičku spremnost. Naravno, i u slučaju duhovnosti treba imati dovoljno opreza, s obzirom da svaka duhovnost ne vodi sreći i duhovnom napretku. Postoje brojni slučajevi zloupotrebe s ciljem stvaranja lažnog autoriteta, moći i slično.

U slučaju islama, postoji sasvim dovoljan broj znakova (granica) koji u tom smislu mogu pomoći. S obzirom na to da svaka umjetnost, a posebno islamska, podrazumijeva specifičnu ljudsku djelatnost koja sadrži kreativni momenat, samo sačinjeno djelo i njegovo doživljavanje i sačinjavanje s osjećajem ljepote, borilačke vještine s pravom se mogu smatrati dijelom islamske umjetnosti, jer njihov razvoj i tok neizostavno sadrži ljepotu, doživljavanje i oplemenjivanje onoga ko ih vježba. Drugi momenat, koji ih svrstava u red umjetnosti jeste njihova sposobnost transcendencije, tj. nadilaženja materijalnog i prodiranje u suštinu samog postojanja, a to je temeljni princip islamske umjetnosti (princip tevhida). Razboritost i vladanje sobom su, pored istrajnosti i čvrstoće, vrline koje svaki borac može postići vježbom. Iskustva stečena na treningu i na sportskim takmičenjima utječu i na duhovna saznanja. Nemogućnost vladanja sobom i nesigurnost su česti stvarni razlozi za grubosti, koje se, zbog sigurnosti na treningu, kod borilačkih umjetnosti ne tolerišu, a oni koji ih čine većinom ne treniraju duže vremena.

Odgojni efekti bavljenja borilačkim vještinama

Dugotrajno bavljenje borilačkim sportom, posebno ozbiljnom borbom protiv različitih protivnika, ima odgojni efekat, jer se za uspjeh mora planski raditi na poboljšanju tehnike, a ne da se izlaz traži u pribjegavanju taktikama snage i nasilja. Ukoliko ne bi postojao potrebnii obzir prema početnicima od strane iskusnih boraca tokom treniranja i kada bi ih se posmatralo samo kao „topovsko meso“, kao u kameno doba, ubrzo bi ponestalo podmlatka. Jedan važan pedagoški efekat u borilačkom sportu počiva na slijedećoj spoznaji: „Pošto i sam ne želim da budem povrijeđen, i sam sam jako zainteresovan za fer-ponašanje u mojoj grupi, te se prema drugima ponašam odgovarajuće obazrivo.“ Svaki dobar

učitelj na treningu strogo pazi da početnici i slabiji budu što je više moguće pošteđeni. Zajednica u kojoj se treniraju borilačke umjetnosti³⁹, a ne razvija senzibilitet i osjećaj za slabije, dugoročno ne može opstati. U borilačkom sportu doživljavaju se ozbiljni, neposredni okršaji sa drugim ljudima. Pri tome se uči kako odlučno zaustaviti napad protivnika i hrabro, koncentrirano i bez oklijevanja izvesti kontranapad.

Konfrontacija se rješava odlučno i vješto, ali sa mjerom i na fer-način, a i popuštanje može biti korisno. Iskustva sakupljena učestvovanjem u borilačkom sportu, odnosno prag sputavanja na koji je sportista naučen, mogu biti korisni i na privatnom planu. Dovoljno je pobijediti, niko ne mora biti povrijeđen. Mladi ljudi, koji imaju snage i energije, žele da odmjeravaju snage i da izbacuju energiju. Višak snage i prisutni potencijal agresije su opasni, kada ne postoji smislen ventil za ispražnjavanje na raspolaganju i kada se ne uči kako kontrolisano rješavati konflikte. Bavljenje borilačkim sportom uči čovjeka pravilima i usvajanjem tabua, koji omogućavaju da se takmičenje odvija na relativno bezopasan i fer-način.

Opasnosti za dobre običaje u borilačkoim sportovima ponekad dolaze od strane onih koji su prerevnosni ili još češće od trenera sa uspjesima iza sebe ili poslušnih tvoraca pravila, koji ne žele da shvate da borilačka pravila u prvom redu predstavljaju sigurnosne propise, kojih se mora korektno pridržavati, a ne instrument u rukama onih koji nisu bliski sportu ili čak imaju komercijalne interese. U nekom prvenstvu ili borbi za prvo mjesto u XY ligi, gdje se broji samo pobjeda, uvijek ima loših funkcionera, koji ne prezaju ni od toga da sportiste podstaknu na nečasne metode borbe ili na brutalnosti. Da bi sačuvali oreol oko sebe, oni traže od mladih takmičara previše i opterećuju ih, pri čemu im ne pojašnjavaju koje su stvarne opasnosti za njihovo zdravlje, niti im skreću pažnju da budu oprezni. Grozna je činjenica da su mnoge žrtve dopinga ili sportisti koji su rano prestali da se bave sportom zbog toga upropašteni, a da je njihova sportska disciplina došla na loš glas. Onaj koji se dugo i ozbiljno bavi

39 *Islamska umjetnost*, koja je neikonična, suštinska umjetnost, u svom sastavu sadrži i borilačke umjetnosti, kao sredstvo za eliminaciju ljudskih slabosti i nadilaženje forme, tj. sredstvo za stizanje do *Tewhida*, odnosno Božije jednoće, transcendentnosti i neizrecivosti. Sve što postoji, a što nas oduševljava, djelo je Uzvišenog Allaha. Prema tome, smisao islamske umjetnosti jeste obožavanje Allaha, dž.š.

borilačkim sportom dugoročno snižava svoj potencijal agresije, zbog utjecaja samog treninga na hormone.

Uglavnom se u pozitivnom smjeru mijenja i karakteristična ravnoteža ličnosti na duševnom planu. Onaj ko je na treningu naučio da bude oprezan sa početnikom, a poznata mu je i djelotvornost njegove tehnike na takmičenjima, nije samo oprezan prema laicima pri primjeni svojih vještina, već je sposoban i da ukroti svoju agresiju. Bavljenje borilačkim umjetnostima se odražava na opće unapređenje miroljubivosti. Sportista, koji se redovno bavi borilačkim sportom, rado se odriče posebnih aktivnosti u slobodno vrijeme. Neko koga muče bolovi nakon treninga neće više biti obijesan. Visok stupanj tjelesne iscrpljenosti nakon treninga i takmičenja smanjuje razdražljivost, a „tačka paljenja“ se pomjera znatno više. U datim prilikama ili kod uvreda, kao što je povik: „Izgleda da si kukavica!“, sportisti koji se bave borilačkim sportom često umjesto povrijeđenosti osjećaju dosadu.

Zaključak

Svaka, pa čak i „najtvrdja“ borilačka vještina, u sebi nosi elemente duhovnosti, bez kojih ona ne bi bila moguća, kao što su: koncentracija, odbacivanje svega suvišnog iz vlastitih misli, kao i poseban borbena duh, koji nalaže postizanje savršene kontrole tijela, emocija i misli, bez obzira na opasnost kojoj je borac izložen. Druge, „mekše“, ali ne i slabije, borilačke vještine transcendiraju prostor i vrijeme, i stižu u carstvo duhovne spoznaje, do te mjere da svako suprotstavljanje napadu silom smatraju zabranjenim. Njihov je cilj, kroz razne vrste manevara, neutralisati protivnikov napad, a da se protivnik ne povrijedi. Vrhunac tih nastojanja predstavljaju kineski *Tai Chi Chuan* i japanski *Aikido*. Za *Aikido* se kaže da je to vještina ljubavi. One to, međutim, nikada ne bi postigle da u svoje temelje nisu uključile duhovnost.

Zbog stalnih ratova, predislamski Arapi su imali razvijene borilačke tehnike na nivou uslovnih refleksa. Bili su majstori borilačkih vještina svoga vremena. Nedostajala im je samo duhovna nadgradnja za postizanje druga dva stepena u borilačkim vještinama, a to im je pružio islam. Na isti način, današnji muslimani bi trebali istražiti moderne borilačke

vještine i prilagoditi ih načelima islamske etike i islamske umjetnosti. Dugogodišnja posmatranja ponašanja osoba koje se bave borilačkim sportom pokazuju da aspekt samoodbrane, što trening traje duže sve više pada u drugi plan. Agresija skoro nikada ne počinje od onih koji se bave borilačkim sportom. Primjena naučenog izvan mjesta treninga je naročito rijedak izuzetak.

Sa samopouzdanjem kao rezultatom rastuće borbene snage nestaje potreba za primjenom sile. Uvježbani sportisti koji se bave borilačkim vještinama bivaju rjeđe izazvani, jer očigledno posjeduju izgled koji druge odvraća od namjere da ih se verbalno ili nasilno napadne. Samosvjesni govor tijela signalizira: „Oprez, ovo nije lagahan plijen.“ Onaj ko se bavi borilačkim umjetnostima postaviće sebi prije ili kasnije pitanje zašto to čini. Je li smisao u tome da svoje vještine samoodbrane dovede do savršenstva? Je li u potrazi za iskustvom zajedništva ili ima želju za unutrašnjim ispunjenjem i poboljšanjem njegove duševne ravnoteže? U toku karijere sportiste, koji se bavi borilačkim umjetnostima, pojaviti će se različiti odgovori. Namjera da se vrši agresija biće utoliko manje izražena što se sportista bude duže ozbiljno bavio borilačkim sportom.

Literatura

- Ali ibn Ebi Talib, (1994). *Nahg al-balaga (Staza rječitosti)*. Zagreb: Mešihat Islamske zajednice Zagreb.
- Belić, W. Z. (1989). *Hod kroz bespuće ili Put moći*. Beograd: Samostalno izdanje
- El-Gazali, Ebu Hamid. (1989). *Izbavljenje od zablude*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Sarajevo.
- El-Gazali, Ebu Hamid. (1997). *Tajne učenja Kur'ana*. Travnik: Odbor Islamske zajednice Travnik.
- El-Mubarekfuri, Safijurrahman. (1998.) *Zapečaćeni dženetški napitak*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini
- Hamidullah, Muhammed. *Muhammed, a.s., knjiga 1, život*. Zagreb: Mešihat Islamske zajednice Zagreb.
- Korkut, Besim. (1991). *Kur'an s prevodom*. Medina:
- Nasr, S.H. (1998). *Vodič mladom muslimanu u modernom svijetu*. Sarajevo: 9.
- Rewwas, Qal'ahdži Muhammed. (2006). *Ličnost posljednjeg Allahovog Poslanika*. Sarajevo-Zenica, El-Kalem

- A.Topoljak, (2014). *Nastanak i razvoj borilačke umjetnosti, tjelesnog vježbanja i plesa kao sustavau svijetu*, Naučna monografija, Izdavač JU Opća biblioteka Tešanj,
- Uešiba, K. (1973). *AIKIDO*. Tokio: Hozansha Publication
- Secret Tactics Lessons from the Great Masters of Martial Arts (2003). Kazumi Tabata. Tuttle Publishing
- Mechanik und Struktur der Kampfsportarten Handbuch für Trainer in Kampfsport und Kampfkunst. Diss. (2006). R.Pfeifer.
- Sportverlag Strauß Selbstverteidigung für Frauen und Mädchen Psychologie, Pädagogik und Praxis (2007). J.Höller, A. Maluschka , S. Reinisch Verlag: Meyer & Meyer *Sport Karate und seine Philosophie in der Schule*. (2004). F. Stuedeman. GRIN Verlag
- Topoljak , Dž. Huremović (2015). *Taekwondo Metodika i principi vježbanja taekwondo* , knjiga. Izdavač Udruženje "Etno Urban" Sarajevo,
- A.Topoljak i sur. (2013). *Kineziologija*, Priručnik, *Weling studio Zenica*,
- R.J., & Nelson, K.J. (1996, 2001). *Research methods in physical activity*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Vom Zweikampf - Strategie, Taktik, Physiologie, Psychologie, Philosophie und Geschichte der waffenlosen Selbstverteidigung von Keith R. Kernspecht, dem Gründer der europäischen Wing Tsun Organisation.
- Mulaik, S.A. (1972). *The foundations of factor analysis*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- O'Connor, M. (1996). *Writing successfully in science*. London and New York: E & FN Spon. 6 Thomas,
-

آمر توبولياك

الفنون القتالية والإسلام

إن الروحانية مسألة متصلة بكل نشاط بشري وذلك مع أن كثيرا من الأنشطة لا تعد فنا كما هو الحال مع الرياضة والمسابقات الرياضية. والروحانية في الرياضة اليوم متمثلة في الغالب في المبادئ الأخلاقية الأساسية للرياضة (fair-play). ومع حدوث مخالفات كثيرة للقواعد من السب والإهانة وحتى الهجمات البدنية إلا أن هناك حالات يهتئ فيها المهزوم لخصمه بفوزه. وتلك الأمثلة دليل على القوة الروحانية للرياضي الذي لا يستهدف إلى الفوز بأي ثمن حتى ولو كان مستأهلا له. وهذه هي اللحظة التي ترفع الرياضي إلى مستوى روحي أعلى وذلك مع كون بعض الفنون الرياضية لا تستهدف إلى الروحانية كهدف خاص لها.

Dr. Sci. Amir Topoljak
Martial Arts & Islam

Summary

The issue of spirituality is an unavoidable topic in all types of human activities, although not all of them are considered as part of the arts, such as sports and sports competitions. Spirituality in today's sports is most often reflected in the fundamental ethical principles of sports called fair play. Although it often happens that the rules are violated by cursing, insults and even physical attacks, there are cases where the loser congratulates the victorious opponent. Such examples are proof of the spiritual strength of the athletes, whose goal is not victory at all costs, even if it is deserved. This is the moment that elevates the athlete to a higher spiritual level, even though some sports disciplines don't have spirituality as their specific goal.

Islam u medijskoj globalnoj slici svijeta

Adis Sultanović

imam MIZ livno
sultanadis@gmail.com

Sažetak

Možemo kazati da je jedna od najfrekventnijih tema u današnjoj globalnoj medijskoj slici zapravo islam i sve ostalo što se može dovesti u vezu sa njim. U ovom radu govorimo o ulozi medija u kreiranju globalne slike islama u svijetu, koji se očituje kroz dijametralno suprotstavljen medijski odnos spram islama i to kao: pozitivan (objektivan) i negativan (neobjektiva). Shodno tome, danas je zastupljeniji negativan odnos medija spram islama, te je uloga brojnih svjetskih medija u tome da učestvuju u širenju predrasuda i mržnje prema islamu i muslimanima, tj. islamofobije. Nerijetko, mediji utječu na jačanje antiislamskih predrasuda, na prenaglašavanje nesuglasica između muslimana, židova i kršćana te doprinose raspirivanju straha od islama i muslimana. Međutim, ima i medija koji objektivno tretiraju islam, doprinoseći time da se barem donekle prevaziđe ova problematika. U radu također raspravljamo o mogućim modalitetima do objektivnije medijske slike o islamu.

Ključne riječi: islam, mediji, globalizacija, islamofobija

Uvod

Mediji u životu savremenog čovjeka zauzimaju važno mjesto i uveliko utječu na način njegova mišljenja, a posebno na njegov odnos prema svijetu koji ga okružuje. Rasprave o utjecaju medija na ljude stare su koliko i mediji. Bilo da su one zdravorazumske ili znanstvene - svrha

im je razumjeti i protumačiti ljudsku komunikaciju. Priču o medijima treba započeti globalizacijom budući je već šezdesetih godina prošloga stoljeća poznati američki teoretičar medija Marshall McLuhan nadolazećim generacijama nagovijestio stvaranje "globalnoga sela". Snažan razvoj medijskog kapitala te njegova tendencija ka stvaranju zamršene globalne mreže jakih medijskih kuća, u svijetu prije pada "željezne zavjese", vrlo je rano potaknuo široku raspravu o utjecaju i ulozi medija u globalizacijskim procesima. S tim u vezi, u ovom radu će fokus našeg zanimanja biti globalna medijska slika islama: stanje i perspektive.

Na početku našeg razmatranja teme možemo kazati da su pogrešna shvatanja, stereotipi i klišeji u zapadnim medijima, kulturi i politici značajno utjecali u formiranju slike islama i muslimana na svijetu. Shodno tome ova pojava nije ništa novo budući da njeni korijeni potječu još iz srednjovjekovnih i kolonijalnih vremena kada su iskrivljene predstave o islamu korištene da se muslimani demoniziraju i opravda osvajanje njihovih zemalja. Karikature i evropska štampa iz 18., 19. i 20. stoljeća ilustriraju ovu pojavu u kontekstu njenog suočavanja sa "istočnim pitanjem". Dakle, mediji se danas kao i prije koriste u svrhu diskreditiranja svega onoga što je dijelom islamskog kosmosa. Predrasude prema islamu i muslimanima postale su još intenzivnije povećanim prisustvom muslimana na Zapadu u drugoj polovini 20. vijeka, kao i postojanjem određenih tendencija među samim muslimanima, koje, nažalost, tumače islam ne uvažavajući savremena društvena, misaona, kulturna i ekonomska kretanja. Ako se tome pridoda i postojanje brojnih islamofobičnih medija, koji vode strahovite kampanje protiv islama, onda je razumljivo zašto mnogi ljudi, posebno na Zapadu, islam doživljavaju kao svojevrsnu prijetnju i opasnost.

Na osnovu kazanog smatramo opravdanim tretirati ovu temu iz perspektive muslimana koji, nažalost, svjedoče dvojak, dijametralno suprotstavljen medijski odnos spram islama: pozitivan (objektivan) i negativan (neobjektivan), koji značajno utječu na kreiranja imidža islama u svijetu.

Uloga medija u kreiranju slike svijeta

Još od prvih masovnih novina industrijske ere, mediji¹ se pozicioniraju kao ključni posrednik između sve većeg broja udaljenih pojedinaca. U kontekstu informacionog društva i ekonomije znanja, u drugoj polovini 20. st. mediji - masovni, utjecajni i moćni - sa televizijom na čelu postaju ključni "čuvari kapija". Kako je sve veći dio realnosti oposredovan medijima tako je sve više realnost, zapravo, medijski konstruisana, a to sugeriše ogromnu moć i odgovornost medija. Upravo na tome se zasnivala rana kritika medija koja tokom uspona televizijske kulture postaje sve glasnija i snažnija. U svjetlu ovakvog diskursa, medijima se zamjera otuđenost od svakodnevnih, građanima relevantnih tema i fokusiranost na teme čije plasiranje je u interesu političkih i ekonomskih elita. Zbog "podgrijavanja" javnog mnjenja, mediji u prvi plan stavljaju vijesti koje svojim sadržajem nastoje prije svega da uznemire publiku i kreiraju skandal ili aferu. Izvještavanje o globalnim tragedijama ili detaljima iz života javnih ličnosti ide nauštrb informisanosti građana o bitnim dešavanjima iz njihovog najbližeg okruženja. Na taj način mediji banalizuju društveni život u cilju povećanja gledanosti. Posljedica takve medijske prakse su "nepovjerljivi i skeptični građani koji su sve manje spremni aktivno se uključiti u političke aktivnosti" (Grbeša, 2005:186). Upravo zbog toga, zagovornici promjena u medijasferi ukazuju na to da, ukoliko mediji žele da ispune svoju demokratsku ulogu, moraju napustiti institucionalni model "čuvara kapija" i omogućiti veću inkluziju.²

S tim u vezi, autori knjige *Globalni mediji* Herman i McChesney pišu da mediji imaju višestruku ulogu i zadovoljavaju brojne lične potrebe. Na ličnom nivou oni osiguravaju vezu sa širim društvenim grupama, indirektno i osjećaj povezanosti i solidarnost. Također kako pišu ova dva

1 *Mediji* su institucije koje zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom u kojoj mogu sudjelovati svi pripadnici društva. Mediji su istovremeno komunikacijski oblici, institucije i kulturne formacije. Termin *medij* se koristi da bi se označile one strukture u društvu koje postoje da bi komunicirale sa širom javnošću. Termin mediji se počeo koristiti 1920-tih godina sa proširenjem prisustva radija i novina koje su te decenije počele da dostižu daleko veću javnost (na državnim nivoima). Negativne konotacije medija se vezuju uglavnom za stvaranje kulture društvenog istomišljeništva u kojima grupe u društvu postaju više podložne medijskim manipulacijama. Vidi više: Peruško Zrinjka, *Uvod u medije*, Zagreb, 2011.

2 Vidi više: Singer, J., Hermida, A., Domingo, D., Heinonen, A., Paulussen, S., Quandt, T., Reich, Z., Vujanovic, M., *Participatory Journalism: Guarding Open Gates At Online Newspapers*, Wiley-Blackwell, USA 2011.

autora, mediji mogu biti i emotivni ventil, pružajući razonodu, zabavu i opuštanje. Oni, dalje pružaju i informacije (ili mitove i dezinformacije) o prošlosti i sadašnjosti koji pomažu formiranju zajedničke kulture i sistema vrijednosti, tradicije i pogleda na svijet.³

Iz medijskih studija već desetljećima znamo “da mediji nikako nisu samo puki čimbenik prijenosa, na što sam termin, etimološki gledano pogrešno ukazuje, već su aktivan faktor u konstrukciji društvene, političke, ekonomske, kulturalne i svake druge realnosti, o čemu ipak ne postoji šira društvena svijest. Fraza o medijima kao ogledalu društva jeste opravdana, ali ne u smislu da bi mediji prenosili nekakvu objektivnu zrcalnu sliku društva, nego nam medijske forme, oblici i produkcijsko-konsumpcijske matrice putem njih proizvedene, neposredno svjedoče o duhu vremena i društva čiji su mediji nezamjenjiv dio. Tako današnji mediji pridonose općoj spektakularizaciji i problematičnom tipu depolitizacije društva, opipavaju tabloidne trendove i traže svoj finansijski interes, a posljedično tomu medijski pejzaž, određen programskim karakteristikama tzv. celebrity kulture, to jest estradizacijom, spektakularizacijom, infotainmentom i infomercialom, sve je više puki okvir za medijsku reklamu i oglašavanje.”⁴

Međutim, masovni mediji danas kako ističe univerzitetski profesor i medijski stručnjak iz Hrvatske Stjepan Malović, „nisu samo vijesti i informacije, a nisu ni puka zabava, niti moćno edukativno sredstvo. Masovni nam mediji u kuću, obitelj, radnu sredinu, unose jedan svjetonazor kojeg baš i ne želimo uvijek prihvatiti, ali ga ne možemo odbaciti“.⁵

Ono što želimo istaknuti je koncept medija “kao moći, iskaza kulturne superiornosti, produžetka političke prepirke, zapravo, glavnog igrača. Putem medija ne samo da se može pobijediti oprečan stav već ga se, uskraćujući mu pristup, može dovesti do nestanka. Prema tome mediji su jedno od najvažnijih oružja u arsenalu svake države. Ovo je najveća pouka našeg vremena. Ništa u povijesti nije tako plašilo muslimane kao zapadni mediji: ni barut srednjeg vijeka, kojeg su muslimani poput

3 Herman S. Edvard i Robert V. McChesney, *Globalni mediji*, Beograd, 2004., str. 7.

4 Hajrudin Hromadžić, “Mediji i spektakularizacija društvenog svijeta”, *Filozofska istraživanja*, Sv. 4, god. 30, Zagreb, 2010., str. 617–627.

5 Stjepan Malović, *Mediji i društvo*, Zagreb, 2007., str. 9.

Babura vješto koristili na poljima Panipata, osvojivši tako Indiju za svoju Mogulsku dinastiju; ni vozovi ni telefon, koji su pripomogli njihovoj kolonizaciji u prošlom stoljeću. Zapadni mediji su svuda i uvijek prisutni, nikada se ne odmaraju i ne dopuštaju predah. Istražuju i napadaju neprekidno, pokazujući se nemilosrdnima prema slabosti i krhkosti – zaključuje Akbar S. Ahmed.⁶

Islam u globalnoj medijskoj slici svijeta

Slobodno možemo kazati da je jedna od najfrekventnijih tema u današnjoj globalnoj medijskoj slici zapravo islam i sve ostalo što se može dovesti u vezu sa njim. Tome je u skorijoj historiji doprinio teroristički napad na Svjetski trgovački centar u New Yorku, 11.09.2001., kao i posljedni slučaj napada na redakciju satiričnog časopisa *Charlie Hebdo* u Parizu, početkom 2015. godine, koji je uzburkao strasti diljem svijeta. Sve to zajedno ima za posljedicu iskrivljene percepcije; špekulacije i predrasude o islamu i muslimanima – koje su donedavno karakterizirali samo neokonzervativne pisce i političare ekstremne desnice, a danas su, nažalost, postali dio mainstream-diskursa koji poprima karakter stalnosti. Naravno, zabrinjava to što u kreiranju ovog diskursa učestvuje veoma veliki broj znanstvenika, filozofa, književnika, novinara, publicista i političara. Oni utječu na jačanje antiislamskih predrasuda, na pre naglašavanje nesuglasica između muslimana, židova i kršćana te doprinose raspirivanju straha od islama i muslimana.

Jedan od prvih značajnijih autora koji je pokrenuo lavinu kritičkog promišljanja medijske prezentacije islama bio je Edward Said. Ovaj je autor u svojoj knjizi *Pokrivanje islama* napisao kako je „islam postao subjekt blizak svakom prosječnom potrošaču na Zapadu“⁷, i u takvom medijskom diskursu možemo razlikovati „medijski islam“, „islam autora sa Zapada“, „islam izvještača i reportera sa Zapada“ kao i „muslimanski islam“. Karakteristike medijskog izvještavanja o islamu, koje Said primjećuje jesu elimiranje prostora i vremena, specifičnosti političkog sistema kao što su demokratija u smislu uređenja, socijalizma u smislu

6 Vidi više u: Akbar S. Ahmed, *Na kraju stoljeća*, „Medijski Mongoli na kapijama Bagdada“, Zagreb, 1999.

7 Said, W. Edward, *Covering Islam*, London, 1997., str. 27.

ideologije, sekularizma u smislu obrasca odnosa države i religije, kao i eliminisanje svake vrste moralnih ograničenja.⁸

Međutim ono što djeluje ohrabrujuće su rezultati ankete⁹ koja bilježi tvrdnju da se “potpuno” ili “više” od 85 posto Nijemaca slaže da prema svim religijama treba biti otvoren. “Većinu religija njemačko stanovništvo doživljava kao obogaćenje. To vrijedi, uz kršćanstvo, osobito za židovstvo i budizam. Ali, nešto više od polovice Nijemaca (51%) doživljava islam kao prijetnju. Profesor Detlef Pollack, sociolog religije, drži da je za takvu sliku islama odgovoran nedostatak osobnih kontakata muslimana i kršćana. U istočnom dijelu Njemačke islam kao prijetnju doživljava još veći postotak stanovnika nego u zapadnom, iako u istočnom dijelu živi samo dva posto svih muslimana u Njemačkoj. Budući da se židovstvo, budizam i hinduizam doživljava osjetno pozitivnije nego islam, iako s tim religijama, zacijelo, ima manje izravnih kontakata, Pollack za takvu sliku smatra suodgovornima i medije: ‘Slika koju mediji daju o budizmu ili hinduizmu je slika više miroljubive religije, dok je za sliku islama karakterističan fanatizam i agresivnost’.”¹⁰

Međutim, nakon napada na satirični magazin *Charlie Hebdo* u Parizu, u kojem je ubijeno 17 ljudi, svjedočili smo da je grupa “Patriotski Evropljani protiv islamizacije Zapada” (Pegida), započela sa sedmičnim skupovima protiv islama i muslimanskih emigranata što su mediji popratili vrlo ažurno. No u drugim gradovima u Njemačkoj na ulice je izašlo mnogo više ljudi na kontraprotestima što potvrđuje činjenicu da i dalje većina njemačkog stanovništva prihvaćaju i podržavaju svoje muslimane komšije što je medijski bilo zabilježeno, ali ne u obimu kao ona prva vijest.

Ovo smatramo izuzetno važnim u sagledavanju trenutnog društvenog stanja na Zapadu generiranim od strane mas-medija. S druge strane smatramo važnim spomenuti da zahvaljujući rezultatima studije koju su naručili londonski *Institut za strateški dijalog* i zaklada *Vodafone*, posjedujemo saznanja da većina u Njemačkoj, Francuskoj i Velikoj Britaniji

8 Ibid, str. 41 i 45.

9 Spomenuta spoznaja je rezultat istraživanja Zaklade Bertelsmann. O značenju religije i vrijednostima ispitano je u Njemačkoj i još 12 zemalja ukupno 14.000 ljudi.

10 <http://www.dw.de/svaki-drugi-nijemac-smatra-islam-opasnim/a-16780661>, konsultirano:05.01.2014.

ne vjeruje da Zapadni mediji objektivno govore o islamu i muslimanima. U okviru projekta je anketirano oko 150 ljudi, kako onih koji su sami angažirani u različitim medijima, tako i onih koji ih samo pažljivo prate kao korisnici. Većina je bila uvjerenja da u izvještajima o muslimanima pretežu teme poput terorizma, fundamentalizma ili pak rasprava o nošenju mahrame.¹¹ Shodno tome, svjedoci smo da se svijet značajno promijenio nakon nemilih terorističkih događaja u New Yorku, Madridu, Londonu, Parizu i drugdje, a shodno tome sa svijetom se promijenio i onaj paralelni svijet medija koji sve više postaje dijelom naših života. Desetak godina nakon raspada sovjetskog bloka mediji su pronašli „drugog“ u vidu islama, neprijateljskog, fundamentalističkog, nasilnog, terorističkog, onog koji prijeti demokratiji i liberalnim vrijednostima.

Prilikom analiza tema o islamu i muslimanima, u vodećim svjetskim medijima može se zapaziti da se radi o sljedećim: *islamski terorizam, islamski fundamentalizam, ubistvo iz časti, zabrana burki, džihad, Arapsko proljeće, karikature Poslanika Muhammeda* i dr. Sve ove, ali i mnoge druge teme u njemačkim mejnstrim medijima čine okosnicu generalne slike islama. Zašto je islamofobija u Njemačkoj porasla i zašto mediji i političari radikalno kritikuju islam? Muslimani smatraju da je to zbog toga što su u njemačkim medijima, kako oni sami tako i njihova religija, uglavnom negativno zastupljeni.¹²

Međutim, neuravnotežena pozicija u javnim diskusijama se posebno danas odražava i na porast mržnje prema islamu u Evropi. Za razliku od Velike Britanije i Francuske, islamofobija u Njemačkoj i Holandiji je jače izražena. Uzroci rasizma su različiti: od širenja ekstremnih desničarskih partija u Evropi do internetskih portala koji šire islamofobiju i za koje se smatra da imaju ideološki utjecaj poput portala „Politički nekorektno“. Kaj Hafez kaže da su debate presudne i objašnjava: „Čak i u Sjedinjenim Državama, gdje se religiozna sloboda tretira kao ‚najviše dobro‘, i uprkos postojećoj islamofobiji, ne postoje ni debate u vezi sa džamijama, a niti o mahramama. Socio-ekonomski faktor može da pojača islamofobiju,

11 http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=7357:muslimani-evrope-ne-zadovoljni-medijima&catid=41&Itemid=997, konsultirano dana: 04.12.2013.

12 „Bad news is good news - Islam u njemačkim medijima“, www.dw-world.de, konsultirano dana: 15.12.2013.

ali se ne može posmatrati kao uzrok. Time se rasizam pojačava kako se bogatstvo smanjuje.”¹³

Poznato je da se događaji u svijetu medija vrednuju kroz četiri svojstva: novost, brzina, dramatika i relevantnost. Onda ne treba čuditi što religija i vjerske zajednice u medijima dobiju prostor samo kada se povezuju sa skandalom što kod vjerskih zajednica stvara osjećaj da su mediji neprijateljski nastrojeni prema njima i da biraju samo kompromitirajuće sadržaje. Medijski pedagog Sabina Šifer u jednom predavanju o medijskoj predstavi islama posebno je skrenula pažnju na naslovne stranice njemačke štampe. Naslovi poput „Prikrivena islamizacija Njemačke“ zajedno sa sugestivnim fotografijama u najčitanijim listovima doprinose iskrivljavanju slike društva o islamu. Na meti kritike su nedjeljnici *Spiegel*, *Focus* i *Stern*, ali i utjecajni dnevnik *Frankfurter allgemeine Zeitung*, kao i nedjeljnik *Zeit*. U kontekstu kazanog Sabina Šifer posebno ističe: „Islam kao religija se često pakuje u negativne okvire. Povezuje se sa terorizmom i ugnjetavanjem žena. Realni problemi kao što je ugnjetavanje žena u Saudijskoj Arabiji medijski se preuveličavaju i preslikavaju na muslimane koji žive u Njemačkoj.”¹⁴

Kako do medijske objektivnosti?

Mnogi su danas u stanju da prepoznaju problem u društvu, ali je malo onih koji se mogu izdići iznad toga i ponuditi rješenja radeći aktivno i produktivno u njegovom prevladavanju. Zbog budućih pokoljenja muslimana nameće se nekoliko mogućih pravaca u rješavanju ovog problema:

Da bi se popravila slika islama na Zapadu i cijelom svijetu, potreban je jak i uporan napor muslimana, kako u islamskom svijetu tako i u muslimanskim zajednicama na Zapadu, i to na način da se islam predstavi u pravom svjetlu. Očigledno je da Zapad ima da razmotri ideju svoga „ja“ i „ostalih“. Zastupljenost muslimana u zapadnim medijima se mora promijeniti i interkulturalizam mora zamijeniti islamofobiju. Ovi napori trebaju uključivati sveobuhvatan proces reformi. Muslimani nikada

¹³ „Bad news is good news - Islam u njemačkim medijima”.

¹⁴ „Bad news is good news - Islam u njemačkim medijima”.

neće biti u stanju poboljšati svoj imidž u svijetu, ako se ne pojavljuju kao nacija kulture i civilizacije. Također se mora poduzeti efektivna inicijativa educiranja nemuslimana u vezi s ispravnim islamskim konceptom mira i tolerancije i da se razjasne pogrešni stavovi o islamu koje imaju neki.

Tarik Ramadan povodom ove problematike kaže: “Kada se radi o razlikama među ljudima i kulturama, to uvijek znači da smo suočeni s kompliciranim situacijama. A kada se radi o kompliciranosti, potrebno je ljude školovati, objasniti im veze i kontekst. Kada se govori o islamu, ne može se govoriti samo o kulturi, budući da se radi o religiji. A religija se ne može razumjeti bez kulture, jer je s njom povezana. Različitost nas prisiljava na takav pristup. Različitost znači da s jedne strane moramo znati o čemu se radi, a s druge da moramo znati kako to posredovati, kako to približiti drugima.”¹⁵

Da bi se nadišla ova problematika dehumanizacije slike islama, Marko Davor ističe da se prvo mora srž problema spoznati, a onda raditi na njegovom rješavanju. Tako on u zaključnom razmatranju u svojoj knjizi *Zar na zapadu postoji neki drugi Bog – stereotipi i predrasude u medijima prema islamu* navodi sljedeće premise: „Prva premisa je neznanje, odnosno neinformisanost o „drugome“, i to je rezultat kako svjesnog izbjegavanja da se o „drugome“ nešto nauči, tako i selektovane i pogrešne slike o „drugome“ koju najčešće šire mediji, bilo pod utjecajem političkih elita, bilo pod kontrolom svojih vlasnika. Druga premisa naglašava da je dominirajuća slika o odnosima Zapada i islama crno-bijela. S jedne strane, pod utjecajem medija i redukovane, odnosno stereotipne, slike koje oni nude o islamu, mnogi će stanovnici u razvijenim zemljama na islam gledati kao na strano i nepoželjno tijelo, kao na religiju koja je u odnosu na kršćanstvo nazadna. Isto tako, u toj istoj kršćanskoj Evropi ima i onih koji će islam i njegove vrijednosti prihvatiti. S druge strane, određeni je broj muslimana došao u Evropu ne želeći da prihvati vrijednosti sekularne države (koja ih je prihvatila), nastavivši da živi u getima, ne trudeći se nimalo da se prilagodi životu u novom kulturno-političko-

¹⁵ Mirza Mešić, *The Perception of Islam and Muslims in the Media and the Responsibility of European Muslims Towards the Media*, vidi više: <http://www.culturelink.org/conf/dialogue/mesic.pdf>, posjećeno 23.12.2013.

društvenom kontekstu. Ima i onih, poput islamskih reformista i modernista, koji razumiju i ističu nužnost promjena, zagovaraju reformu unutar islama, bolji položaj žena, ljudska prava... I konačno, treća je stavka zaključnih razmatranja ove knjige i, u isto vrijeme, polazište za buduća suočavanja sa fenomenom „islamofobije“, koja obiluje stereotipnim i predrasudnim prikazivanjem muslimana - dijalog. Razvijen, balansiran, argumentovan, sveprisutan, obostrano iniciran dijalog, najjače je oruđe u borbi protiv stereotipa i predrasuda, pogrešnih tumačenja i interpretacija, nepoznavanja i bezrazložnog straha. Za dijalog je potrebna dobra volja svih strana. Potrebno je razumjeti i slušati „drugog“, razoružati se od negativnih stavova prema njima, osloboditi se predrasuda.“¹⁶

U knjizi *Muslimani u traganju za identitetom*, Adnan Silajdžić nudi rješenje koje se može prenijeti na polje medijske percepcije kulture i religija, gdje bi se radilo na afirmiranju univerzalnih moralnih vrijednosti kako islama tako i drugih religija: „U procesu stvaranja kulture (kulturnog razvoja svijeta) svaki čovjek pojedinačno, ali i svaka društvena grupa, odnosno zajednica, učestvuje kao njen stvaralac, ali i kao njen prijenosnik. Samo u takvom ozračju moguće je muslimanski svijet, odnosno Evropsku uniju motriti ne samo kao političke institucije nego prije kao jedinstveni kulturni prostor u kojemu će se u budućnosti odvijati još jača međuduhovna i međukulturna razmjena ljudi u pravcu stvaranja jedinstvene svjetske kulture i civilizacije unutar koje će se obnavljati i afirmirati različite percepcije Jednog Boga i na njima razvijati i unapređivati univerzalne moralne vrijednosti.“¹⁷

Napomenimo i to da su rijetki primjeri novinarskih priloga, bilo u štampanim ili elektronskim medijima, koji se religijom bave, ako ne s ciljem da se javnost educira i upozna s vjerskom praksom i učenjem, ono barem fenomenološki. Naravno da se od medija koji nisu u vlasništvu vjerskih zajednica ne može tražiti da promovišu i tumače učenje određene konfesije, ali bi se u njihovim sadržajima trebalo naći prostora za priloge koji educiraju i rasvjetljuju pojedine aspekte vjere i vjerske tra-

16 Marko Davor, *Zar na zapadu postoji neki drugi Bog – stereotipi i predrasude u medijima prema islamu*, Media plan institut, Sarajevo, 2009., str. 202-203.

17 Adnan Silajdžić, *Muslimani u traganju za identitetom*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu i El-Kalem, Sarajevo, 2006, str. 103.

dicije. Ovo je utoliko bitnije imajući na umu da istraživanja pokazuju da ljudi u bh društvu u globalnom smislu, jako malo znaju o vjeri drugog i da je to jedan od glavnih razloga netrpeljivosti i bujanja stereotipa.

Zaključak

Medijska slika islama u svijetu je danas posebno nakon zadnjeg terorističkog napada na redakciju satiričnog časopisa *Charlie Hebdo* u Parizu, značajno negativna, površna i demonizirajuća i uglavnom medijski determinirana. Negativna slika o islamu je ispunjena generalizacijama i stereotipima, posebno pod utjecajem velikih zapadnih medija. U medijskom prostoru, pod utjecajem globalizacijskog procesa i pored stručnih osoba, uočljiva je tendencija površnog, reduciranog, nestručnog, ponekad tendencioznog i zlonamjernog tumačenja islama, islamske tradicije i vrijednosti od strane nekompetentnih osoba koji stvaraju medijsku sliku koja se nekritički servira široj javnosti. Zastrašujuća je uloga brojnih svjetskih medija koji učestvuju u širenju predrasuda i mržnje prema islamu i muslimanima, tj. islamofobije. Rijetkost je kada se prema islamu i muslimanima medijski nepristrasno, objektivno i profesionalno pristupa.

Vrlo često su simboli i znamenja islama stavljani u kompromitirajući kontekst. Islam je, kako u svojim temeljnim tako i parcijalnim naučavanjima, vjera mira, tolerancije i kvalitetnog suživota s drugim i drugačijim. Na to ukazuju brojni šerijatski tekstovi, kao i primjeri iz praktičnog Poslanikovog, a.s., života i prvih generacija muslimana; sve to ilustrativno potvrđuje muslimansku toleranciju i koegzistenciju s drugima. Stoga, potrebno je da se tragom ovih spoznaja kultivira više pravedan i uravnotežen pogled na islam, a da stari, srednjovjekovni pogled postane omražen i neprihvatljiv.

Na kraju bismo istakli napore pojedinih medijskih kuća da se o islamu i muslimanima objektivno izvještava što je prema njihovom svjedočenju često vrlo teško. Podržavamo inicijative i napore da jedni od drugih uči i da se vrata saradnje otvore. S tim u vezi se, zasigurno, intenzivnije radi na međusobnoj saradnji i razvijanju odnosa između islama s jedne strane i svih ostalih sa druge strane. Stoga naglašavamo kako je

potrebna dobra volja da jedni od drugih nauče više i da budu u dijalogu shvaćenom u najširem smislu te riječi.

Literatura

- Adnan Silajdžić (2006), *Muslimani u traganju za identitetom*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu i El-Kalem, Sarajevo.
- Akbar S. Ahmed (1999), *Na kraju stoljeća*, „Medijski Mongoli na kapijama Bagda-da“, Zagreb.
- Grbeša, M., “Krizna javnog komuniciranja i ideja građanskog novinarstva”, *Političko obrazovanje*, br.3(1), Zagreb, 2005.
- Herman S. Edvard, i Robert V. McChesney (2004), *Globalni mediji*, Beograd: Clio.
- Marko Davor (2009), *Zar na zapadu postoji neki drugi Bog – stereotipi i predrasude u medijima prema islamu*, Media plan institut, Sarajevo.
- Malović Stjepan (2007), *Mediji i društvo.*, Zagreb: ICEJ.
- Peruško Zrinjka (2011), *Uvod u medije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Said W. Edward (1997), *Covering Islam*, London: Vintage.
- Salwa Bakr, (grupa auotra) (2008), *Zapad i muslimanski svijet: Jedno muslimansko gledište*, Prijevod s engleskog jezika Aid Smajić, Centar za napredne studije i Goethe-institut Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Singer, J., Hermida, A., Domingo, D., Heinonen, A., Paulussen, S., Quandt, T., Reich, Z., Vujnovic, M., *Participatory Journalism: Guarding Open Gates At Online Newspapers*, Wiley-Blackwell, USA 2011.
- Internet:
- Mešić, Mirza, *The Perception of Islam and Muslims in the Media and the Responsibility of European Muslims Towards the Media*, vidi više: <http://www.culturelink.org/conf/dialogue/mesic.pdf>, posjećeno 23.12.2013.
- <http://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf>, pristupljeno: 11.12.2013.
- http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=7357:muslimani-evrope-nezadovoljni-medijima&catid=41&Itemid=997, konsultirano dana: 04.12.2013.
- http://www.euro-islam.info/wp_content/uploads/pdfs/securitization_and_religious_divides_in_europe.pdf, pristupljeno: 11.12.2013.
- <http://www.dw.de/svaki-drugi-nijemac-smatra-islam-opasnim/a-16780661>, konsultirano: 05.01.2014.

الإسلام كما تصوره وسائل الإعلام العالمية

يشير المؤلف في هذه المقالة إلى أن الفهم الخاطئ والآراء الشائعة والكلشيهات الموجودة في وسائل الإعلام الغربية وفي الثقافة والسياسة هناك قد أثرت تأثيرا بالغا في صياغة صورة الإسلام والمسلمين في العالم. إلا أن هذه الظاهرة ليست بأمر جديد بل إن جذورها تعود إلى العصور القروسطية والاستعمارية حين كانت التعريفات الخاطئة بالإسلام تستخدم لتدنيس سمعة المسلمين وتبرير الاحتلال لبلدانهم، أي تستخدم وسائل الإعلام اليوم مثلما كانت تستخدم في الماضي لغرض إخزاء كل ما هو تابع لفلك الإسلام. وإذا أضيف إلى ذلك أن كثيرا من وسائل الإعلام تشن حملات هائلة ضد الإسلام أصبح من المفهوم لماذا أن الكثير من الناس في الغرب يرى في الإسلام نوعا من التهديد والخطر. والسؤال الذي يحاول المؤلف الإجابة عليه في هذه المقالة هو كيف تتحقق الموضوعية في الإعلام؟

Adis Sultanovic

Islam in the Media Global Picture of the World

Summary

The author of this paper suggests that the misconceptions, stereotypes and clichés in the Western media, culture and politics have significantly influenced the formation of the public image of Islam and Muslims in the world. Consequently, this phenomenon is not new since its origins date back to medieval and colonial times when a distorted picture of Islam was used to demonize Muslims and justify the conquest of their lands. So, the media, now as before, are used for the purpose of discrediting everything that is part of the Islamic universe. Provided the existence of numerous Islamophobic media, which lead the terrible campaigns against Islam, it is understandable why many people, especially in the West, perceive Islam as a kind of threat and a menace. How do we achieve media objectivity? – is the question that the author tries to answer.

O samoći u svijetu teologije i znanosti

Rusmir Mahmutćehajić

Kembridžski priručnik klasične islamske teologije, prijevod djela *The Cambridge Companion to Classical Islamic Theology*, napravljen je u Bosanskom kelamskom kolegiju Međunarodnog foruma Bosna, i to uz podršku zaklada “Kalam Research & Media” iz Dubaija i “John Templeton” iz Philadelphije. U zajedničkom proučavanju tog teksta, organiziranom u akademskoj grupi nazvanoj Bosanski kelamski kolegij, razmatran je mogući značaj tog djela za razumijevanje bosanske religijske pluralnosti u vidiku muslimanskog umskog naslijeđa. U tom raspravljanju primijenjena su različita iskustva iz svijeta savremenih znanja o zajedničkim proučavanjima i razumijevanjima teksta. Takva iskustva stečena su prvenstveno istraživanjem svetih tekstova različitih tradicija, a moguće ih je primijeniti na sve vrste tekstova usmenih predaja i obrednih postupaka.

Razlozi za prevođenje tog djela komplementarni su brojnim akademskim pothvatima u Međunarodnom forumu Bosna. U toj knjizi sabrano je i raspoređeno šesnaest tekstova o najvažnijim teološkim područjima muslimanskog umskog naslijeđa. Njihovi autori razmatraju različite sadržaje cjeline nazvane “klasična islamska teologija”. U prevoditeljskom pristupu svakom od tih tekstova pojedinačno i svima njima zajedno pri-

hvaćen je zahtjev: uvažiti i zasebnosti koje odražavaju različite autore i uređenu cjelinu.

I ovaj prevoditeljski pothvat, kao i svaki drugi, pretpostavlja složeno kretanje između različitih kultura. Tekstovi su izvorno napisani na engleskome jeziku, ali odnose se na pitanja svojstvena za muslimansku civilizaciju, koja je u najvećoj mjeri razvijana u složenim odnosima s evropskim zapadom i ulogom kršćanstva u njegovim razvojnim tokovima. Prevođenje tih tekstova u bosansku kulturu zahtijeva usklađivanja s posebnostima bosanskog jezika, koji bi prijevod udomio dvostruko – prvo, kao prijenos iz engleskog jezika, a drugo, kao uključenje u bosansko muslimansko naslijeđe, neshvatljivo izvan bosanske teološke pluralnosti.

1

Razaranje i uništenje političke prisutnosti Osmanskog carstva na gotovo svim prostorima jugoistočne Evrope, provođeni u dugome razdoblju, sve od kraja 17. pa do početka 20. stoljeća, poistovjećivani su, i u namjeri i u očekivanom ishodu, s nestajanjem ukupnog muslimanstva na tome području. Manje ili više otvoreno u odnosima prema muslimanskom stanovništvu tog dijela Evrope primjenjivan je zahtjev kršćanima da se borbom oslobode od tuđinske vlasti: "Dok se dignete, odmah na Turke izdajte proglas: ol' nek se odmah krste, ol' odmah nek sele kuda znadu, ako ne misle biti sasječeni!"¹

Poistovjećivanje muslimana s Turcima i Turaka s muslimanima bilo je i ostalo bitan sadržaj nacijskih teleologija na cijelome prostoru jugoistočne Evrope. Takvim povezivanjem dviju strana jedne pojave, teološke i političke, u njihovu nerastavljivost, održavani i snaženi su različiti oblici isključivanja gotovo svake etničke i religijske drugosti iz ideolojski konstruiranih oslobođenja i emancipacija u okviru nacijskih teleologija. Ta pojava svojstvena je svim balkanskim nacijstvima – i turskom, i grčkom, i bugarskom, i albanskom, i srpskom, i hrvatskom, i bošnjačkom i drugim. Čini se da ideolojsko konstruiranje nacijskog tijela u njegovoj okrenutosti prema kraju historije, u strasti da upravlja sobom oslobode-

¹ U: Antun Knežević, *Njeko moje bilješke iz zadnjih godina*, Beograd/Banja Luka, 2001, 54.

nim od svake transcendentalne ovisnosti, nije moguće bez te ambivalentnosti stalne prisutnosti unutaršnjeg i vanjskog, teološkog i političkog neprijatelja. Čim se oslobodi jednog, na pozornicu nacijske borbe za oslobođenje izranja drugi neprijatelj. A zapravo, riječ je vazda o jednom neprijatelju s dva lica.

Gospodstvo nad ideologijski pretpostavljenom sudbinom nacije uključuje uvijek četiri bitna sadržaja. Prva dva su nacijsko vodstvo utjelovljeno u vođi koji zna i razloge i svrhu nacijske borbe za oslobođenje i napredovanje prema savršenome cilju. Dokaz za to da vođa zna nacijski cilj jest njegova neodvojivost od nacijske ideologije, koju utjelovljuje i predstavlja kao drugi bitni sadržaj nacijstva. To dvoje, vodstvo i ideologija, uvijek je i izvan političkih poredaka i u njima. Nacijska vodstva se poistovjećuju s političkim poretkom. A kad god ocijene potrebnim, uzdižu se iznad njega, pa ga razaraju i preobličavaju u skladu s apsolutiziranjem svog znanja i uloge u toku historije. Zato nacijsko vodstvo ima neopozivo pravo na organiziranje političke moći i upravljanje njome u obliku države te na potpunu poslušnost njenih građana, odnosno sudionika nacijske cjeline.

Nacijska ideologija nije moguća ako u nju nisu uključene stalne prisutnosti neprijatelja, i unutaršnjih i vanjskih, teoloških i političkih. Samo tako je moguće objasniti različite oblike kulturnog rasizma i orijentalizma u svim nacijskim ideologijama. Svaka se nacijska našost određuje u odnosu na prijeteću tuđost. Iako je u slučaju bosanske drame ta dihotomija određena kao odnos Turaka i "nas", njena suština, pokazana u različitim oblicima, svojstvena je za sve nacijske ideologije.

Uspostavljanjem austrougarske vlasti u Bosni, vojnom okupacijom 1878. godine, osigurano je preživljenje bosanskog muslimanskog stanovništva, ali u uvjetima prevladajućeg straha i društvene pometenosti. U tokovima nacijskog razvoja na cijelome području njihova prisutnost smatrana je neprirodnom i prolaznom. U tim nacijskim vidicima bosanski muslimanski svijet budućnost je mogao ozbiljiti jedino u nacijskom osvješćenju u srpstvu ili hrvatstvu, ili srbo-hrvatstvu kao ublaženoj inačici prve dvojine, ili u jugoslavenstvu kao maskiranju temeljnog nacijskog napredovanja prema kraju historije.

Drama tog svijeta, stiješnjenog između dva suprotstavljena nacijska pokreta, primala je nerijetko takve sadržaje nesreće i stradanja da su ih, čini se, samo obzorja umjetničkih imaginacija mogla nekako ogledati, ali, ipak, vazda nejasno i nepouzđano – a nerijetko i posve zamračiti. I u tome imaginacijskom svijetu primala su oprečne i uglavnom neshvatljive oblike. Koliko god da je bila duboko u pojedincima tog svijeta, gotovo svi pokušaji njenog uobličjenja u razumski govor, u određenje telosa prema kojem bi se taj svijet mogao kretati, ostajali su samo krik u govornim metežima nacijskih ideologija. Meša Selimović, govoreći o toj drami i iz nje, veli:

Nikad Bosna nije imala sreću da je moćni susjedi ostave na miru. Od dalekih bogumila, koji predstavljaju pravo, neortodoksno lice Bosne, ove ljude su proklinjali, palili, uništavali pape, carevi, kraljevi, a preživjeli su se uvijek vraćali svome prkosu. Turska okupacija je jednima oduzela vjeru, a svima slobodu. Ali i oni koji su prešli u tuđu vjeru, ostali su samo Bosanci, čudan soj ljudi koji se nije miješao s okupatorom, ali nije više bio što su njegova druga braća, mada su im isti običaji, način života, jezik, ljubav prema zavičaju. Tako ostaju sami. Mislim da nikad nijedna grupa ljudi u istoriji nije ostala usamljenija nego što su bosanski Muslimani. Nije mnogo pomagalo ni to što je Bosna do XVIII vijeka bila relativno razvijena, praktično bez nepismenih, sa mnoštvom škola, s uređenim urbanim životom, sa dosta vjerske tolerancije – neprirodnost njihovog položaja bila je očita. Nisu prišli tuđinu, a odvojili su se od svojih. Kuda je mogao da vodi njihov historijski put? Nikud. To je tragični bezizlaz. U zatvorenim zajednicama koje su se stvarale u Bosni, najzatvorenija je bila muslimanska. Od kuće i porodice stvoren je kult, i sav neistrošeni vitalitet tu se ispoljavao. Ako se na taj način stvorila intenzivna intimna sfera, s neobično jakom osjećajnošću (naše najljepše narodne balade i romanse su muslimanske), stvorila se isto tako nepodobnost za javnu djelatnost, jer nikakve perspektive zaista nije bilo.²

Iako se to podrazumijeva, nije suvišno napomenuti da svako govorenje o svijetu i pojavama u njemu jest određeno uvjetnošću jastva govornika. Kada Meša Selimović iznosi stavove o tuđosti, nikudosti i bezizla-

² U: Radovan Popović, *Književni razgovori*, Sarajevo, 1970., 180.

znosti samoće bosanskih muslimana, to može biti smatrano priznanjem neznanja odgovora na njihovo ontotopološko pitanje. Tako priznato neznanje jest važno znanje.

2

U tim okolnostima tjelesne i psihičke izranjavanosti, društvene i materijalne razorenosti i obespravljenosti, nastala je jedna od najužasnijih kolektivnih samoća, u kojoj se psihičkom i tjelesnom nestajanju nije nazirao kraj. Propadanja u tmine beznađa proizvodila su pojedinačne uzvrate u umjetnosti. Ali u filozofiji i teologiji nije bilo povezivanja tako prekidanih veza, pa je u nacijskim teleologijama željeni ishod bivao sve očitiji: ostaci bosanskog naroda bili su sve dalje od mogućnosti osvješćenja u političkom bosanstvu, a sve više svedeni na njegovo muslimanstvo kao posljednje utočište u napuštanju svijesti o povezanosti s bosanskom kulturom i historijom.

Getoiziranje tog naroda, koji bi mogao zaprijetiti osvješćenjem u svome bosanstvu, u njegovo ideologijski esencijalizirano bosanstvo proizvodilo je patološke fantazije o silama tog izmaštanog muslimanstva koje postoje tamo negdje u tijelu ujedinjenih muslimana svih zemalja, u skladu s uzornim tijelom ujedinjenih proletera svih zemalja. Taj psihološki čvor stezan je s dva kraja, jednog sistematskog orijentaliziranja svega muslimanskog i drugog u otvaranju jedinog ishoda u nacijskoj emancipaciji. U takvome stezanju očekivano je umiranje u bosanstvu radi uskrnuća u srpstvu i/ili hrvatstvu koji se nadlaze i snaže u sekularnim ozbiljenjima.

Nema ničeg osporivog u prikazu samoće koju daje Meša Selimović. Nema, ako se njegova isповijed shvati i prihvati u okviru nacijskih teleologija posljednjih stoljeća. Bosanska religijska pluralnost nastala je u dobu prije uobličjenja dvaju modernih propozicijskih sistema – teološkog i znanstvenog. U oba ta sistema zbio se presudni obrat – imanentizacija transcendencije te svedenje i cilja i za njegov potrebni sredstava u ozbiljenju čovjeka na odredljive zakonitosti historije. Tako su i razlog i svrha njegovog bivanja u svijetu svedeni u historiju i zatvoreni u nju. Sudbina čovjeka je u ideologijskim obzorjima novog doba zatočena u

okvir umišljene neovisnosti o bilo kojem principu koji nadlazi dvojину svijeta i održivosti njegovih zakona. U takvome vidiku religijska pluralnost, budući nesvodiva u nacijske teleologije, može biti tolerirana samo zato što je tu, u razdoblju kojem nacijsko napredovanje nadilazi na putu prema ozbiljenju u kraju historije. Može biti tolerirana, ali joj ne može biti priznata i metafizička zasnovanost. U nju uključeno svjedočenje Boga shvata se kao razvojna uskraćenost i imaginacijski višak.

Ako su u cjelini bosanskog naroda, u njegovoj razdijeljenosti u religijska pripadanja, iz kojih su poslije izvedena i nacijska, "isti običaji, način života, jezik, ljubav prema zavičaju", neosporivi su teološki razlozi muslimana da u svome kredo nalaze potvrdu i za dijahronijsku i sinhronijsku povezanost s kršćanskim/hrišćanskim i jevrejskim dijelovima te cjeline. Koliko god religijska pluralnost i s njom povezana društvena cjelovitost nisu spojive s nacijskim teleologijama, te i neprihvatljive u njima, upravo toliko, i više od tog, one jesu bitne za svaki oblik kolektivnog subjektiviteta bosanskog muslimanstva.

Razlozi za muslimansko svjedočenje vjesnika Hvala nisu i ne mogu biti ni u čemu izvan tog što su teološki bili, što jesu i što mogu biti, ni u čemu drugome do u svakoj njihovoj prethodnoj i sadašnjoj povezanosti sa svim vjesnicima, i sa svim objavljenim knjigama, te različitim putevima prema Bogu. Takva povezanost je invarijanta političkih i društvenih okolnosti. Ona ih ne veže ni za jedan oblik vlasti u kojem su pronevjerenja i nepravde neizbježne. Nijedna od tih vlasti, ni prije ni poslije, nije i ne može biti njihova više nego drugih ljudi. Njih invarijantno određuje pristajanje uz univerzalni poziv ili njegovo iznevjerenje:

Vjerni, budite zaštitnici pravde, svjedoci za Boga, pa makar to bilo i protiv vas, ili vaših roditelja i rođaka, bio taj čovjek imućan ili siromašan. Bog je preči i jednom i drugom. Pa ne slijedite strast tako da vrdete, jer ako se kolebate ili okrećete, Bog je obaviješten o tome što činite.³

Tvrđnju Meše Selimovića da je okupacija "jednima oduzela vjeru, a svima slobodu" valja temeljito preispitati. Nema i ne može biti vjere bez slobode. Tako jest, jer vjera je odnos vjernog čovjeka s Vjernim Bogom. Budući da sloboda Boga ničim nije ograničljiva, te da čovjek u musli-

3 Kur'an, 4:135.

manskome vidiku nije i ne može biti Bog, njegova sloboda znači nadlaženje svih granica stvorenog svijeta, i to uz priznanje da su sve pojave u obzorjima i njemu samom znakovi Stvoritelja i Njegove neograničene i neograničljive slobode. Vjeru može imati samo pojedinac – samo on i Bog. I niko drugi mimo njih. Nije prenosiva, već je svojstvo svake pojedinačnosti. Zato vjera ne može biti niti oduzeta niti tuđa. Takvom se može činiti kada je poistovjećena s nekim od mnoštva mogućih puteva na kojima se ozbiljuje pojedinac u svome vjerovanju.

Svjedočenje da je Bog jedan te da nikome i ničemu nije sličan, da nema i ne može imati druga, a da sve u postojanju jest u dvojina, znači i nužnost različitih puteva prema toj jednosti. Kada je svjedočenje jednosti izgubljeno iz vidika pojedinca, a pri tome njegova svijest o vjeri poistovjećena s nekim od puteva ili obreda, različitost postaje neshvatljiva i nerazrješiva. Putevi i obredi, jezici i značenja te ustrojstva i predstavljanja postaju bogovi, jer je porečena njihova dvojina kao vazdanje obznanjivanje Jednog, s Kojim ništa nije usporedivo. A poredak svijeta nije moguć s različitim bogovima.

U skladu s navedenim, bosanski muslimani nisu “prešli u tuđu vjeru”. Nisu uopće prešli, već su u svojoj vjeri, a to znači u sebi samim, otkrili razloge za to što jesu. Potvrdili su svoje vjerovanje u otkrivanju novih obzorca vjesničkih govorenja i spuštenih im knjiga. Time bosanski musliman nije prestao biti “što su njegova druga braća”. Da je tako, jasno će potvrditi svako muslimansko bavljenje kršćanskom/hrišćanskom i jevrejskom teologijom, kao i otkrivanje prevodivosti različitih teoloških jezika jednog u drugi. Tako otkrivanje uvjetovano je priznanjem više zbilje. Kada je ona porečena i odbačena, porečena i odbačena je čovjekova sloboda, a, posljedično, i vjera kao unutarnja povezanost pojedinačnog jastva s Jastvom Boga.

Neprirodnost položaja Bosanskih Muslimana, koju spominje Meša Selimović, može biti shvaćena jedino uz odbacivanje više zbilje kao razloga religijske pluralnosti, u neznanju da musliman ne može ne voljeti bilo kojeg od Božijih vjesnika. Njegova ljubav za vjesnika Hvala neodvojiva je od ljubavi za Isaa Mesiha, Merjeminoga sina. Neodvojiva je, jer su

njih dvojica, kako, prema muslimanskome vjerovanju, svjedoče i jedan i drugi, nerazdvojivo bliski.⁴

Jezgra umskog bivanja muslimanom jest svjedočenje da Bog ima najljepša imena. Čovjek je izvorno oblikovan kao biće koje ih sve zna. Božijim namjesnikom na zemlji čini ga upravo takvo znanje, kojem je vječna suština svjedočenje da nema boga do Boga, a tako i da nema vjernog do Vjernog Boga. Čovjekovo bivanje vjernim samo je znak apsolutno Vjernog, pa je ta uzajamnost iskaziva u svim jezicima i svim dobima.

Ako bi historijski put bosanskih muslimana bio, kako to kaže Meša Selimović, "tragični bezizlaz", to bi značilo da ni oni ni njihov put nemaju utemeljenje u višoj zbilji. A ta tvrdnja ključni je sadržaj svih teleologija u filozofijama povijesti koje isključuju višu zbilju, pa tako, kako je to u ovom dobu odlučnije nego iko drugi isticao Friedrich Nietzsche, i samog čovjeka.⁵

Kad god je muslimanstvo, jednako kao i bilo koja druga metafizički utemeljena tradicija, zatočeno u svojoj imanentnosti, na političkoj pozornici svijeta u kojoj sudjeluje nastaje nerazrješiva i uglavnom pogubna ideologijska tjeskoba. Tada muslimanstvo postaje prosto naslijeđe, puka politička pojava bez teološkog utemeljenja, pa u odnosu prema njoj presuđuje isključivo politička moć. Slijedi da je tada muslimanstvo, kao i svako drugo takvo naslijeđe, metafizički ispražnjeno, pa je nužno shvatano kao političko neprijateljstvo, teološka praznina i pojava neuskладiva sa svakom politički moćnom našošću. Ni Georg W. F. Hegel u muslimanskoj prisutnosti u Evropi ne nalazi ništa drugo do prosti politički turčijat koji preživljava jedino usljed nesposobnosti razdijeljenih i sukobljenih političkih moći:

Vanjske veze u kojima su evropske države imale zajednički interes bilo je ono što je održavalo Turke – užasnu moć koja je prijetila da Evropu osvoji s istoka. Turci tog doba imali su još i glas i snažno nacijstvo, čija je moć osnovana na osvajanju, a koja je, prema tome, bila uključena u ratovanje ili, barem privremeno, pristajala na odlaganje oružja.⁶

4 Vidjeti: Imam Muslim, *Sahih Muslim*, 1–4, prev. 'Abdul Hamid Siddiqi, Riyadh, s.a., 4:1260–1261.

5 Vidjeti: Friedrich Nietzsche, *The Twilight of the Idols*; u: Kaufmann, Walter (ur. i prev.), *The Portable Nietzsche*, New York, 1954, 463–563, 486.

6 Georg W. F. Hegel, *The Philosophy of History*, prev. J. Sibree, M. A., Ontario, 2001, 452.

3

Ako su bosanski muslimani, kako kaže Meša Selimović, najosamljeniji od svih ljudi u historiji, može li to, valja se upitati, biti put osvješćenja one subjektivnosti iz koje je svijet moguće vidjeti jasnije i s punom odgovornošću prema njegovoj ukupnosti i prema sebi? Ako je svaki čovjek izvorno neponovljiva činjenica, stvoren kao pojedinačna osamljenost, te ako je kao pojedinac odgovaran za sve što čini i ako će se Bogu vratiti sam radi presude, slijedi i drugo pitanje: Može li spomenuto bivanje najosamljenijim narodom u historiji postati u osvješćenju jasan ontološki odgovor na pitanja – od kuda je čovjek tu gdje jest te kamo odatle može otići u pravu da bude i živ i sretan u punim značenjima tih pojmova?

Spomenuta osamljenost doprinijela je razvoju tog što Meša Selimović naziva “intenzivnom intimnom sferom, s neobično jakom osjećajnošću”. Tako je nastala muslimanska okrenutost unutarjosti, što jest potreban sadržaj osvješćenja razloga i svrhe čovjekovog bivanja u svijetu, i to u skladu s načelom: “Ko zna sebe, zna svog Gospoda.”⁷ Iz tog načela moguće je izvesti i njegovu inačicu: Ko nije sam u svijetu on mu se nikad neće otvoriti kao Božiji govor; kome god se svijet rastvori kao Božiji govor, bit će sam i dovoljan sebi, jer nikome i ničemu ne poriče pravo.

A Gospod kojem nema ni sličnog ni jednakog obznanjuje Se u neograničenom i neograničljivom mnoštvu dvojina. U svakoj od pojava, postavljenoj u potpunoj simetriji svjetova, jest Njegov znak, a tako i njeno pravo u čovjeka. Saznavanje svijeta nije moguće bez etičke odgovornosti, jer nema pojave koja nije znak Gospoda u odnosu s Kojim je oblikovano ljudsko jastvo.

Ako iz osamljenosti bosanskih muslimana, neusporedive s bilo kojom drugom, kako to kaže autor romana *Derviš i smrt*, slijedi moguće osvješćenje u priznanju prava svega što ima pravo u čovjeka, jasno je da upravo iz te samoće može proisteći i izbavljajuće znanje o našosti svega što jesu “isti običaji, način života, jezik, ljubav prema zavičaju”. U tome bi bilo moguće naći razrješenje i za ono viđenje da “nikakve perspektive zaista nije bilo”. Ako je nije bilo, znači da je nekako i nekad izgubljena. Ali izgubljeno može biti ponovno nađeno. To što bi bosanski muslimani

⁷ O toj izreci vjesnika Hvala proširenoj među sufijama vidjeti u: William C. Chittick, *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabī's Metaphysics of Imagination*, Albany, 1989, 107, 396n22.

mogli otkriti kao svoje izgubljeno blago jest upravo to osviješćeno priznavanje prava svemu što u njih ima pravo.

“Nepodobnost za javnu djelatnost” o kojoj je riječ u danome navodu nije uzrokovana nikakvim metafizičkim počelom, nikakvim nedostatkom u vjerovanju kao odnosu vjernog čovjeka s Vjernim Bogom. Ona je odraz stanja u jastvu. A nijedno stanje jastva nije učvrstivo. Moguće je njegovo propadanje u gušću tminu, ali i uzlaženje u svjetlost savršene ljudskosti. Nema stanja ljudskosti za koje je opravdano reći: Sve je završeno i nema puta ni naprijed ni natrag. Čovjek je ontološki otvoren, pa su razrješive sve njegove zatvorenosti i izgubljenosti.

Uzaludno je za takva stanja okrivljivati historiju i zakone, vjesnike i knjige. Sva čitanja znakova u obzorjima i jastvima samo su predstave apsolutne zbilje u uvjetnome jastvu. Ako za nevolje okrivljuje sebe, tražeći se podobnijim za saznavanje znakova u obzorjima i sebi, čovjek može narastati u znanju ili u rasvjetljavanju svojih predstava. Ima li, u skladu s time, ičeg važnijeg za sudbinu bosanskog muslimanstva od tog nepoštednog preispitivanja svih postojećih predstava njega o sebi i drugih o njemu?!

Iz spomenutih preispitivanja mogla bi, valja s nadom pretpostaviti, nastati podobnost za javnu djelatnost, onaj pothvat u kojem bi bosanska pozornica postala izazovno mijenjanje pometnje u jasnoću, nereda u uspostavljenje poretka, osamljenosti u radost, gradnje i snaženja prijateljstva. Da bi mogla, jamstvo je otvorenost pojedinačnog jastva za odnos s jednim, nesličnim i neusporedivim, otvorenost koju nije moguće poreći nijednome čovjeku. Poricanje te mogućnosti pokazuje se u užasima rasizama i orijentalizama, neodvojivim od svih oblika nacionalizma i fundamentalizma.

Nakon onog dijela njegove historijske drame koju omeđuju početak i kraj 20. stoljeća, bosanski muslimani prvi put u svome trajanju našli su se u uvjetima psihičke i društvene samoće u kojoj su na velikom dijelu bosanske teritorije slobodni govoriti u javnome prostoru. I upravo to jasnije ukazuje na njihova psihička stanja. Zapriječenosti u odgovaranju na ključna ontotopološka pitanja – gdje smo, otkuda smo tu došli i kamo odatle možemo – ostaju, uglavnom, daleko od osjećanja, mišljenja i govorenja većine prisutnih u tome prostoru. Zato javni prostor zauzimaju strašću upravljani pojedinci i skupine, dodvorice i varalice te lažni proroci i tumači svega prošlog i budućeg.

Već spomenuto osvješćenje samoće kao pothvata saznavanja sebe, što nije moguće odvojiti od saznavanja Gospoda, može i mora podstaći na umsku i svaku drugu odvažnost u suočavanju s dodvorništva, varanjima, lažnim proročanstvima i tumačenjima duha historije. Pretpostavka za ozbiljenje tog što se može i mora dogoditi, tog umskog viteštva, jest bavljenje jezicima, a prije svega onim teologije i filozofije, a potom i onim koji zamračuju i obzorja i jastva.

Ništa zajedničko ne isključuje odgovornost pojedinca, niti ijedan pojedinačni interes isključuje odgovornost prema svakom drugom pojedincu. Ali sve što može biti rečeno održivo je jedino u logičnosti i jasnoći dostupnim slušateljima. Da bi bosanska religijska pluralnost, u pogodnosti njenih govornika u javnim pothvatima, bila uvjerljiva, nužno je priznanje svakog govornika da svoja mišljenja odmjera u odnosu s drugim, neizbježno vazda i drukčijim. Ako je potpuna suma sveg stvaranja, pojedinačni čovjek je nepovrediva i neizbježna potreba ukupnosti postojanja te zato nikad svediv na bilo koga drugog kao presuđujući autoritet.

4

Nakon posljednjeg velikog rata protiv Bosne, u kojem je još jednom potvrđeno da ta zemlja nikad "nije imala sreću da je moćni susjedi ostave na miru", nastale su okolnosti politike i kulture u kojima je vidljivo, i pored ogromne sile sručene protiv svega bosanskog, da Bosna nije ni poražena ni obranjena. I dalje su bosanski ljudi u mucu neriješenog odnosa prema budućnosti. Iz vladajuće neusmjerenosti i dalje su traženi odgovori na temeljna pitanja o bosanstvu mimo tiranije nacijstava i njima uzrokovanih psiholoških pometnji.

Tako se događa da opet jedno ideolojski pravdano ustrojstvo, nastalo i održavano iz političkih potreba u zaprečivanju bosanstva, postaje jedini tumač homogenog muslimanstva, zamišljenog i šticećenog kao moćni psihički, tjelesni i društveni geto. Iz tog geta, poput ideolojskih žreca i inkvizitora, u javni prostor dolaze apsolutizirana tumačenja svega, uz podizanje prijetećeg prsta prema svim oblicima javnog raspravljanja o čovjeku, svijetu i Bogu. U tom fantazijski oblikovanom poretku njegovim žrecima valjani su samo podanici, ali uvijek u okrutnosti podržanoj političkim moćima.

Evropstvo u svojim najvažnijim, kulturnim i ekonomskim sadržajima jest obećavajući pothvat. Mnogima se čini da u promicanju evropske političke teleologije jest jedina budućnost. Ali budućnost je uvijek samo ono što postoji u pojedinačnim jastvima. Zato je opravdano reći: različitih budućnosti je onoliko koliko je pojedinačnih jastava. Iz tog slijedi da su govorenja i slušanja među svim tim jastvima – a to je samo ideal uzornog čovječanstva – preduvjet slobode i vjere. Da bi izašao iz svoje osamljenosti i nepodobnosti za javnu djelatnost, bosanski musliman bi se morao osloboditi nevjerovanja u smisao različitih puteva prema Bogu, a tako i prema ozbiljenju svakog pojedinačnog jastva.

S obzirom na to da savremeni svijet u najvećoj mjeri određuju dva propozicijska sistema, moderne znanosti i moderne teologije, nema načina oslobođenja od straha i s njime povezanih mržnji do u otvaranju prema drugim jezicima, značenjima i simbolima, ali ne da bi svoji tako bili odbačeni ili iznevjereni već da bi u ustrajnom pothvatu prevođenja iz jednog jezika u druge bile otkrivene zamračene strane jastva i obzora svijeta. Uvjet za takvo otkrivanje nije samo priznanje tih modernih propozicijskih sistema i otkrivanje odnosa među njima, već i njihovo dovođenje u vezu s tradicijskim ontologijama, kozmologijama i antropologijama u velikome pothvatu prevođenja.

A šta u taj pothvat može biti uneseno iz samoće bosanskih muslimana, iz njihovog tragičnog bezizlaza? Ima li nečeg čime bi njihova samoća progovorila tako da im zatvorenost bude preinačena u otvorenost, a pometenost u razvid? Ako nečeg takvog ima, onda je u njima na takav način da je usporedivo s najuzvišenijim idealima teologije i znanosti u oba njihova vidika, i tradicijskom i modernom. U svojoj samoći promatrači su i sebe i svijeta, ali tome nedostaje odgovarajuće sudioništvo.

Jastvo pojedinačnog čovjeka je neponovljivo obznanjenje jednog, ali u stvorenom načinu, što znači u dvojini. Ta dvojina potvrđuje jednost, ali nikad nije s njome usporediva. Budući da je dvojina, sve u njoj jest usporedivo, a tako i mjerljivo. U cijelom tom pothvatu čovjek kao taj koji uspoređuje i mjeri može se činiti izdvojenim iz cijelog svijeta koji mu je predmet. Ali to što mu se čini nikad ne odgovara zbilji. Uspoređivane i mjerene pojave svijeta, u njegovoj univerzalnoj simetriji, postoje samo u ljudskoj predstavi, pa nužno slijedi: nema ni promatranja ni imaginacije, ni uspoređivanja ni mjerenja, a da u njih nije uključen i promatač. Samoća se u tome može pokazati kao preduvjet osvješćenja činjenice

da su i čovjek i sve što čini stvoreni te da ih je moguće otkriti samo kao predstave Stvoritelja.

Neograničljivome mnoštvu pojava čovjek je okrenut razumom. Što mu je više okrenut, postaje udaljeniji od Jednosti Bića, s Kojim ga povezuje ljepota njegove skrivajuće i otkrivajuće prisutnosti. Tako je neprestano između razumske povezanosti s mnoštvom i umske (ili srčane) povezanosti s Jednošću. Otkrivanje razložne i svršne ljudskosti jest u toj simetriji jednosti i mnoštva, pri čemu jednost presuđuje o ishodu puta.

Zato bi se valjalo neprestano baviti pitanjem o telosu historijskog puta bosanskih muslimana za koji Meša Selimović odlučno kaže: "Nikud." Takav odgovor je prosto netačan, jer, govoreći u jeziku teologije i znanosti, tog što bi bilo nazvano "nikud" nema i ne može biti. Privid potpune zatočenosti jest samo u onesviješćenosti. Ali čovjekova svijest nije stišljiva. Ni u što ne može biti učvršćena i zatvorena. Kada je u najgušćoj pomrčini, u nju sijevnu bljesci i grmljavine odozgo, a odjekne tutnjava paklenih vatri odozdo. Gdje je najveća opasnost, tamo je, kako mnogi kažu, i izbavljenje.

Najčešće uobličenje u javni govor sadašnje bosanske muke tiče se nedostajanja političkog poretka u kojem bi i sloboda i vjera, u njima odgovarajućim različitim jezicima, bile osnova sretne uzajamnosti jednih s drugim u najbližem susjedstvu, jednako kao i u najširim svjetskim okvirima. Ako bi u otklanjanje te muke bosanski muslimani željeli unijeti najvažniji sadržaj svog pripadanja, onda je to, nema sumnje, njihovo svjedočenje da nema boga do Boga. Kada je pitanje o tom najvažnijem, što bi ostalo iza svega kao bitna poruka sadašnjeg čovječanstva, postavljeno fizičaru Richardu P. Feynmanu, na njegov odgovor ovako: "Vjerujem da je to atomska hipoteza (ili atomska činjenica, ili kako god to želite nazvati) da su sve pojave napravljene od atoma – sićušnih čestica koje kruže unaokolo u stalnome kretanju, privlačeći jedna drugu kad su na malim udaljenostima, ali odbijajući se kad su zbijene jedna uz drugu."⁸

Navedena dva iskaza pokazuju se na prvi pogled neizmirljivo i nepremostivo razdvojenim i neusklađivim. Dok se prvi tiče, čini se, isključivo metafizičkih obzorja, drugi kazuje o mjerljivome univerzumu. Ali taj privid je opaka prijevara sve dok u oba iskaza ne bude prepoznata zagonetka u čijem se rješavanju obznanjuje ljudskost, u otvorenosti za

8 Richard P. Feynman, *Lectures on Physics* 1:1.2. <http://www.feynmanlectures.caltech.edu/> (pristupljeno 5. januara 2015. godine)

neprestano uzlaženje u znanju. Nema ničeg u mjerljivome svijetu a da nije u granicama. One mogu biti pomjerane, ali nikada i otklonjene. Tek kada obzorja koja nadlaze prostor i vrijeme, a tako i svaku ograničenost, budu prihvaćena kao viša zbilja, ni u jednoj pojavi svijeta neće biti moguće poznati išta drugo do znaka te više zbilje, ili Boga, kako je uobičajeno u svetim tradicijama kojima pripadaju različite svete knjige, Kur'an, Evandjelje, Psalmi, Tora i druge.

5

Šta je muslimanska teologija? – pitanje je koje se tiče svakog mislećeg čovjeka. Ono nije i ne može biti oteto te zatočeno u bilo koje ustrojstvo društvene moći. Ne može, jer muslimanstvo ne ovisi ni o jednom obliku mišljenja ili poretka koji ne uvažava njegovu utemeljenost u objavi. “Zapravo, objava čini islam”, ističe Yahya Michot, “religijom oslobođenja za ljude, koja oslobađa Božije robove od svih oblika sakerdotalizma, eklezijalizma, cezaropapizma, mamunizma, ezotericizma ili novomutezilizma.”⁹

Objava Božijeg govora spuštenog u ljudski jezik uvijek je odnos njegov apsolutnog izbora i uvjetnog pojedinačnog jastva. Apsolutni izvor je nepromjenljiv, a pojedinačno jastvo nikada nije isto u dva časa. Prema tome, objava je dostupna samo u tumačenjima, odnosima apsolutnog i uvjetnog, pa prima neizbrojivo mnoštvo pokazanja u neprestanom protjecanju postojanja kao stalno mijenjajuće dvojine u vazdanjem obznanjenju Jednog. Za takvo mnoštvo potrebno je svako ljudsko jastvo. Kada je neko zapriječeno, onemogućeno je jedno od pokazanja apsolutnog u uvjetnom.

Uz to, pozivajući se na Josefa van Essa, jednog od priznatih ovodobnih znalaca muslimanske teologije, valja podsjetiti i na nepovezivost odnosa pojedinačnog muslimana s Bogom i s bilo kojom vrstom pričesnog posredovanja:

Ni islam ni judaizam nikad nisu imali neku crkvu. Iznad svega, ni u jednom ni u drugom ne postoji pojam iskupljenja, temeljan za kršćansku crkvu. U islamu ne postoji nikakva posebna vrsta pojedinca, niti ikakva posebna struka, čija je zadaća davanje izbavljenja. Svi muslimani

⁹ U: Tim Winter, ur., *The Cambridge Companion to Classical Islamic Theology*, Cambridge, 2008, 195.

su laici. Nema ni općeg kreda mimo šehadeta, koji se sastoji od iskaza: "Nema boga do Boga, a Muhammed je Njegov poslanik."¹⁰

Iz takvog stava slijedi da jevrejski, kršćanski i muslimanski odnosi prema ortodoksnosti i heretičnosti, pristajanju i otpadanju te ustrajavanju i obraćenju nisu i ne mogu biti jednaki. Postavka *extra ecclesiam nulla salus* (izvan crkve nema izbavljenja), od koje je neodvojiva doktrina o najvišem učiteljstvu, ne vrijedi i ne može vrijediti u muslimanskom poimanju odnosa pojedinačnog čovjeka s Bogom.

Kad su se od 1878. godine, nakon stoljeća uključenosti u teokratski poredak Osmanskog carstva, našli u okviru Austro-ugarske carevine, kršćanske prema vlastitom određenju, bosanski muslimani su u vidicima napredujućih teleologija smatrani višestrukom anomalijom. I dalje su u gledanju većine bili i teološki i politički neprijatelji, ostatak tuđeg političkog gospodstva, neriješena zagonetka. Njeno rješenje bilo je, kako se osjećalo i mislilo, jedino u nestajanju u svojoj tuđosti te uskrснуću u nacijskoj našosti.

Dok su drugi narodi na različite načine religijska pripadanja legitimirali priznatim crkvama, odvojivim i povezivim s političkim poretkom, muslimani u tom poretku nisu imali – a doktrinarno ne mogu ni imati – legitimaciju crkve ustrojene prema običajima i zakonima političkih poredaka nastalih u nerazdvojivoj povezanosti sa zapadnim kršćanstvom. Zato su pothvati njihovog normaliziranja, što znači oblikovanja radi uskladivosti s novim političkim poretkom, redovno uključivali ustrojstvo koje bi odgovaralo zamisli o odvojenosti javnog i privatnog područja te države i crkve.

Spomenuti procesi normaliziranja odražavali su volju i moć političkih vlasti, ali su redovno predstavljani kao izraz samostalnosti i neovisnosti onih koji su ga provodili. Tako su onemogućeni politički i kulturni procesi u kojima bi muslimani sudjelovali na temelju bitnih razlika svoje teologije u odnosu na druge, ali uz promicanje i razvoj načela o pravednosti i odgovornosti kao presudnim mjerama društvenosti. Njihovi umski vidici jednosti Boga, vjesništva i povratka svodeni su na orijentalnu tuđost te opredmećivani u objektivnoj znanosti moćnih nad njima slabim i zaostalim.

10 Josef van Ess, *The Flowering of Muslim Theology*, prev. Jane Marie Todd (Cambridge, 2006), 13.

U tim procesima ogledane su opće prilike u zbiljnom i imaginacijski uobličenom muslimanskom svijetu. U osjećanju političke, kulturne i ekonomske nemoći u odnosu na svijet zapadnog kršćanstva, a ubrzo i svijet budističkog i konfučijevskog istoka, vidljiva i prikriivena oponašanja drugih postala su bitan sadržaj muslimanskog nastojanja da se umačne nemoći. Isključivani su sadržaji teologije i filozofije iz raskošnog naslijeđa koji su se činili neusklađivim s iskustvima i ponudama oponašanog svijeta. Prosta prenošenja ideologijski podržavanih znanja postala su prožimajući vid pseudokulture. Izvornog mišljenja bilo je premalo da bi bilo prepoznato, pa je tiranija prenošenog znanja ugušila gotovo svaki pokušaj otkrivanja izgubljenog i okretanja prema vazda novom počelu, za što su potrebna neprestano obnavljajuća gledanja.

Govoreći o tim prilikama muslimanske umnosti, za koju kaže da iščekava, William C. Chittick piše:

Umsko shvatanje u strogo značenju nalazi se na najvišem vrhu ljudskog jastva, tome što filozofi zovu zbiljnim umom. Kada takvo shvatanje napusti područje čiste umnosti i side na razinu mišljenja i jezika, bavi-mo se njegovim izrazom, koji će uvijek biti nedostatan. Da se počne s time, izraz je samo preneseno znanje, a ne zbiljno shvatanje. Ipak, još možemo opažati razliku koja je uvijek naglašavana između tih dviju vrsta znanja u islamu i drugim tradicijama. Tu razliku nužno je objasniti na početku. Potom će biti predložen odgovor kako je neznanje temeljne važnosti umskog shvatanja doprinijelo krizi s kojom se susreću ne samo muslimani već i čovječanstvo općenito.¹¹

Kada je čovjek suočen sa stanjem društva kojem pripada voljom sudbine, čija vjera mu se čini tuđom, njegov položaj neprirodnim, a put na kojem jest bez cilja, pa su mu zatvorenost i samoća tragično bezizlazni, dva su moguća odgovora: pobjeći iz tog pripadanja ili ga napasti cjelinom jastva te prodrijeti kroz njegove mračne zastore do izbaviteljskog počela, onog shvatanja koje svijetli u zamračenoj cjelini pripadanja.

Bijeg od sebe moguć je samo u vraćanju sebi. Bijeg od Boga moguć je samo u vraćanju Njemu. Uvjet za tu nerastavljivu dvojину vraćanja jest suočenje sa samoćom u svijetu. Vjesnik Hval poručuje: "Budi u ovome svijetu kao da si stranac ili putnik."¹² Takvo bivanje znači davanje predno-

11 William C. Chittick, *Science of the Cosmos, Science of the Soul: The Pertinence of Islamic Cosmology in the Modern World*, Oxford, 2007, 1.

12 Imam al-Bukhari, *Šaḥīḥ al-Bukhārī*, 1–8, prev. Muhammad Muhsin Khān, Bejrut, 1985, 8:284.

sti istovjetnosti znanja i saznavatelja ili uspinjanju do onog umskog shva-
tanja bez kojeg čovjek, bježeći od sebe, ne može naći utočište ni u čemu
do u laži ili zamračanju sebe, a posljedično i svog zbiljnog Gospoda.

Vjerovanje povezuje vjernog čovjeka, preko onog najvišeg vrha jastva,
s Vjernim Bogom. Zato vjera, što jest voljenje lijepog i ljepota voljenog,
nikad ne može biti tuđa jednako kako to ne mogu biti ni ljepota ni njena
privlačnost. Kada je tuđa, postaje izraz ili spuštenost u mišljenje i potom
u jezik. To više nije vjera, već samo njen fosil u jeziku, koji može biti ne-
ograničeno prenošen, preobličavan i pokazivan. Takav fosil može biti i
moj i tuđi. Njega se ne tiče pitanje o slobodi. U vlasti je razuma, pa mu,
budući da nije isto što i vjera, sloboda nije uvjet.

6

U cijelom svom trajanju Bosna je religijski pluralno društvo. U moder-
nim preoblikovanjima kolektivnih pripadanja, na temelju nacijskih i
revolucionarnih teleologija, ta pluralnost je dospjela u nužne krize od
kojih su neodvojive kataklizmičke erupcije nasilja, pa čak i njihovih ge-
nocidnih oblika. Jevrejske, kršćanske i muslimanske subjektivnosti, i za-
jedničke i pojedinačne, svojstvene za njihove tradicijske teleologije, nisu
u modernim vremenima uobličene tako da bi bile osnove za raspravlja-
nja i priznanja u prostorima podjele na privatnosti i javnosti.

S obzirom na činjenicu da su moderni oblici sekularnosti i s njima
povezani politički poreci dio ili sadržaji evropskih kršćanskih tokova, je-
vrejstvo i muslimanstvo su u tim promjenama uglavnom ostajali izvan
mogućnosti sustavnih i skladnih uključenja u nove zamisli o pluralno-
sti. Možda je usud bosanskih muslimana da žive u punoj sinhronijskoj
i dijahronijskoj uzajamnosti s kršćanima, te da nisu uobličili razumske
odnose prema modernosti, uzrok pometnje u njihovom jeziku kada je
riječ o teološkim razlikama. Josef van Ess ukazuje na tu razliku:

S obzirom na nesigurnost njegove posredničke uloge u historiji, kr-
šćanstvo je moralo dokazati nadmoć nad drugim monoteističkim reli-
gijama, naglašavanjem da je judaizam došao prije a islam poslije njega.
Jedino je u kršćanstvu ortodoksnost određena kao dogme, od kojih su
neke sabrane u svjedočenju vjere, simbolu. Taj simbol uključen je čak i
u kršćanski obred kao nicejski kredo izgovaran tokom mise. Dogme su
uobličili i potvrdili sabori, a njih je, s druge strane, ozakonila institucija,

Crkva. Crkva daje izbavljenje. Svi koji ga odbiju gube iskupljenje. Posljedično, hereticima bi moglo biti porećeno mjesto u Crkvi, pa bi im čak i korištenje imena "kršćani" moglo biti zaprijećeno, kako je to bio slučaj s gnosticima. Naposljetku, Crkva je polagala pravo na to što je nazvano sekularnom moći. U 1215. godini, Četvrti lateranski sabor obvezao je sekularne vlasti da poduzmu mjere protiv katara.¹³

Iako navedena tvrdnja o Crkvi nije učvršćena u nepromjenljivosti – a nije ni mogla biti – uz nju valja istaknuti da su u muslimanskom naslijeđu postojala nastojanja imitiranja istog obrasca, ali doktrinarna razlika, određena objavom i predajom vjesnika Hvala, bila je tolika da su se u svim slučajevima ta nastojanja pokazivala neuspješnim, pored pokušaja da uz njih bude primjenjivana i gruba politička sila.

Nema i ne može biti institucijskog jamćenja muslimanske ortodoksnosti. Nema svetih pologa svjedoćenja vjere na koje bi jedni polagali pravo mimo drugih. Nastojanja da znaćenjsko polje općih pojmova *ilm* i *alim* (ulema), kojima u ovome jeziku odgovaraju znanje i znanstvenik (znanstvenici), bude tako suženo i izobličeno da mu u ideološkim korištenjima odgovara znaćenje koje u kršćanstvu imaju pojmovi "ortodoksnost" i "svećenik" (svećenici), uzrokovala su redovno netoleranciju i zaprećivanja slobodnog mišljenja i življenja. Time je onemogućavano muslimansko narastanje u znanju kao uvjetu ozbiljenja ljudskosti. To je glavni uzrok opredmećivanja pojmova "islam", "vjera" i drugih. To bitno zaprećuje slobodu pojedinca, a uzdiže i snaži tiraniju politike pravdane pozivanjem na svete pologe muslimanskog umskog naslijeđa.

Da su institucije s pridjevom izvedenim od pojma "islam" bile prihvatljive nositeljima sekularnih i nesekularnih vlasti u prethodnim razdobljima jedino ako su bile usporedive s evropskim iskustvima odnosa privatnog i javnog te religijskog i političkog, jasno je i iz indoktriniranja službenika tih institucija u smjeru njihove kompatibilnosti s modernim tokovima političkog poretka s nacijskim državama kao njegovim gradivnim blokovima. Posljedica tog je u paradoksu: što je veća kompatibilnost muslimanskih institucija s političkim procesima, veća je i izobličenosť njihovih zvaničnih ućenja u odnosu na muslimansko umsko naslijeđe. Taj paradoks je, opravdano je pretpostaviti, u korijenu brojnih društvenih patologija s kojima se muće ljudi današnjeg svijeta.

¹³ Van Ess, *The Flowering of Muslim Theology*, 12.

7

Odnos teologije i znanosti, u svim značenjima tih pojmova, svediv je na opću simetriju svega saznatljivog u prostor-vremenskom pokazanju svijeta. Za teologa je ta simetrija u svim njenim pokazanjima uvijek obznana Boga. Za znanstvenika, u modernom značenju tog pojma, simetrija omogućuje promatranja i mjerenja na svim razinama postojanja te postavljanje matematičkih jednadžbi, koje vrijede neovisno o vremenu i mjestu promatranja i, kako se uglavnom donedavno mislilo, neovisno o promatraču.

Simetrija, grčki *symetron*, jest područje raz-uma. U njemu je razlučivanje neograničeno, pa Se Biće preko njega obznanjuje u neizbrojivome mnoštvu pojava. Iako je razlučenje takvo, jednost mu je počelo. Tako su razlučenje u znanju i sabiranje u vraćanju dvije strane kojima se Zbilja, uvijek jedna i jedina, obznanjuje Sebi Sobom, ostajući i prisutna u simetriji i odsutna iz nje. Ako je jednost isključena iz simetrijske dvojine, čini se da dijeljenje i uspoređivanje predstavljaju cijelu zbilju, i pored tog što se u tome ne mogu naći ni prvost ni posljednost niti unutarnjost i vanjskost u apsolutnom značenju tih pojmova.

Apsolutnu jednost obznanjuje i potvrđuje dvojina, a zapravo neizbrojivo i stalno mijenjajuće mnoštvo njih. Udešen za znanje svih imena, s Bogom, Koji je s njime ma gdje bio, neusporediv i ničemu jednak, bliži mu od vratne žile – čovjek se ozbiljuje pojedinačnim dvojinama, u njihovoj nestišljivoj i mijenjajućoj simetriji, ali uz svjedočenje jednosti počela. S tim svjedočenjem čovjek je otvoren za odnos s apsolutnom jednošću. Bez nje je beznadežni zatočenik u dvojnini.

Središnje pitanje teologije jest odnos pojedinačnog čovjeka s Bogom. Tome čovjeku Bog dodjeljuje položaj osvjestitelja Njegovog stvaranja u simetrijskoj dvojnini i iz nje. I čovjek i svijet sa svom neograničljivo razlučivošću nisu i ne mogu biti ništa drugo do znakovi ili govorenja o jednosti u kojoj i s kojom se pojedinac ozbiljuje. Zato je u teološkim vidicima znanje svijeta ili osvješćenje njegove zbilje neodvojivo od moralne odgovornosti saznavatelja. O toj temeljnoj uzajamnosti jastva saznavatelja i saznavane zbilje u tradicijskoj umnosti William C. Chittick piše:

Filozofija i tesavuf oštro se razlaze od prenesenih znanosti, priznajući izričito da značenja pojava u svijetu ne mogu biti nađena bez istodobnog nalaženja značenja jastva koje zna. Zapravo, čovjek proučava svijet da bi shvatio pojave, ali to shvatanje je svojstvo jastva, saznavajućeg su-

bjekta. Učitelji umskoga pristupa otkrivaju da se značenje krije iza Božijih znakova (āyāt), da svi fenomeni pokazuju na noumene te da se tim noumenima može prići jedino u korijenu saznavajućeg jastva.¹⁴

U tom korijenu saznavajućeg jastva, srcu u kojem su objedinjena sva izviranja i uviranja svijeta, jest vjera. Vjesnik Hval kaže: "Vjera je spoznaja srcem, govorenje jezikom i činjenje udovima."¹⁵ Slijed srce-jezik-udovi je dvosmjernan. Kako je tu naveden, označava slaženje od jednosti ili umnosti u svijet mnoštva ili razumnosti. Ali od najnižih obzorja te spuštenosti moguć je povratak ili uzlaženje prema srcu ili jednosti. U oba ta smjera jastvo saznavatelja je presudno, jer u njemu i njime ozbiljuje se vjera, a tako i ljubav, uvjet kušanja početne jednosti obznanjene u dvojnoj simetriji.

Taj objedinjujući povratak je potvrda čovjekove početne samoće u razlogu i svrsi bivanja u svijetu, kako Bog u Učenju kaže: "Svaki od njih doći će Mu u danu ustajanja, svaki zasebno."¹⁶ U tome povratku Jednome svakog pojedinačnog jastva u punoj osamljenosti potvrđena je i puna pojedinačna osamljenost u izvornome stvaranju: "Sad ste Nam došli pojedinačno, kako smo vas prvotno i stvorili."¹⁷

Teret moralne odgovornosti pojedinačnog jastva za govoreno i činjeno, donesen u konačnom povratku čovjeka kao dvojine primanja i davanja, ni s kim ne može biti podijeljen. Stečen je u potpunoj pojedinačnosti, pa njegovo donošenje nije prenesivo na bilo koga drugog: "Ni jedno opterećeno jastvo ne nosi teret drugog."¹⁸ Otkrivanje ili ozbiljenje pojedinačnog jastva u njegovoj razložnoj i svršnoj mogućnosti jest, prije svega, u osvješćenju značenja cjeline stvaranja, znakova u njihovoj dvojnoj simetriji, u nerazdvojućosti njihove primateljske strane od one davateljske. Takvo osvješćenje pretpostavka je čovjekove čestitosti u odnosu prema sebi i prema Bogu, kako On kaže: *Ljudi, stvorili smo vas muško i žensko, pa vam odredili rase i plemena, da upoznajete jedni druge. Doista, u Božijem gledanju najčasniji od vas jest onaj najsvjesniji.*¹⁹

Svjesnost o dvojnoj simetriji svega stvorenog kao obznani Jednog, te s njome povezana čestitost, raspoređuje se i mijenja uz neograničenu i

14 Chittick, *Science of the Cosmos, Science of the Soul*, ix.

15 Ibn Māja, *al-Sunan*, ur. Muhammad F. Abd al-Bāqī, 1–2, Kairo, 1952, 1:25–26.

16 Kur'an, 19:95.

17 Isto, 6:94.

18 Isto, 53:38.

19 Isto, 49:13.

neograničljivu okomicu slaženja i uzlaženja jastva čovjeka u odnosu s jastvom Boga. Gdje god bio na toj okomici, čovjek je mijenjajuća dvojina, uvjetovano postojanje. Takvo je i njegovo tumačenje znakova u obzorjima i jastvima. Nema konačnih tumačenja koja bi isključila odgovornost pojedinačnog jastva da u osvješćivanju dvojnih simetrija potvrđuje jednost Boga.

Valja napomenuti da je bosanski prijevod ove knjige nastao iz engleskog izvornika djela koje su napisala šesnaesterica autora. Svi oni bili su pred izazovom prevođenja u engleski jezik ključnih pojmova muslimanske tradicije, pa su ga rješavali na različite načine, uz više ili manje jasne uvide u značenja riječi engleske kršćanske tradicije i muslimanskih tradicija vezanih uglavnom za arapski, perzijski i turski jezik.

U prijevodu su uvažavana sva autorska rješenja. A kada nisu bila u skladu sa shvaćanjima u bosanskoj muslimanskoj tradiciji, tražena su ona doktrinarno prihvatljiva (naprimjer, u slučajevima korištenja konstrukcije *existence of God*, koja ne odgovara muslimanskom učenju; glagolu *exist* (lat. *existere*, što znači “doći u bivanje”; fr. *ex-* + *sistere*, što znači “stajati”; srodno latinskome *stare*, što znači “stajati”) odgovaraju u bosanskome “postati”, “nastati”, “postojati”, “nastajati”, a za Boga u muslimanskom kredo nije moguće reći da je postao, nastao, postojeći, nastajući, što nije slučaj sa zvaničnim kršćanskim kredo; tako nije moguće reći, jer je Bog, nema boga do On, Živi i Stojni! Slično je učinjeno i s pojmovima *intellect* i *reason/ratio*, koji su u bosanski prevedeni kao um i razum).

رسمير محموتشهايتش

عن الخلوة في عالم اللاهوت والعلم

أنت هذه المقالة بمناسبة صدور ترجمة الكتاب *The Cambridge Companion to Classical Islamic Theology* (الدليل الكمبريجي لعلم اللاهوت الإسلامي الكلاسيكي) والمعمول في منتدى البوسنة الدولي. وضمن البحث المشترك في هذا النص والذي قامت به مجموعة الخبراء الأكاديميين المسماة *Bosanski kelamski kolegij* (المجمع البوسني الكلامي) تمت دراسة أهمية محتملة لهذا الكتاب لفهم التعددية الدينية البوسنية في ضوء التراث العقلي للمسلمين. والكتاب فيه ستة عشر بحثا حول أهم المجالات اللاهوتية لتراث المسلمين العقلي يبحث مؤلفوها في مختلف محتويات الموضوع الجامع المسمى اللاهوت الإسلامي الكلاسيكي.

Rusmir Mahmutćehajić

About Solitude in the World of Theology and Science

The text is written on the occasion of the issuance of one translation. Specifically, the International Forum Bosnia has published a translation of the book *The Cambridge Companion to Classical Islamic Theology*. In a joint study of this text, organized in the academic group called the Bosnian Kalam Collegium, there was a discussion on the possible significance of this work for understanding the Bosnian religious plurality in the sight of Muslim intellectual heritage. This book assembles and deploys sixteen articles on the most important areas of Islamic theological and intellectual heritage. Their authors discuss a variety of topics of a whole called „classical Islamic theology”.

Nepoznati Muhammed Abduhū (3)

prema memoarima wilfrida scawena blunta i drugim izvorima
nastavak iz broja 3 – 4 (mart/april, 2016)

Kompilirao i priredio: Enes Karić

redovni profesor tefsira na fakultetu islamskih nauka u sarajevu
eneskarić@yahoo.com

14. mart 1891. godine

Na ovom mjestu u svojim Memoarima Wilfrid Scawen Blunt spominje da su se u prvoj polovini marta u Kairu pojavile skupine lopova (*iṣābātu l-luṣūṣ* - عَصَابَاتُ اللُّصُوصِ), sigurnost je bila slaba.

Blunt posvećuje nekoliko redaka svojih memoara ovoj nemiljoj pojavi u Kairu, govori o tome koji su sve ljudi bili uključeni u debatu oko suzbijanja “noćnih krađa“ (*as-sariqāt al-layliyyah* – السَّرِقَاتُ اللَّيْلِيَّةُ), to je bio povod, prema onome kako ‘Ali Šalaš interpretira događaje o kojima piše Blunt, da dođe do prijedloga da se sastavi vlada od seljačkog sloja (*al-fallāḥūn* – الفَلَاحُونَ), to jest od ljudi koji nisu ni Turci, ni Čerkezi, i sl. Blunt kaže da je Sir Evelynu Baringu poslao¹ spisak ljudi iz Seljačke stranke (*ḥizbu l-fallāḥ* - حِزْبُ الْفَلَاحِ), naime, to su bili ljudi koji su imali seljački background, a dotad jedne partije s takvim imenom nije bilo. Blunt se nadao da bi ti ljudi mogli formirati jedno ministarstvo ili vladu koja bi provodila (zemljišne) reforme u Egiptu, navodi da je spisak osoba sasta-

¹ Usp. ‘Ali Šalaš, š. 99.

vio u dogovoru sa Šayhom Muhammedom ‘Abduhūom i Muḥammadom Al-Muwaylīhijem. Na spisku su bili sljedeći ljudi:

Balig Beg,
Amīn Beg Fikrī,
Sa’d Efendī Zaglūl,
Aḥmad Efendī Maḥmūd,
Ibrāhīm Efendī Al-Wakīl,
Aḥmad Beg Ḥašmat,
Yūsuf Beg Šabūqī, i
Aš-Šayḥ Muḥammad ‘Abduhū.

‘Alī Šalaš primjećuje² da je znakovito što se ime Sa‘da Efendije Zaglūla nalazi na ovom spisku imena potencijalne Seljačke stranke. Naime, nje-ga je Lord Cromer nakon 15 godina imenovao ministrom za javno obra-zovanje... Također, znakovito je da se na spisku nalazi i Šayḥ Muhammed ‘Abduhū, koji je poslije toga imenovan za Glavnog egipatskog muftiju.³ Naime za Muhammeda ‘Abduhūa je Lord Cromer kazao: “On je glavna nada za islamsku reformu u Egiptu!”⁴

... إِنَّهُ الْأَمَلُ الرَّئِيسِيُّ لِلْإِصْلَاحِ الْإِسْلَامِيِّ فِي مِصْرَ

Pozivajući se na Wilfrida Scawena Blunta, ‘Alī Šalaš tvrdi da je Lord Cromer propustio priliku da ukaže povjerenje Ḥasanu Aš-Šarī‘yyu, koji mu je bio politički odan više negoli ijedan od navedenih ljudi sa spiska. Bilo kako bilo, Ḥasan Aš-Šarī‘ī je umro prije negoli je Lord Cromer prihvatilo da se formira vlada od ljudi iz Seljačke stranke, a sumnjao je da bi i sam hediv (kediv) prihvatio takvo što.⁵

20. januar 1892. godine

Wilfrid Scawen Blunt navodi da ga je ovog dana posjetio ‘Abdurrazzāq Beg, jedan od ličnih prijatelja Aḥmada ‘Urābīja, i jedan od njegovih glav-nih savjetnika. Blunt za ‘Abdurrazzāq Bega kaže: “Dobro poznaje Evro-pu, govori engleski i francuski, što je bila rijetkost u to vrijeme...”⁶

2 Usp. ‘Alī Šalaš, š. 100.

3 *Muḥṭabāt li d-diyāri l-miṣriyyati* (مُحْتَابَاتٍ لِلدِّيَارِ الْمِصْرِيَّةِ). Usp. ‘Alī Šalaš, š. 100.

4 Usp. ‘Alī Šalaš, š. 100.

5 Usp. ‘Alī Šalaš, š. 100.

6 Prema: ‘Alī Šalaš, š. 100.

... فَهُوَ يَعْرِفُ أَوْ رَبًّا جَيِّدًا وَ يَتَحَدَّثُ الْأَنْجَلِيَّةَ وَ الْفَرَنْسِيَّةَ ، مِمَّا كَانَ نَادِرًا فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ

Na ovom mjestu u svojim memoarima Blunt tvrdi da je, nakon što se posavjetovao sa Šayhom Muhammedom ‘Abduhūom (koji je zdušno podržavao mladog hediva ‘Abbāsa, nakon što je preuzeo vlast od svoga oca koji je umro 7. januara 1892.⁷ godine), donio odluku da radi na svome pomirenju i nagodbi (*al-ṣulḥ* - الصُّلْحُ) sa egipatskom vladom, dodajući da je to bilo teško postići za života hediva Tawfiqa. Naime, hektiv Tawfiq zamjerio je Wilfridu Scawenu Bluntu “što je javno učestvovao u [‘Urābijevoj] pobuni više nego li je bilo potrebno ...”⁸

... لِأَنَّيْ أَشْرَكْتُ فِي الثُّورَةِ عَلَى نَحْوِ بَارِزٍ أَكْثَرَ مِنَ الْإِذْمِ ...

Također, Blunt tvrdi da je pomirenje sa hedivom Tawfiqom išlo teško, jer je Blunt njega javno kudio do mjere da je pomirenje s njim postalo nemoguće. Blunt potom ističe da je molio Lorda Cromera da ga preporuči novom hedivu ‘Abbāsu “na služben način“ (*an yuqaddimanī ilā ‘abbāsin bi ṭarīqatin rasmiyyatin* – أَنْ يُقَدِّمَنِي إِلَى عَبَّاسٍ بِطَرِيقَةٍ رَسْمِيَّةٍ).⁹ I, doista, sprva februara 1892. godine, Blunt je bio u audijenciji kod kediva ili hediva ‘Abbāsa.¹⁰

24. februar 1893. godine

Ovoga dana u svojim memoarima Wilfrid Scawen Blunt bilježi da mu je došao Šayḥ Muhammed ‘Abduhu na ručak, ostao je cijelo popodne. Blunt iznosi detalje razgovora sa ‘Abduhūom, veli da ‘Abduhū podržava Riyāḍ Pašu (utjecajnog čovjeka u egipatskoj vladi), smatra da Riyāḍ Paša podupire islamsko obrazovanje i odgoj u Egiptu, itd. itd. Blunt bilježi mišljenje Šayḥa Muhammeda ‘Abduhūa o tadašnjim ključnim engleskim (kolonijalnim) službenicima u Egiptu, donosi njegove komentare o školama koje Englezi tada osnivaju u Kairu, itd.

Iz odjeljka koji potom slijedi u Bluntovim memoarima posve se jasno vidi da Šayḥ Muhammed ‘Abduhū zauzima, sve više i više, pravac ili kurs realpolitike spram prisustva Engleza u Egiptu. Wilfrid Scawen Blunt navodi da mu je ‘Abduhū 24. februara 1893. rekao sljedeće:

7 Riječ je o kedivu/hedivu Muhammadu Tawfiqu Paši (umro 7. januara 1892.).

8 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 100.

9 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 100.

10 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 100.

نَحْنُ لَا يُهْمُنَا أَنْ يَبْقَى الْأَنْجَلِيُّ عَامًا أَوْ عَامَيْنِ أَوْ خَمْسَةَ أَعْوَامٍ مَا دَامُوا
لَنْ يَنْقُضُوا إِلَى الْأَيْدِ ...

“Ne zabrinjava nas što će Englezi ostati [u Egiptu] godinu ili dvije ili pet godina, samo da ne (sve dok ne) ushtjednu ostati zastalno...”¹¹

Štaviše, prema Bluntu, Šayḥ Muhammed ‘Abduhu je rekao: “Prisustvo Engleza sada [u Egiptu] je dobra stvar za tu zemlju”.¹²

... وَوَجُودُهُمْ حَالِيًا خَيْرٌ لِلْبَلَدِ ...

U istom pasusu Blunt bilježi i jedno važno ‘Abduhūovo razmišljanje o tome šta je bolje za Egipat, da ostane pod “tiranijom Turaka” ili da Egipat potpane pod Engleze. ‘Abduhu je tom prilikom ustvrdio da je Egipćanima bolje prihvatiti rizik ostajanja pod djelomičnim “tlačenjem Turaka”, nego li da prihvate još veći rizik (“potpadanja pod Engleze”).¹³ Ipak, Blunt zapisuje kako vlada pretežno mišljenje da ‘Abduhū od svih istaknutih Egipćana najviše voli Engleze...¹⁴

وَ أَغْلَبَ الظَّنُّ أَنَّ عَبْدَهُ هُوَ أَكْثَرُ الْمَصْرِئِينَ حُبًّا لِلْأَنْجَلِيِّ

12. april 1893. godine

Ovoga dana Wilfrid Scawen Blunt zapisuje u svoj dnevnik da je iz predgrađa ‘Aynu š-Šams stigao u Kairo kako bi se družio sa Sultanom od Johora za koga kaže da je “musliman koji je stigao iz Malaje, jugoistočna Azija, da bi posjetio Egipat na proputovanju u Tursku.”¹⁵ Sjedili su kod Šayḥa Al-Bikrīja (ili Al-Bakrīja) koji je potomak Božijeg Poslanika Muhammeda, a.s. (tj. *naqību l-ašrāf* – تَقِيْبُ الْأَشْرَافِ). Blunt veli da je za vrijeme ovog susreta sultana od Johora sa Al-Bakrījem on imao ulogu prevodioca, veli da je sultan sjedio na zemlji, hranu je uzimao prstima, također sa njim je bila i njegova žena i majka...¹⁶ Sultan od Johora je pitao da li u Kairu iko jede prstima (i sjedi na tlima), pa mu je, kako se posredno razumije iz Bluntova teksta, rečeno da se “Kairom šire stolice i evropske fotelje, obećali smo mu, također, sve to pokazati...”¹⁷

11 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 101.

12 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 100.

13 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 101.

14 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 101.

15 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 101.

16 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 101.

17 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 101-102.

...وَلَكِنَّ الْقَاهِرَةَ تَنْتَشِرُ فِيهَا الْمَقَاعِدُ وَالْأَرَائِكُ الْأُورِيَّةُ ،
وَقَدْ وَعَدْنَاهُ بِأَنْ نُرِيَهُ ذَلِكَ أَيضًا ...

Ovaj sultan of Johora trebalo je, također, da posjeti i Muhammeda 'Abduhūa. (Blunt to kaže, ali na ovom mjestu ne donosi nikakve podatke da li je do tog susreta i došlo). Blunt tvrdi da je toga dana sa 'Abduhūom posjetio Muhtār Pašu, koji je bio predstavnik ili zastupnik (*mandūb* - مَندُوبٌ) Osmanskoga sultana u Kairu, navodi: "Razgovarali smo dugo o političkom stanovištu (kojeg se treba držati)..."

12. april 1893. godine

Ovoga dana Blunt je zapisao da je imao ručak sa Tigrānom (تِيْجْرَانُ), Ermencem, koji je smatrao da je Muhammed 'Abduhū najbolja osoba koja može voditi "reformu Al-Azharā" (*iṣlāḥ al-azhar* – إِصْلَاحُ الْأَزْهَرِ).¹⁸ O ovim reformama Blunt na ovom mjestu ne kaže ništa opširnije.

31. decembar 1893. godine

Blunt bilježi da je ovoga dana petak, da je ručao sa Muhammedom 'Abduhūom, veli da je 'Abduhū potpuno zadovoljan kako se stvari sada odvijaju, tvrdio je da Riyāḍ Paša dobro saraduje sa hedivom, također, 'Abduhū se slaže sa radom zakonodavnog vijeća... A kad je posrijedi Kostantinopol,¹⁹ 'Abduhū tvrdi "da je Sultan [misli na 'Abdu l-Ḥamīda II] luđak, i da nije ozbiljno saradivati sa njim".²⁰

أَمَّا بِالنِّسْبَةِ لِلْفُسْطَنْطِينِيَّةِ فَيَقُولُ أَنَّ السُّلْطَانَ مَجْنُونٌ ...

Wilfrid Scawen Blunt potom kaže:

"A kad smo razgovarali o Univerzitetu Al-Azhar, 'Abduhū je ustvrdio da [tu na Al-Azharu] ima samo jedan profesor koji zaslužuje na Al-Azharu biti profesor na prosvijećenim osnovama, to je Ḥasan An-Nawāwī..."²¹

وَلَمَّا تَحَدَّثْنَا عَنْ جَامِعَةِ الْأَزْهَرِ قَالَ إِنَّهُ لَا يَوْجَدُ سِوَى شَيْخٍ وَاحِدٍ يَصْلِحُ شَيْخًا لِلْأَزْهَرِ
عَلَى أَسَاسٍ مُسْتَنِيرٍ وَهُوَ حَسَنُ النَّوَاوِيِّ...

18 Prema: 'Ali Šalaš, š. 102.

19 Ovim imenom (Konstantinopol) Wilfrid Scawen Blunt misli na Istanbul, to jest na tadašnje sjedište Osmanlijskog halifata.

20 Prema: 'Ali Šalaš, š. 102.

21 Navedeno prema: 'Ali Šalaš, š. 102.

15. april 1894. godine

Blunt ovoga dana zapisuje da je Muhammed ‘Abduhū proveo dan s njime, pričao je da su Nacionalnu stranku (*al-ḥizbu l-waṭanī* – الحِزْبُ الوَطَنِيّ) zadesili apatija i bezidejnost, sve to rezultat je ostavke koju je podnio Riyāḍ Paša. U ovoj dionici svojih memoara Blunt donosi i druge detalje o političkim intrigama u tadašnjem Kairu i egipatskom društvu.

20. april 1894. godine

Wilfrid Scawen Blunt tužnim tonom saopćava da na današnji dan napušta lokalitet u Kairu zvani “Aš-Šayḥ ‘Abīd“, gdje je dulje vrijeme stano-
vao, govori o odlasku u Englesku, itd. Potom iznosi detalje o neuspjehu nacionalne politike u Egiptu tokom dvije godine (1892-1894), zato što nemaju nacionalno vodstvo, odnosno, ono je odsutno (u egzilu, itd.). Blunt veli da je i hektiv ‘Abbās mlad i bez iskustva (*‘adamu ḥibratihī* – عَدَمُ خِبْرَتِهِ). Blunt spominje da Lord Cromer nastavlja sa svojom kolonijalnom politikom (*as-siyāsatu l-isti‘māriyyatu* – السِّيَاسَةُ الأِسْتِعْمَارِيَّةُ),²² spominje interese kapitala u Londonu i Parizu, itd.

Blunt potom navodi kako se povijest ponavlja (*at-tārīḥu yukarriru nafsahū* – التَّارِيحُ يُكَرِّرُ نَفْسَهُ), kolonijalne vlasti su se poigravale i sa indijskim pokrajinama i narodom, sada je nešto takvo na sceni i u Egiptu, sugerira Blunt.

Na ovom mjestu u svojim memoarima Blunt, na jedan sjetan način, opisuje svoje druženje sa ‘Abduhūom, za njega veli da mu je bio “osnovni izvor u vezi ili spoju sa domaćom politikom“.²³

وَكَانَ مَصْدَرِي الأَسَاسِي فِي هَذِهِ الصَّلَةِ هُوَ الشَّيْخُ مُحَمَّدُ عَبْدُهُ ...

Blunt potom napominje da je on sa svoje strane uredio “da Muhammed ‘Abduhū stanuje u jednoj prigradskoj kući, na parčetu zemlje koja je pripadala Bluntu i koja je od mjesta gdje je Blunt stanovao bila udaljena svega oko pola milje...“²⁴

... الَّذِي أَسْكَنْتُهُ بَيْتًا رِفِيًّا عَلَى قِطْعَةٍ مِنْ أَرْضِي تَبْعُدُ عَنْ بَيْتِي نَحْوَ نِصْفِ مِيلٍ ...

²² Prema: ‘Ali Šalaš, š. 103.

²³ Navedeno prema: ‘Ali Šalaš, š. 103.

²⁴ Navedeno prema: ‘Ali Šalaš, š. 103.

Kako smo više puta istakli u dosadašnjim dionicama ovoga teksta, velika je zasluga Muhammeda ‘Abduhūa u pomaganju Wilfridu Scawenu Bluntu. Sam Blunt veli:

“Velika je zasluga [‘Abduhūova] u tome što mi je bio historičar i pisac memoara“, također, ‘Abduhū je bio prisni prijatelj sa Muštafom Fahmijem, tadašnjim predsjednikom Egipatske vlade... Fahmī nije ništa krio od ‘Abduhūa, a ni ‘Abduhū nije ništa krio od Blunta...”²⁵

وَوَ كَانَ لَهُ فَضْلٌ عَلَيَّ كَمَا رُخِّ وَ كَاتِبِ يَوْمِيَّاتٍ يَتَمَثَّلُ فِي كَوْنِهِ صَدِيقًا حَمِيمًا
لِمُصْطَفَى فَهَمِي ، رَبِّيسِ الْوُزَرَاءِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ ... الَّذِي لَمْ يَكُنْ يَخْفِي عَلَيَّ شَيْئًا ،
وَ لَا كَانَ عَبْدُهُ يَخْفِي عَنِّي شَيْئًا .

30. novembar 1894. godine

Wilfrid Scawen Blunt bilježi da je ovoga dana ručao sa ‘Abduhūom koji mu je prenio neka mišljenja od hediva, koja se nisu promijenila od protekle godine, naime, hediv je još uvijek ljut na Lorda Cromera i na okupaciju Egipta. Također, Muhammed ‘Abduhū je prenio svome prijatelju Wilfridu Scawenu Bluntu da je “Sultan”²⁶ zabranio hedivu da obavi svoju posjetu Engleskoj prošloga ljeta...”

إِنَّ السُّلْطَانَ مَنَعَهُ مِنْ إِتْمَامِ زِيَارَتِهِ لِأَنْجَلْتَرَا فِي الصَّيْفِ الْمَاضِي ...

Muhammed ‘Abduhū je rekao svome prijatelju W. S. Bluntu da je tih vremena hediv njemu (‘Abduhūu) jako naklonjen, primio ga je u posjetu koja je trajala trideset i pet minuta, tom prilikom ‘Abduhū je isposlovaio od hediva dvije hiljade (2000) funti godišnje za Univerzitet Al-Azhar, također ostvarila se ‘Abduhūova želja da se formira komisija koja će nadzirati trošenje ove svote novca (*lağnah li l-išrāfi ‘alā infāqi l-mablag*).²⁷

‘Abduhū i Blunt ovog su dana razgovarali i o političkim intrigama u Egiptu, o tome kako je bio ubijen (zadavljen!) Ismā‘īl Šadiq Al-Mufattiš (inspektor, bio je ministar finansija za vrijeme hediva Ismā‘īla). Kako stoji u Bluntovim memoarima, njega je zadavio izvjesni Ishāq Beg “svojim vlastitim rukama” (*faqad hannaqahū ishāq bi yadayhi – فَقَدَ حَنَّقَهُ إِسْحَاقُ – بِيَدَيْهِ*).²⁸ Muhammed ‘Abduhū je objasnio Bluntu da je Ismā‘īl Šadiq Al-

25 Navedeno prema: ‘Ali Šalaš, š. 103.

26 Ovdje Wilfrid Blunt Scawen misli na sultana ‘Abdu l-Hamīda II (vladao 1876. -1909.).

27 وَ قَدْ تَقَرَّرَ تَشْكِيلَ لَمَنْعَةِ الْإِمْرَأَةِ عَلَى إِتْفَاقِ الْمَمْلُوكِ

28 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 103.

Mufattiš zadavljen u rijeci (Nilu), pred dvorcem hediva, to se desilo odmah nakon što je hediv Ismā'īl naredio da se inspektora Ismā'īla Šadiqa utamniči. Iz Bluntova teksta koji slijedi vidi se da su u ova politička previranja tadašnjeg Kaira i Egipta bili umiješani mnogi, a engleske kolonijalne vlasti uhapsile su izvjesnog 'Ali Pašu Šarīfa, koji je, navodno, trgovao robovima iako je bio predsjednik Zakonodavnog vijeća...

27. novembar 1895. godine

Wilfrid Scawen Blunt bilježi da je ovog dana otišao u Kairo gdje je susreo Lorda Cromera, razgovarali su o prilikama u Sudanu, te drugim temama. Tom prilikom Lord Cromer je rekao Bluntu nekoliko riječi "o mogućnosti da se imenuje Muhammed 'Abduhū predsjednikom vakufa. Ja sam ga u tome – kaže Blunt – nesumnjivo i snažno podržao."²⁹

...عَنْ إِمْكَانِ تَعْيِينِ مُحَمَّدِ عَبْدِ رَبِيسَا لِلْأَوْقَافِ ، وَ قَدْ أُيِّدْتُهُ فِي هَذَا كُلِّ التَّأْيِيدِ بِلَا شَكٍّ .

16. decembar 1895. godine

Ovoga dana Blunt bilježi da je došao u Kairo radi susreta sa hedivom 'Abbāsom Drugim.³⁰ Hediv ga je pitao o stanju na Arabijskom poluotoku,³¹ a potom je Bluntu rekao da je primio Ibrāhīma b. Taniyāna b. Sa'ūda An-Nağdīja, koji je bio izbjeglica u Istanbulu pa pobjegao u Egipt.³² U vezi ovoga Ibn Sa'ūda An-Nağdīja W. S. Blunt navodi zanimljivo mišljenje Šayha Muhammeda 'Abduhūa. Naime, 'Abduhū je upozorio hediva da bi taj An-Nağdī mogao biti špijun³³ od Abī l-Hudā'a (Aṣ-Šayādiya), koji je bio savjetnik Sultana 'Abdu l-Ḥamīda II i njegov astrolog.³⁴ Blunt je rekao 'Abduhūu da u takvo što ne vjeruje, ali "nije na odmet biti na oprezu".³⁵

فَقُلْتُ لَهُ إِنَّنِي لَا أَعْتَقِدُ هَذَا ، وَ لَكِنْ لَا مَانِعَ مِنَ الْحَرِصِ ...

29 Prema: 'Ali Šalaš, š. 104.

30 Ovaj hediv (kediv) 'Abbās II bio je na tom položaju od 1892. do 1914. (Smatra se posljedim hedivom ili kedivom Egipta).

31 *Sa'alani 'ani l-aḥwāli fi l-ğazirati l-'arabiyyati* (سألني عن الأحوال في الجزيرة العربية). Prema: 'Ali Šalaš, š. 104.

32 *Kāna lāğī'an fi l-astānati ṭumma farra ilā mišra* (كان لا يجئنا في الأستانة ثم فر إلى مصر). Prema: 'Ali Šalaš, š. 104.

33 *Ġāsūs* (جاسوس). Prema: 'Ali Šalaš, š. 104.

34 *Mustašāru s-Sultāni wa munağğimuhū* (مستشار السلطان و منجّمه). Prema: 'Ali Šalaš, š. 104.

35 Prema: 'Ali Šalaš, š. 104.

16. januar 1896. godine

Blunt je u svojim memoarima na ovaj dan zabilježio susret sa 'Abduhūom i nekim Ermeninom koji je radio kao službenik u egipatskoj vladi. Razgovarali su o pitanjima egzila i ljudi koji su protjerani.

14. mart 1896. godine

Blunt bilježi da ga je ovoga dana posjetio Muhammed 'Abduhū, došao mu je sa vijestima o postojanju mogućnosti da se dozvoli Aḥmadu 'Urābīju povratak iz izbjeglištva, naime, prvo bi otišao na Kipar, a odatle u Egipat.³⁶ To sve prenio je 'Abduhūu predsjednik vlade Egipta Muṣṭafā Fahmī, dodavši da "Lord Cromer nema ništa protiv toga, ako se hediv složi..."³⁷

وَ قَالَ لَهُ إِنَّ كَرُومَرَ لَا يُمَانِحُ إِذَا وَافَقَ الْحَدِيو ...

24. mart 1896. godine

Blunt bilježi zanimljiv razgovor između njega i 'Abduhūa, naime 'Abduhū mu je prenio da ga hediv prima "dva puta sedmično" (*marra-tayn fi l-usbū'i* - مَرَّتَيْنِ فِي الْأُسْبُوعِ), također, hediv predvodi džumu-namaz petkom u dvorcu "Qaṣru l-Qubbah", te prilikom hutbe "ne spominje ime Osmanskog sulṭāna u dovama".³⁸

وَ يَوْمُ النَّاسِ لِلصَّلَاةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِي مَسْجِدِ قَصْرِ الْقُبَّةِ، وَ يَحْدِفُ اسْمَ السُّلْطَانِ
الْعُثْمَانِيِّ مِنَ الدُّعَاءِ ...

Muhammed 'Abduhū je prenio Bluntu atmosferu sa hedivskog dvorca, naime, tih dana je hediv objavio pismo u kojem osuđuje vojnu operaciju [Engleza] u Dongoli (Nubija, Afrika), na to se pismo, opet, strašno naljutio Lord Cromer, ljutnja i sporenje nisu prestali ni nakon što je Lord Cromer posjetio hediva...³⁹

Iz memoarskih bilješki koje donosi Blunt vidi se da je 'Abduhū bio protiv kolonijalnih ratova, na njih je gledao s gađenjem, itd. Također, vidi se da je hediv sve prenosio 'Abduhūu, a 'Abduhū je, opet, sa svoje strane

³⁶ Prema: 'Ali Šalaš, š. 105.

³⁷ Prema: 'Ali Šalaš, š. 105.

³⁸ Prema: 'Ali Šalaš, š. 105.

³⁹ Prema: 'Ali Šalaš, š. 105.

– svojim protivljenjem kolonijalnim kampanjama – predstavljao glas “egipatskog javnoga mnjenja” (*ar-ra’yu al-‘āmu al-miṣriyyu* – الرَّأْيُ الْعَامُّ (الْمِصْرِيُّ)).⁴⁰

17. april 1896. godine

Wilfrid Scawen Blunt bilježi da će 18. aprila 1896. godine otputovati za Englesku, navodi da ga je 17. aprila posjetio Muhammed ‘Abduhū u društvu nekog mladića Turčina, simpatizera liberalne strane u Istanbulu. Ovaj mladić je do prije nekog vremena, kako kaže Blunt, bio službenik u Osmanskoj banci...

Muhammed ‘Abduhū je prenio Bluntu neke detalje oko napada na crnačko stanovništvo u Egiptu, policija je “uhvatila više od osam stotina crnaca...”⁴¹

رَوَى لِي مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ تَفَاصِيلَ حَوْلِ الْعَارَةِ الَّتِي شَنَّتْ عَلَى الرُّنُوجِ فِي مِصْرَ ،
فَقَدْ أَمْسَكَتِ الشَّرْطَةُ أَكْثَرَ مِنْ 800 زَنْجِي ...

Iz Bluntovih memoara se razumije da su “crnci hvatani za vojsku” jer ih je policija “prosljeđivala tamo” (سَلَكْتَهُمْ فِي الْجَيْشِ). Blunt prenosi riječi Muhammeda ‘Abduhūa “kako se u nekim okruzima hapšenje provodi nad svakom crnom osobom, bez obzira na životnu dob, a potom se šalju u Kairo gdje se uzimaju u rezervu oni koji odgovaraju za vojnu službu...”⁴²

وَ فِي بَعْضِ الْمُدِيرِيَّاتِ كَانَ يَجْرِي الْقَبْضُ عَلَى كُلِّ شَخْصٍ أَسْوَدٍ مَهْمَا كَانَتْ سِنُهُ ،
ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَى الْقَاهِرَةِ حَيْثُ يَبْنَى التَّحْفِظُ عَلَى الصَّالِحِينَ لِلْجُنْدِيَّةِ ...

Wilfrid Scawen Blunt iza ovih ‘Abduhūovih riječi donosi svoj kritički komentar prema engleskoj vladi koja, tobože, “govori o osudi i ukidanju trgovine robljem kao jednim od ciljeva ovoga rata u Sudanu,”⁴³ a podaci pokazuju posve drukčiju stvarnost. U riječima Wilfrida Scawena Blunta vidi se ogorčenje nad tadašnjim događajima u Egiptu, Sudanu i ovom dijelu Afrike.

4. Muhammed ‘Abduhū između hirova hediva i tiranije Lorda Cromera⁴⁴

40 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 105.

41 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 106.

42 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 106.

43 Prema: ‘Ali Šalaš, š. 106. (...وَمَعَ ذَلِكَ تَتَحَدَّثُ حُكُومَتُنَا الْأَنْجَلِيْزِيَّةُ عَنِ الْقَضَاءِ عَلَى تِجَارَةِ الرِّقَابِي كَهَدَفٍ مِنْ أَهْدَافِ هَذِهِ الْحَرْبِ فِي السُّودَانِ).

44 (بَيْنَ نَرَوَاتِ الْجَدِيدِ وَ اسْتِئْذَانِ اللُّرْدِ) – ovim riječima ‘Ali Šalaš (na š. 107.) započinje novi odjeljak svoje arapske re-

9. novembar 1896. godine

Ovoga dana Wilfrid Scawen Blunt bilježi da ga je posjetio Muhammed 'Abduhū, govorio mu je kako se ponaša i postupa hediv, sa mnogo toga 'Abduhū nije bio zadovoljan, a nekada se hediv "ponaša djetinjasto" (*ṣibyāniyy* - صِبْيَانِيٌّ).⁴⁵ Na momente se na ovom mjestu u memoarima razgovor između Blunta i 'Abduhūa pretvara u obično ogovaranje hedivova braka i porodice.

29. novembar 1896. godine

Ovoga dana Blunt i 'Abduhū razgovarali su dugo o Bluntovom članku koji je objavljen u časopisu "Devetnaesto stoljeće" (*Nineteenth Century*), naime, 'Abduhū je pročitao Bluntov članak o Armeniji, i, kako tvrdi Blunt, "složio se sa svime što sam ja naveo protiv sultana 'Abdu l-Ḥamīda. 'Abduhū smatra da je 'Abdu l-Ḥamīd lud čovjek i da ga treba svrgnuti..."⁴⁶

Potom se 'Abduhū žalio na tlačenje koje je doživljavao na Univerzitetu Al-Azhar (u vrijeme hediva Ismā'īla) od profesora iz tradicionalne uleme... napose od Šayḥa 'Ulayša...⁴⁷

...عَنْ إِضْطِهَادِهِ فِي الْأَزْهَرِ مِنْ جَانِبِ شُيُوخِ الْعُلَمَاءِ الثَّقَلَيْنِ ... وَ لَا سِيَمَا الشَّيْخِ عَلِيٍّ ...

Muhammed 'Abduhū je potom ispričao Bluntu "kako je nekoć u to vrijeme broj studenata koji su prisustvovali 'Abduhūovim predavanjima dosego četiri hiljade..."⁴⁸ Međutim, 'Abduhū dodaje da je "konzervativna opozicija bila jača od njega".

... وَ لَكِنَّ الْمُعَارَضَةَ الْمُحَافِظَةَ كَانَتْ أَقْوَى مِنْهُ

---

dakcije memoara Wilfrida Scawena Blunta. Ovim 'Ali Šalaš ukazuje da se položaj Muhammeda 'Abduhūa pogoršava, ovaj 'ālim pada u ralje intriga, zavidnosti i mnogih spletki, sve to od različitih ljudi.

45 Prema: 'Ali Šalaš, š. 107.

46 Prema: 'Ali Šalaš, š. 107. (كَانَ قَدْ قَرَأَ مَقَالِي عَنْ أُرْمِينِيَا الَّذِي نَشَرْتُهُ مَجَلَّةَ الْقَرْنِ الثَّامِنِ عَشْرٍ ، وَ وَاقَفْتَنِي عَلَى كُلِّ مَا ذَكَرْتُهُ ضِدَّ عَبْدِ الْحَمِيدِ السُّلْطَانِ) . (وَ هُوَ يَرَاهُ رَجُلًا مَخْنُونًا يَجِبُ خَلْفُهُ ...)

47 Prema: 'Ali Šalaš, š. 107. Šayḥ 'Ullayš ili 'Illayš rođen je 1802., a umro 1882. Portijekom je iz Tripolitanije, preci su mu se doselili u Kairo krajem osamnaestog stoljeća. Studirao je na Al-Azharu, potom je tu postao i profesor. Postavljen je za glavnog muftiju 1854. godine, po naravi svoga ponašanja i svojih pogleda bio je vrlo konzervativan. Za vrijeme 'Urābijeve pobune ustao je protiv hediva Tawfiqa, vlasti su ga zbog toga uhapsile i kao već posve starog čovjeka bacile u tamnicu. Umro je u zatvorskoj bolnici 22. oktobra 1882. godine. Bio je veliki protivnik Al-Afgānija i njegovih učenja. Po svojim tumačenjima islama bio je izrazito puritanski usmjeren. Usp. Arthur Goldschmidt Jr., *Biographical Dictionary of Modern Egypt*, Boulder, London, 2000., p. 89.

48 Prema: 'Ali Šalaš, š. 107. (...وَ يَقُولُ أَنَّ تَلَامِيذَهُ يَتَلَعَّوْا دَاتِ مَرَّةٍ ٠٠٠٤ طَالِبًا كَانُوا يَخْضَرُونَ مُحَاضَرَاتِهِ...).

Usprkos takvom odnosu konzervativaca prema Abduhūu, Kairo je čak i tada u velikoj mjeri slobodno razmišljalo i slobodno se izražavalo.⁴⁹

22. decembar 1896. godine

Wilfrid Scawen Blunt navodi da mu je Muhammed 'Abduhū došao prije jedan dan, razgovarali su o najnovijim vijestima, bilo mu je drago da je Šayḥ 'Alī Yūsuf⁵⁰ oslobođen optužbe na Građanskom sudu. Naime, Šayḥ 'Alī Yūsuf je u svome listu Al-Mu'ayyad objavio telegrafske vijesti o vojnoj kampanji u Dongoli (Nubija). Sud je, na veliku radost 'Abduhūa i Blunta dokazao nevinost Šayḥa 'Alī Yūsufa, jer, naime, objavljivanje ovih vijesti nije značilo širenje laži.

Na ovom mjestu u svojim memoarima Blunt je objasnio poziciju nekih drugih tadašnjih egipatskih listova spram politike (npr. list Al-Muqaṭṭam).

17. april 1897. godine

Izbijanje rata između Turske i Grčke bila je glavna tema razgovora ovoga dana između Muhammeda 'Abduhūa i njegovog prijatelja Blunta.

26. novembar 1897. godine

Blunt ovoga dana bilježi razgovore sa 'Abduhūom, odvijali su se uglavnom oko vijesti koje su dolazile iz političkih krugova, zatim sa dvora hediva, i sl. Jedna se vijest posebno izdvaja, riječ je o jednom mladiću koji je predat sudu jer je sastavio neku pjesmu u kojoj je ismijavao i "mahan-disao osobu hediva" (*al-'aybu fi dāti l-ḥadīw* – مَحَدِيْبٌ فِي دَاتِ الْحَدِيْو).⁵¹ Prema glasinama koje je 'Abduhū prenio Bluntu, u sve je bio upleten čak i Lord Cromer.

Pjesnik koga ovdje spominju je Muṣṭafā Luṭfī Al-Manfalūṭī,⁵² bio je osuđen na godinu dana i na kaznu od dvadeset funti. Iz podataka koje

49 Prema: 'Alī Šalaš, š. 107 - 108. (وَمَعَ ذَلِكَ فَالْقَاهِرَةُ عَلَى قَدْرِ كَيْفٍ مِنْ حُرِّيَّةِ التَّفَكُّيرِ وَ التَّعْبِيرِ حَتَّى فِي تِلْكَ الْأَيَّامِ).

50 Šayḥ 'Alī Yūsuf (1863. – 1913.) bio je novinar, osnivač lista Al-Mu'ayyad. Bio je utjecajan u egipatskoj politici i na dvoru hediva. Usp. Arthur Goldschmidt Jr., *Biographical Dictionary of Modern Egypt*, p. 89.

51 Prema: 'Alī Šalaš, š. 109.

52 Pjesnik i novinar Muṣṭafā Luṭfī Al-Manfalūṭī (1876. – 1924.), bio 'Abduhūov učenik, potom se od njega odvojio. Nagrađivan je za svoja pjesnička ostvarenja. Usp. Arthur Goldschmidt Jr., *Biographical Dictio-*

donosi 'Alī Šalaš, kod pjesnika Al-Manfalūṭija su prepoznata dva stiha, u jednom on, navodno, kudi hediva, a u drugom samoga sultana 'Abdu l-Ḥamīda i njegovu Yildiz palatu. Prvi stih pjesnika Al-Manfalūṭija glasi:

فُدُومٌ وَلَكِنْ لَا أَقُولُ سَعِيدٌ
وَمُلْكٌ وَإِنْ طَالَ الْمَدَى سَبِيحٌ

*To je dolazak, ali ne velim da je sretan,
jer vlast, ma koliko dugo trajala – nestaće!*

Prema ocjeni mnogih kritičara, među njima i 'Alija Šalaša, kako smo već rekli, pjesnik Al-Manfalūṭi je, u ovoj svojoj rugalici, napao i samog sultana 'Abdu l-Ḥamīda i njegovu Yildiz-palatu u Istanbulu. Taj stih glasi:

فَلَمَّا تَوَلَّيْتُمْ طَعَيْتُمْ وَهَكَذَا
إِذَا أَصْبَحَ التُّرْكِيُّ وَهُوَ عَمِيدٌ

*Kada zavladate, tada vi tlačite, i tako biva
kada Turčin postane vladar!*

25. februar 1898. godine

Ovog dana u svoje memoare Blunt bilježi da se šire glasine da bi Lord Cromer mogao preći iz Egipta u London, u Ministarstvo vanjskih poslova. Navodno, Cromer odgovara konzervativcima koji žele nastaviti svoju politiku u Egiptu... Upravo o svemu ovome Blunt je nadugo razgovarao sa svojim prijateljem Muhammedom 'Abduhūom.

9. mart 1898. godine

Blunt bilježi da je ovog dana otputovao iz Egipta u Englesku.⁵³ Muhammed 'Abduhū je došao da ga isprati. Blunt tvrdi da je trpio od velikog bola, osjetio je da je blizu same smrti. "Nekako u ovakvim okolnostima sam prije dvije godine bio pred obznanjivanjem da primim islam pred 'Abduhūom, ali to danas neću učiniti, premda sam duboko dirnut rastankom od njega..."⁵⁴

وَ فِي مِثْلِ هَذِهِ الظُّرُوفِ مُنْذُ عَامَيْنِ كُنْتُ لِأَعْلِنَ إِسْلَامِي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَ لَكِنِّي لَنْ أَفْعَلَ ذَلِكَ الْيَوْمَ مَعَ أَنِّي تَأَثَّرْتُ كَثِيرًا لِفِرَاقِهِ

nary of Modern Egypt, p. 122.

53 Prepričano prema: 'Alī Šalaš, š. 110.

54 Navedeno prema: 'Alī Šalaš, š. 110.

Nekako iza ovih Bluntovih riječi (u prijevodu na arapski od 'Alīja Šalaša) sām 'Alī Šalaš je našao za potrebno da objasni ovu Bluntovu epizodu "sa primanjem islama".⁵⁵

Naime, prema 'Alīju Šalašu, Wilfrid Scawen Blunt je odrastao u okrilju katoličkog odgoja (*tarbiyyatan kātūlikiyyatan* – تَرْبِيَّةٌ كَاتُولِيكِيَّةٌ), ali je "proživio život u neprijateljstvu sa crkvom".⁵⁶ Upravo je, kaže 'Alī Šalaš, "njegovu neprijateljstvo prema crkvi i prijateljstvo prema muslimanima Wilfrida Scawena Blunta približilo razumijevanju islama..."⁵⁷

... أَنْ عَدَاءَهُ لِّلْكَنِيْسَةِ وَ مُصَادَقَتَهُ لِّلْمُسْلِمِيْنَ قَرَّبَاهُ مِنْ فَهْمِ تَعَالِيْمِ الْأِسْلَامِ ...

Prepričamo li riječi 'Alī Šalaša koje potom slijede, može se kazati da je prijateljstvo Blunta i 'Abduhūa doprinijelo da se kod Blunta poveća zanimanje za islam. Međutim, 'Alī Šalaš spominje jedan događaj koji je na Blunta ostavio negativan utisak. Naime, sve od 1882. godine on je održavao vezu sa tadašnjim borcima protiv kolonijalizma, npr. mehdistima u Sudanu, kao i drugim sličnim pokretima u sjevernoj Africi, npr. pokretom senūsija u pustinji zapadnoga Egipta.

Neko vrijeme Blunt je smatrao da su senūsije "najbolji muslimani na svijetu" (*afḍalu l-muslimīna fi l-'ālamī* – أَفْضَلُ الْمُسْلِمِيْنَ فِي الْعَالَمِ).⁵⁸ Tako je Wilfrid Scawen Blunt, dana 5. februara 1897. godine otputovao za senūsijsko središte u oazi Suyūhu (سيوه) u pratnji trojice beduina i drugima u tom konvoju. Konvoj ili karavana je, međutim, po izlasku iz Fayyūma u pustinju zalutala, tako da je Blunt "učio sve dove/molitve kojima su ga podučili njegovi šejhovi muslimani i učitelji kršćani".⁵⁹

وَ لَكِنْ قَافَلَتُهُ هَذِهِ سُرْعَانَ مَا صَلَّتِ الطَّرِيقَ بَعْدَ خُرُوجِهَا مِنَ الْفَيْوْمِ ،
حَتَّى أَخَذَ يَدْعُو ، كَمَا يَقُولُ ، جَمِيْعَ الدَّعَوَاتِ الَّتِي عَرَفْتُهَا لِشَيْوْحِي الْمُسْلِمِيْنَ
وَ الْمَسِيْحِيِّيْنَ ...

Nakon nekog vremena, ispunjenog lutanjem ove karavane, upali su u zasjedu, napalo ih je nekih 200 osoba, a Blunta su pretukli, opljačkali i ponižavali... Novac i oružje su mu ukradeni, sve to su uradili, kako tvrdi 'Alī Šalaš, "beduini između" pripadnika senūsija ("الْبَدُو مِنْ أَتْبَاعِ السَّنُوسِيَّةِ"),⁶⁰ ili

55 Usp. 'Alī Šalaš, §. 110.

56 *Wa lākinnahū 'āša 'alā 'adā'in ma'a l-kanisati* (وَ لَكِنَّهُ عَاشَرَ عَلَى عَدَاوَةِ مَعَ الْكَنِيسَةِ). 'Alī Šalaš, §. 110.

57 'Alī Šalaš, §. 110.

58 'Alī Šalaš, §. 110.

59 'Alī Šalaš, §. 110.

60 'Alī Šalaš, §. 111.

neki njima slični, jer se Blunt o svemu nije mogao potpuno osvjedočiti. Ali, “po onome što sam Blunt prenosi, sigurno je da su ovi napadači smatrali da je Blunt jedan špijun sultana [‘Abdu l-Ḥamīda]..., a taj je (tj. sultan) vodio rat protiv senūsija.”⁶¹

... وَ لَكِنَّ مَا رَوَاهُ يُؤَكِّدُ أَنَّهُمْ ظَنُّوهُ جَاسُوسًا لِلسُّلْطَانِ ... وَ كَانَ الْأَخِيرُ يُحَارِبُ السَّنُوسِيَّةَ

Iz ove teške nevolje Blunt je izbavljen uz pomoć jednoga njegova pomagača iz sjedišta senūsija u Suyūhu (Sayūhu?). Vratio se potom u Kairo nakon nekih četrdeset dana, ležao je bolestan u svojoj kući, itd. Ovaj događaj ostavio je na njega veoma teške posljedice, godinama ih je trpio. Prema opisima koje daje ‘Ali Šalaš, ovaj događaj je sigurno osujetio Bluntovo razmišljanje da pristupi “društvu muslimana” (*fiżumrati l-muslimāna* – فِي زُمْرَةِ الْمُسْلِمِينَ).⁶²

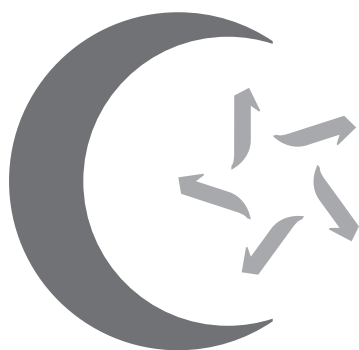
Wilfrid Scawen Blunt je nakon ovog događaja otputovao u Englesku. U Egipat se vratio nakon neke dvije godine.

nastaviće se -

61 ‘Ali Šalaš, š. 111.

62 Usp. ‘Ali Šalaš, š. 110 – 111.

Službeni dio

Aktivnosti Sabora

Broj: 03-2-25/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući Izvještaj o radu Sabora IZ u BiH za 2015. godinu, donio je sljedeće:

ZAKLJUČKE

1. Usvaja se Izvještaj o radu Sabora Islamske zajednice u BiH za 2015. godinu.
2. Zadužuje se rukovodstvo Sabora Islamske zajednice u BiH da pripremi dopunu Izvještaja o radu za 2015. godinu analizom i pregledom realizacije usvojenih zaključaka Sabora u 2015. godini.
3. Sabor Islamske zajednice u BiH naglašava važnost donošenja Poslovnika o radu Sabora i zadužuje rukovodstvo Sabora i Ustavnu komisiju, da u razumnom roku pripremi prijedlog nacrta Poslovnika o radu Sabora Islamske zajednice u BiH.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-26/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora Islamske zajednice u BiH i odredbama člana 68. Ustava Islamske zajednice u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, donio je:

O D L U K U
O IZVRŠENJU BUDŽETA RIJASETA ISLAMSKJE ZAJEDNICE
ZA 2016. GODINU

I OPĆE ODREDBE

Član 1.

Ovom Odlukom se uređuje način izvršavanja budžeta Rijasetu Islamske zajednice za 2016. godinu (u daljem tekstu: budžet), upravljanje prihodima, primicima, rashodima i izdacima budžeta, te prava i obaveze korisnika budžetskih sredstava.

Član 2.

Budžet se sastoji od tri dijela.

U prvom dijelu predstavljani su pokazatelji Fonda Bejtu-l-mal i planirani prihodi za 2016. godinu uz poređenje sa planiranim prihodima za 2015. godinu.

U drugom dijelu predstavljani su planirani rashodi budžetskih korisnika uz poređenje sa planiranim rashodima za 2015. godinu.

U trećem dijelu dat je zbirni prikaz planiranih rashoda budžetskih korisnika koji se finansiraju iz budžeta Rijasetu za 2016. godinu.

II IZVRŠAVANJE BUDŽETA

Član 3.

Budžetom se osiguravaju sredstva budžetskim korisnicima (u daljem tekstu: korisnici) koji su u drugom dijelu budžeta određeni kao nosioci sredstava na pojedinim pozicijama.

Korisnici budžetska sredstva mogu koristiti samo za namjene utvrđene u budžetu, na osnovu finansijskih planova, programa i aktivnosti za koja su sredstva i odobrena.

Sredstva raspoređena budžetom se ne mogu preraspoređivati između budžetskih korisnika, ali se mogu prestrukturirati unutar budžetskog korisnika

na osnovu odluke Reisu-l-uleme, najviše do 5% ukupno odobrenih rashoda za budžetskog korisnika.

Član 4.

Budžet Rijasetu izvršava se na osnovu planirane dinamike realizacije programa i planova u skladu sa likvidnim mogućnostima budžeta Rijasetu.

Korisnici budžeta su dužni pri ugovaranju obaveza voditi računa o utvrđenoj dinamici priliva i odliva sredstava i uskladiti plaćanja sa planovima izvršavanja budžeta.

Direktori i rukovodioci budžetkih korisnika odgovorni su za zakonito i namjensko trošenje dodijeljenih sredstava budžetom.

Član 5.

Uprava za ekonomske i finansijske poslove vodi računa o likvidnosti budžeta i u slučaju potrebe realizira plaćanja prema slijedećim prioritetima:

1. otpлата duga
2. plaće i naknade troškova zaposlenim
3. izdaci za materijal i usluge
4. tekući transferi (grantovi)
5. kapitalni izdaci
6. ostalo

U slučaju poremećene likvidnosti budžeta, Reisu-l-ulema na prijedlog Uprave za ekonomske i finansijske poslove poduzima mjere za uravnoteženje budžeta i izmjene i dopune budžeta.

Član 6.

Postupak nabavke roba, usluga i ustupanja radova vrši se u skladu sa postojećim pravilima Rijasetu, a u slučaju nepostojanja istih u skladu sa pozitivnom poslovnom praksom.

Član 7.

Prikupljanje prihoda Rijasetu obavlja se putem transakcijskih računa otvorenih kod ovlaštenih organizacija platnog prometa, a preko istih se i obavlja platni promet.

Član 8.

Sredstva za izdatke materijala i usluga isplaćuju se prema utvrđenim namjenama na osnovu validne finansijske dokumentacije, a u skladu sa zakonom i pravilima Rijasetu.

Član 9.

Sredstva u budžetu na ekonomskom kodu 820 000-kapitalni izdaci realizirat će se na osnovu potpisanih Ugovora o nabavci stalnih sredstava, odnosno Ugovora o izvođenju radova i ovjerenih situacija od strane nadzornog organa.

Član 10.

Na sva pitanja koja nisu regulisana ovom Odlukom, a tiču se izvršavanja, računovodstva i revizije budžeta primjenjivat će se odredbe važećih zakona i propisa Rijasetu.

Član 11.

Ova Odluka stupa na snagu danom usvajanja od strane Sabora, a primjenjivat će se na budžetsku 2016. godinu.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-26-3/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući prijedlog Odluke o izvršenju Budžeta Rijasetu IZ u BiH za 2016. godinu, donio je sljedeći:

ZAKLJUČAK

Ovlašćuje se reisu-l-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini da u okviru odobrenog Budžeta Rijasetu za 2016. godinu i u okviru Odluke o izvršenju Budžeta Rijasetu za 2016. godinu, vrši korekcije izvršenja Budžeta.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-27/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući Izvještaj o radu reisu-l-uleme za 2015. godinu, donio je sljedeći:

ZAKLJUČAK

Usvaja se Izvještaj o radu reisu-l-uleme za 2015. godinu.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-28/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući Izvještaj o radu Vijeća muftija za 2015. godinu, donio je sljedeći:

ZAKLJUČAK

Usvaja se Izvještaj o radu Vijeća muftija za 2015. godinu.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-29/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući Izvještaj o radu Rijaseta Islamske zajednice u BiH za 2015. godinu, donio je sljedeće:

ZAKLJUČKE

1. Usvaja se Izvještaj o radu Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini za 2015. godinu.
2. Imajući u vidu da je ovo prva puna godina rada Rijaseta u novoj organizaciji i strukturi, Sabor pohvaljuje Rijaset za rad i ostvarene rezultate u 2015. godini.
3. Sabor smatra da je potrebno da Rijaset pripremi i predloži jedinstvenu metodologiju izrade izvještaja, ne samo za Rijaset, nego i za druge organizacione oblike.

4. Sabor očekuje da će Rijaset uložiti dodatne napore u 2016. godini u daljem razvoju i poboljšanju rada Rijasetu u svim svojim aspektima.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-29-1/16
Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.
29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, na prijedlog Komisije za povratak, jednoglasno je donio sljedeći:

ZAKLJUČAK

Sabor Islamske zajednice u BiH osuđuje sve napade na povratnike, njihovu imovinu i imovinu Islamske zajednice u BiH i zahtjeva od nadležnih institucija BiH, RS-a, FBiH i Brčko distrikta da zaštite povratnike, njihovu imovinu i imovinu Islamske zajednice u BiH, te pronađu izgređnike i adekvatno ih sankcioniraju.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-30/16
Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.
29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući Finansijski izvještaj Rijasetu za 2015. godinu, donio je sljedeći:

ZAKLJUČAK

Usvaja se Finansijski izvještaj Rijasetu Islamske zajednice u BiH za 2015. godinu.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-31/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući Izvještaj Rijasetu i Zaključke Vijeća muftija, o razgovorima i postizanju dogovora, sa pojedincima, pripadnicima islama, koji nisu članovi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, odnosno, skupinama koje nisu uključene u džemate Zajednice na teritoriji Bosne i Hercegovine, vođenim od 26.12.2015. do 25.03.2016. godine, donio sljedeće:

ZAKLJUČKE

1. Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini prima na znanje Izvještaj Rijasetu IZ u BiH od 12.04.2016. i podržava Zaključke Vijeća muftija IZ u BiH od 11.04.2016.godine.
2. Sabor smatra da je proces razgovora i postizanja sporazuma sa pripadnicima islama, koji nisu članovi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, odnosno, koji nisu uključeni u džemate Zajednice, a kolektivno organiziraju i vode islamske vjerske obrede i aktivnosti na teritoriji Bosne i Hercegovine, za koje je po ustavu i Zakonu nadležna Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, proveden na temelju Ustava IZ u BiH i važećih pravnih normi. Svi učesnici u ovom procesu, predstavnici Zajednice, transparentnošću, otvorenošću, zakonitošću i spremnošću za dogovor, a pozvani pripadnici islama, odzivom i učešćem u razgovorima, odnosno, dogovorima, pokazali su korektnost, profesionalizam i interes za razgovore i razjašnjenje.
3. Sabor naglašava da je trajna obaveza Zajednice, svih njezinih organa, ustanova, institucija, predstavnika, alima i džematlija, njezinih članova i pripadnika, prenošenje Emaneta i očuvanje jedinstva ummeta, primjenom maturidijskog akaida i hanefijskog mezheba, na prostoru njezine nadležnosti.
4. Sabor će, putem svojih komisija i direktno, pratiti realiziranje zadataka i obaveza organa i predstavnika Zajednice, te pružati potrebnu podršku i saradnju, odnosno, nadzirati daljnje aktivnosti Zajednice u ovom pitanju.
5. Sabor poziva sve, unutar i izvan Zajednice, da pruže podršku ovom procesu, odnosno da izvršavaju obaveze u skladu sa svojim nadležnostima, u cilju općeg dobra i javnog interesa.

6. Sabor zadužuje: Komisiju za vjersko djelovanje, Komisiju za finansijske i administrativne poslove, Komisiju za dijasporu i vanjske poslove i ostale nadležne komisije Sabora, da trajno prate realiziranje Zaključaka Vijeća muftija i stavova Rijaseta iz Izvještaja, te o tome redovno izvještavaju Sabor.
7. Zaključke Sabora, Zaključke Vijeća muftija i Izvještaj Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini objaviti u službenom glasilu IZ u BiH.
8. Sabor stavlja na uvid javnosti svoje Zaključke, Zaključke Vijeća muftija i Izvještaj Rijaseta, putem sredstava javnog priopćavanja.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-32/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

Na osnovu člana 68. Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst i člana 14. Poslovnika o radu Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini te Odluke o dopuni Odluke o izboru saborskih komisija Sabora IZ-e, broj: 03-2-77/15 usvojene na trećoj redovnoj sjednici Sabora IZ u BiH održanoj 26. decembra 2015. godine, Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 23. aprila 2016. godine, odnosno 16. redžeba 1437. h.g. donio je sljedeću:

ODLUKU

o dopunama Odluke o formiranju komisija Sabora IZ u BiH u mandatnom periodu 2014-2018 broj: 03-2-40/15

Član 1.

Dopunjava se Odluka o formiranju komisija Sabora IZ u BiH u mandatnom periodu 2014-2018, broj: 03-02-40/15 (donesena na 2. redovnoj sjednici Sabora 04. jula 2015. godine) imenovanjem sljedećih članova saborskih komisija:

1. Komisija za finansijske i administrativne poslove, imenuju se:
  - Agan Bunić - član komisije;
  - Said Mujakić - član komisije;
2. Komisija za vjersko djelovanje, imenuju se:
  - Zehra Alispahić - član komisije;
  - Abdurrahman Kujević - član komisije;
  - Esma Mezit-Aksoy - član komisije;

3. Komisija za zekat i sadekatu-l-fitr, imenuju se:
  - Edin Bukva - član komisije;
  - Esad Grabus- član komisije;
4. Komisija za hadž, umru i vjerski turizam, imenuju se:
  - Kenan Bajrić - član komisije
  - Sifet Omerović - član komisije;
5. Komisija za obrazovanje, odgoj i nauku, imenuju se:
  - Amina Deljković - član komisije;
  - Senad Podojak- član komisije;
  - Remzija Hadžiefendić-Parić- član komisije;
6. Komisija za vakuf, imovinu i materijalno jačanje IZ-e, imenuju se:
  - Mehrudin Genjga - član komisije;
  - Kasim Mujičić - član komisije;
  - Vedad Hajdarević - član komisije;
7. Komisija za dijasporu i vanjske odnose, imenuju se:
  - Mirsad Hasanić - član komisije;
  - Ismail Fetić - član komisije;
8. Komisija za povratak, imenuju se:
  - Omer Veladžić - član komisije;
  - Izet Alihodžić - član komisije;

Član 2.

Odluka stupa na snagu danom donošenja.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-33/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

Polazeći od stava Kur`ana Časnoga: „Allah ne voli da se o zlu javno govori, izuzev onoga kome je nasilje učinjeno, a Allah sve čuje i sve zna.” (4:148), Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, djelujući u svoje ime, u ime svojih pripadnika-žrtava i njihove rodbine, na sjednici održanoj u Sarajevu 23. aprila 2016. godine, usvojio je sljedeću:

I Z J A V U

o zaprepašujućim i neprihvatljivim presudama Radovanu Karadžiću i Vojislavu Šešelju

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju izricanjem prvostepenih presuda Karadžiću i Šešelju nije ispunio svoju misiju utvrđivanja istine i pravde za žrtve genocida i drugih zločina tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu od 1992. do 1995. godine i time doprinio uspostavljanju i održanju mira na prostorima bivše Jugoslavije. Neshvatljivo je i neprihvatljivo stanovište Tribunala da se u Zvorniku, Bratuncu, Vlasenici, Foči, Prijedoru, Ključu i Sanskom Mostu nije desio zločin genocida, iako su političke, vojne i policijske strukture Republike Srpske po istom obrascu i u mnogo dužem vremenu djelovale kao i u Srebrenici. Neobjašnjivo je da je Radovan Karadžić, kao najodgovorniji politički i vojni funkcioner odgovoran za zločin genocida u Srebrenici, a da nema takve odgovornosti na ostalim prostorima ratnog djelovanja. Apsolutno je neodrživo da za najteže zločine u Evropi poslije Drugog svjetskog rata nižerangirani vojni zapovjednici bivaju presuđeni na doživotni zatvor, dok kreator zločinačke politike i njihov vrhovni zapovjednik dobiva nižu kaznu.

Presudom je utvrđeno da su uspostavljanje paralelnih političkih i vladinih struktura bosanskih Srba, kao i operacije nasilnog zauzimanja općina, uključujući i protjerivanje nesrpskog stanovništva, bili pažljivo pripremani i koordinirano vođeni sa neupitnom zločinačkom namjerom osuđenog Karadžića i vodstva bosanskih Srba. U tom djelovanju su prethodno utvrđeni strateški ciljevi, definisani precizni zadaci, davana uputstva, pa čak i razrađene varijanta A i varijanta B. U provođenju ovog zločinačkog poduhvata žrtve - bosanski muslimani i drugi nesrbi su ubijeni u masovnim egzekucijama i smaknućima, naročito u logorima, odvođeni su iz njih i ubijani, što je poprimilo razmjere istrebljenja.

Međunarodni sud pravde i Tribunal u Hagu presudama svjedoče o svestranjoj umiješanosti Srbije u ratna djelovanja u Bosni i Hercegovini, ali ne dolaze do jedino razumnog zaključka o njenoj odgovornosti za sve zločine i razaranja.

Zato, nakon ovih presuda, predsjednik Vlade Srbije cinično izjavljuje da su oni svojom mudrom politikom osigurali da Srbija ne bude u narednih dvjesto godina genocidna država. Uspostavljanje i razvijanje dobrosusjedskih odnosa i saradnje mora počivati na međusobnom uvažavanju i poštovanju. To uključuje prihvatanje istine o događajima iz prošlosti, posebno priznavanje sudski utvrđene činjenice da je nad Bošnjacima izvršen zločin genocida.

Žrtve ratnih zločina iz nedavnog rata ponovo su uvrijeđene i ponižene oslobađajućom prvostepenom presudom Vojislavu Šešelju. Šira i stručna javnost konsternirane su oslobađanjem od svake odgovornosti prononsiranog nacionaliste koji je širio međunacionalnu mržnju i netrpeljivost, koji je formirao i naoružavao po zlu poznate paravojne formacije. Neprihvatljiva je poruka ove presude da će ovakva djelovanja i njihovi izvršioци i ubuduće biti oslobođeni svake odgovornosti.

Imajući sve ovo u vidu, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini očekuje i zahtijeva da Tužilaštvo Tribunala u Hagu uloži svaki napor, i u žalbenom postupku ishoduje otklanjanje navedenih nepravdi. Očekujemo da se u konačnoj presudi Radovanu Karadžiću potvrdi istina da je, u još najmanje sedam općina u BiH, počinjen zločin genocida nad Bošnjacima i Hrvatima i da se za ta zlodjela osudi na doživotni zatvor. Očekujemo, također, da se u žalbenom postupku ukine oslobađajuća presuda Vojislavu Šešelju, da se konačnom presudom potvrde zločini za koje je odgovoran i da mu se izrekne primjerena kazna.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-36/16

Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.

29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, nakon što je reisu-l-ulema podnio informaciju Saboru o prihvatanju ostavke člana Rijaseta – direktora Uprave za obrazovanje i nauku, prof. dr. Enesa Karića, donio je sljedeći:

ZAKLJUČAK

Sabor Islamske zajednice u BiH prima na znanje informaciju reisu-l-ulema o prihvatanju ostavke člana Rijaseta – direktora Uprave za obrazovanje i nauku, prof.dr. Enesa Karića, te informaciju da će do naredne sjednice Sabora IZ u

BiH poslove direktora Uprave za obrazovanje i nauku obavljati zamjenik reisu-l-uleme, Husejin-ef. Smajić.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-37/16
Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.
29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, donio je sljedeći:

ZAKLJUČAK

Usvaja se Zapisnik sa treće redovne sjednice Sabora Islamske zajednice u BiH održane 26. decembra 2015. godine.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-2-38/16
Sarajevo, 22. redžeb 1437. h.g.
29. april 2015. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH i odredbama člana 68. Ustava IZ u BiH – prečišćeni tekst, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj četvrtoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 16. redžeba 1437. h.g., odnosno 23. aprila 2016. godine, razmatrajući Odluku reisu-l-uleme o prihvatanju ostavke muftije sandžačkog, Muamer-ef. Zukorlića, donio je sljedeći:

ZAKLJUČAK

Sabor Islamske zajednice u BiH potvrđuje Odluku reisu-l-uleme o razrješenju muftije sandžačkog, Muamer-ef. Zukorlića.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Dekreti

Broj: 02-07-1-1705-1/16.

Datum: 12. redžeb 1437. god. po H.
19. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Janja br. 03-07-1-122/16. od 13. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju muallime pripravnice

Mulasalihović (Seid) Fatima, rođena 18. 09. 1991. godine u Bijeljini, profesor religijske pedagogije, postavlja se na dužnost muallime u Medžlisu Islamske zajednice Janja, počevši od 01. 04. 2016. godine do 31. 03. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Janja i Fatima Mulasalihović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i muallime pripravnice u vremenu od 01. 04. 2016. do 31. 03. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovana je dužna poslove muallime obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovana je dužna po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita pred ispitnom komisijom Rijasetu.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2016. godine i važi do 31. 03. 2017. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1704-1/16.

Datum: 12. redžeb 1437. god. po H.

19. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Janja br. 03-07-1-123/16. od 13. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8. Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 3-4/2010.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju

muallime pripravnice

Gutić (Husref) Azemina, rođena 06. 07. 1987. godine u Bijeljini, postavlja se na dužnost muallime u Medžlisu Islamske zajednice Janja, počevši od 01. 04. 2016. godine do 31. 03. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Janja i Azemina Gutić će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i muallime pripravnice u vremenu od 01. 04. 2016. do 31. 03. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovana je dužna poslove muallime obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovana je dužna po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita pred ispitnom komisijom Rijasetu.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2016. godine i važi do 31. 03. 2017. godine.

Husein ef. Kavazović

Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1703-1/16.

Datum: 12. redžeb 1437. god. po H.

19. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kozarac br. 02-58/2016-03. od 28. 03. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T

o postavljenju imama pripravnika

Velić (Ferid) Emil, profesor islamske teologije, rođen 04. 09. 1989. godine u Prijedoru, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Kozaruša, Medžlis Islamske zajednice Kozarac, počevši od 01. 10. 2015. godine do 30. 09. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Kozarac i Emil Velić će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 01. 10. 2015. do 30. 09. 2016. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 01. 10. 2015. godine i važi do 30. 09. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2306-1/16.

Datum: 23. ša'ban 1437. god. po H.
30. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bihać br. 33-GI-08-270/2016. od 24. 05. 2016. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Mali Lug, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T

o postavljenju imama pripravnika

Adilović (Ifet) Aldin, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 24. 03. 1989. godine u Sarajevu, Općina Centar, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Mali Lug, Medžlis Islamske zajednice Bihać, počevši od 01. 06. 2016. godine do 31. 05. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Bihać i Aldin Adilović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze

između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 01. 06. 2016. do 31. 05. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine i važi do 31. 05. 2017. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1622-1/16.

Datum: 05. redžeb 1437. god. po H.
12. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Velika Kladuša br. 01-154-04/16. od 06. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5. Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Garanović (Fehim) Emir, rođen 28. 10. 1984. godine u Zenici, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Dobriljeno, Medžlis Islamske zajednice Zenica, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 31. 03. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džematu Todorovska Slapnica, Medžlis Islamske zajednice Velika Kladuša, počev od 01. 04. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Velika Kladuša i Emir Garanović će, u skladu sa odredbama člana 11. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1743-1/16.

Datum: 13. redžeb 1437. god. po H.
20. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Goražde br. 01-03-2-10-76-2/16. od 19. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Herak (Junuz) Bećir, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 25. 03. 1982. godine u Goraždu, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Ilovača, Medžlis Islamske zajednice Goražde, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 30. 04. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džematu Stara Čaršija, Medžlis Islamske zajednice Goražde, počev od 01. 05. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Goražde i Bećir Herak će, u skladu sa odredbama člana 11. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1741-1/16.

Datum: 13. redžeb 1437. god. po H.
20. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Goražde br. 01-03-2-10-76-2/16. od 19. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Mehić (Salih) Samir, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 16. 03. 1979. godine u mjestu Jastrebac, Općina Zenica, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Rešetnica, Medžlis Islamske zajednice Goražde, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 30. 04. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Ilovača, Medžlis Islamske zajednice Goražde, počev od 01. 05. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Goražde i Samir Mehić će, u skladu sa odredbama člana 11. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžliša i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1742-1/16.

Datum: 13. redžeb 1437. god. po H.
20. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Goražde br. 01-03-2-10-76-2/16. od 19. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5. Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Ramović (Selim) Zijad, rođen 19. 07. 1982. godine u mjestu Pacjani, Općina Goražde, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Zavodišta, Medžlis Islamske zajednice Goražde, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 30. 04. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Rešetnica, Medžlis Islamske zajednice Goražde, počev od 01. 05. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Goražde i Zijad Ramović će, u skladu sa odredbama člana 11. Pravilnika o imamima, zaključiti

Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2241-1/16.

Datum: 19. ša'ban 1437. god. po H.

26. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo br. 02-09-1163-1/16. od 25. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Alić (Omer) Resul, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 11. 02. 1987. godine u Zvorniku, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Doglodi, Medžlis Islamske zajednice Sarajevo, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 31. 05. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džematu Ilidža – Nova džamija, Medžlis Islamske zajednice Sarajevo, počevši od 01. 06. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Sarajevo i Resul Alić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2242-1/16.

Datum: 19. ša'ban 1437. god. po H.

26. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo br. 02-09-1163-2/16. od 25. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Jusupović (Nurko) Armin, rođen 03. 09. 1981. godine u Rogatici, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Trnovo, Medžlis Islamske zajednice Sarajevo, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 31. 05. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džematu Duglodi, Medžlis Islamske zajednice Sarajevo, počevši od 01. 06. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Sarajevo i Armin Jusupović će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2243-1/16.

Datum: 19. ša'ban 1437. god. po H.
26. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo br. 02-09-1163-3/16. od 25. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Isaković (Dževad) Senaid, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 03. 05. 1988. godine u Sarajevu, Oćina Centar, do sada raspoređen na dužnosti imama,

hatiba i muallima u džematu Ahatovići, Medžlis Islamske zajednice Sarajevo, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 31. 05. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Lužani - Ilidža, Medžlis Islamske zajednice Sarajevo, počevši od 01. 06. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Sarajevo i Senaid Isaković će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2333-1/16.

Datum: 24. ša'ban 1437. god. po H.

31. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Prnjavor br. 11-02-FČ-01-87/2016. od 30. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama

Salihović (Husejin) Nihad, rođen 25. 06. 1987. godine u Zvorniku, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Babanovci - Puraći, Medžlis Islamske zajednice Prnjavor, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 31. 05. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Mravica - Galjipovci, Medžlis Islamske zajednice Prnjavor, počevši od 01. 06. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Prnjavor i Nihad Salihović će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2334-1/16.

Datum: 24. ša'ban 1437. god. po H.
31. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Prnjavor br. 11-02-FČ-01-86/2016. od 30. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T

o postavljenju imama

Softić (Nazif) Emir, rođen 20. 08. 1983. godine u Fojnici, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Mravica - Galjipovci, Medžlis Islamske zajednice Prnjavor, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 31. 05. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džematu Lišnja, Medžlis Islamske zajednice Prnjavor, počevši od 01. 06. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Prnjavor i Emir Softić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2078-1/16.

Datum: 11. ša'ban 1437. god. po H.
18. maj 2016. god.

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Čelić br. 01-07-76/16. od 10. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 40. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom

na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o razrješenju dužnosti imama

Taletović (Šahbaz) Hamza, rođen 20. 12. 1981. godine u Tuzli, imam, hatib i muallim u džematu Kovačevići, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Kovačevići, Medžlis Islamske zajednice Čelić, zaključno sa 30. 04. 2016. godine, radi prelaska na drugo radno mjesto.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2408-1/16.

Datum: 01. ramazan 1437. god. po H.
06. juni 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Travnik br. A-1-345/2016. od 01. 06. 2016. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imama (*Glasnik Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o razrješenju dužnosti imama

Porča (Mehmedalija) Mevludin, rođen 06. 08. 1988. godine u Banja Luci, imam, hatib i muallim u džematu Skender Vakuf, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Skender Vakuf, Medžlis Islamske zajednice Travnik, zaključno sa 04. 05. 2016. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora, a radi prelaska na drugo radno mjesto.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2402-1/16.

Datum: 01. ramazan 1437. god. po H.
06. juni 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Travnik br. A-1-344/2016. od 01. 06. 2016. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imama (*Glasnik Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o razrješenju dužnosti imama

Čaušević (Muharem) Haris, profesor islamske teologije, rođen 28. 10. 1983. godine u Travniku, imam, hatib i muallim u džematu Brajići, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Brajići, Medžlis Islamske zajednice Travnik, zaključno sa 04. 05. 2016. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora, a radi prelaska na drugo radno mjesto.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1634-1/16.
Datum: 06. redžeb 1437. god. po H.
13. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Velika Kladuša br. 01-156-04/16. od 06. 04. 2016. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Ponikve, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8. Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o postavljenju imama

Durić (Safet) Ajdin, rođen 31. 07. 1992. godine u Velikoj Kladuši, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Ponikve, Medžlis Islamske zajednice Velika Kladuša, počev od 01. 04. 2016. do 31. 03. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Velika Kladuša i Ajdin Durić će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 04. 2016. godine do 31. 03. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2016. do 31. 03. 2017. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-954-1/16.
Datum: 27. redžeb 1437. god. po H.
04. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bihać br. 12-GI-08-70-2/2016. od 23. 02. 2016. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Kulen Vakuf, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te po zaključku Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini broj: 05-07-1-1322-1/16., donesenom na 23. redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 05. redžeba 1437. god. po H., odnosno 12. aprila 2016. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Sadiković (Redžep) Emsad, rođen 16. 11. 1985. godine u Velikoj Kladuši, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Kulen Vakuf, Medžlis Islamske zajednice Bihać, počevši od 01. 03. 2016. do 31. 10. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Bihać i Emsad Sadiković će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 03. 2016. godine do 31. 10. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2016. do 31. 10. 2019. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-955-1/16.

Datum: 27. redžeb 1437. god. po H.
04. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bihać br. 12-GI-08-70-1/2016. od 23. 02. 2016. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Pritoka, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te po zaključku Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini broj: 05-07-1-1322-1/16., donesenom na 23. redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 05. redžeba 1437. god. po H., odnosno 12. aprila 2016. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Rekanović (Ifet) Izet, rođen 20. 08. 1983. godine u Bihaću, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Pritoka, Medžlis Islamske zajednice Bihać, počevši od 01. 03. 2016. do 31. 10. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Bihać i Izet Rekanović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 03. 2016. godine do 31. 10. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2016. do 31. 10. 2019. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-953-1/16.

Datum: 27. redžeb 1437. god. po H.

04. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bihać br. 12-GI-08-70-3/2016. od 23. 02. 2016. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Ružica, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te po zaključku Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini broj: 05-07-1-1322-1/16., donesenom na 23. redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 05. redžeba 1437. god. po H., odnosno 12. aprila 2016. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Halilagić (Ale) Jasmin, rođen 06. 03. 1979. godine u Bihaću, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Ružica, Medžlis Islamske zajednice Bihać, počevši od 01. 03. 2016. do 31. 10. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Bihać i Jasmin Halilagić će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 03. 2016. godine do 31. 10. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2016. do 31. 10. 2019. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1718-1/16.

Datum: 12. redžeb 1437. god. po H.

19. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kiseljak br. 01-10-120-2/16. od 14. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5. Pravilnika o

izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o postavljenju imama

Mustajbegović (Halid) Ahmed, rođen 03. 03. 1978. godine u Sarajevu – Općina Centar, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Jehovac, Medžlis Islamske zajednice Kiseljak, počev od 01. 07. 2014. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1719-1/16.

Datum: 12. redžeb 1437. god. po H.
19. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kiseljak br. 01-10-120/16. od 14. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o postavljenju imama

Babaluk (Šemso) hafiz Sead, profesor islamske teologije, rođen 02. 09. 1983. godine u Sarajevu – Općina Centar, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Čaršijske džamije u Kiseljaku, Medžlis Islamske zajednice Kiseljak, počev od 01. 05. 2014. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2014. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1720-1/16.

Datum: 12. redžeb 1437. god. po H.

19. april 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kiseljak br. 01-10-120-1/16. od 14. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Pašić (Suljo) Mustafa, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 09. 04. 1979. godine u Živčićima, Fojnica, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Duhri, Medžlis Islamske zajednice Kiseljak, počev od 01. 07. 2014. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1876-1/16.

Datum: 27. redžeb 1437. god. po H.

04. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Sanski Most br. 01-07-1-286/16. od 26. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Hasanbegović (Remzo) Almir, rođen 24. 09. 1989. godine u Sanskom Mostu, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Lukavice, Medžlis Islamske zajednice Sanski Most, počevši od 15. 06. 2016. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovanom ostaje obaveza polaganja stručnog ispita pred ispitnom komisijom Rijasetu.

Dekret stupa na snagu 15. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2289-1/16.

Datum: 23. ša'ban 1437. god. po H.

30. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Tuzla br. 01-07-1-610/16. od 23. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Okanović (Omer) Abdullah, profesor islamske teologije, rođen 24. 09. 1990. godine u Zvorniku, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Slavinovići, Medžlis Islamske zajednice Tuzla, počevši od 01. 06. 2016. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2409-1/16.

Datum: 01. ramazan 1437. god. po H.

06. juni 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Travnik br. A-1-331/2016. od 17. 05. 2016. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o postavljenju imama

Ibraković (Galib) Tarik, rođen 05. 11. 1979. godine u Travniku, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Skender Vakuf, Medžlis Islamske zajednice Travnik, počevši od 01. 06. 2016. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovanom ostaje obaveza polaganja stručnog ispita pred ispitnom komisijom Rijasetu.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2016. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1974-1/16.

Datum: 05. ša'ban 1437. god. po H.

12. maj 2016. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva sarajevskog br. 03-02-1-179/16. od 21. 04. 2016. godine, shodno odredbi člana 12 i člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima, donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

D E K R E T
o postavljenju v.d. glavnog imama

Drinjak (Suljo) Sead, rođen 19. 03. 1982. godine u mjestu Sokolac, općina Sokolac, postavlja se na dužnost v.d. glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Kaljina, počevši od 01. 05. 2016. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove v.d. glavnog imama obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2016. godine i važi do 30. 04. 2017. godine.

Husein ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Napomene saradnicima

Glasnik je zvanično glasilo Rijasetu Islamske zajednice BiH. Izlazi dvomjesečno. Objavljuje akademske članke, istraživačke i stručne radove, prevedene tekstove, prikaze knjiga iz oblasti vjerskih disciplina i islamske/bošnjačke kulturne baštine kao i službena akta organa Rijasetu Islamske zajednice u BiH. Objavljuje i radove iz drugih oblasti po odluci urednika. Glasnik nastoji popularizirati naučna istraživanja iz oblasti islamskih nauka i kulturne baštine Bošnjaka te informirati čitaoce o radu službi i institucija Rijasetu IZ-e.

Svi objavljeni radovi odobreni su od strane urednika. Akademska, pravna i jezička odgovornost je na autorima radova. Osnovni jezik Glasnika je bosanski. Prilikom pisanja radova primjenjuje se norma Pravopisa bosanskog jezika sa fonetskom transkripcijom dok se naučna tran-

skripcija primjenjuje u uskostručnim tekstovima. Vrstu naučne transkripcije bira autor. Radovi mogu sadržavati arapski, turski, perzijski kao i druge jezike u transkripciji. Dostavljeni radovi su predmet provjere urednika u smislu akademskih i tehničkih kriterija. Autori prihvataju redakcijske intervencije u tekstu.

Radovi se mogu poslati putem maila glasnik_riz@yahoo.com ili na adresu: Gazi Husrev-begova 56a, 71000 Sarajevo. Rad mora biti u Microsoft Wordu ne veći od 10 stranica formata A4, font Times New Roman. Slike i svi drugi prilozi moraju biti priloženi odvojeno.

Sva prava zadržana. Nijedan dio Glasnika ne može biti umnožavan, pohranjivan u sisteme za umnožavanje bez prethodnog dopuštenja Uredništva i autora tekstova, izuzev kratkih navoda u naučne svrhe.

ISSN 1512-6609, ISSN 2233-095X (Online)

Izdavač: RIJASET ISLAMSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI. Urednik: MUSTAFA PRLJAČA; tehnički urednik: SUJAD PAŠIĆ lektura: AIDA KRZIĆ i TARIK JAKUBOVIĆ; dizajn korice: TARIK JESENKOVIĆ; prijevod na arapski jezik: NURKO KARAMAN; prijevod na engleski jezik: IFET MUSTAFIĆ. DTP: El-Kalem. Štampa: Štamparija BLICDRUK, d.o.o. - Sarajevo; Uredništvo i administracija: 71000 Sarajevo, Gazi Husrev-begova br. 56A, telefon: 033/532-255, fax: 033/441-800, e-mail: glasnik_riz@yahoo.com. Glasnik izlazi dvomjesečno. Rukopise slati na adresu Uredništva. Rukopisi se ne vraćaju. Štampani tiraž 2000 primjeraka. Cijena Glasnika iznosi 10 KM. Uplata u KM na žiro-račun 1602005500015065 kod VAKUFSKE BANKE DD Sarajevo - uz naznaku za Glasnik. Glasnik je upisan u registar javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta pod brojem 446 od 27. 08. 1994. godine.